

Ralph Erskine 2014
Formspråk och framtidsutsikter
i brukssamhället Gästrike Hammarby.

Examensarbete vid Arkitektutbildningen - Chalmers Tekniska Högskola, Göteborg
2007

Kristin Johansson

Handledare:

Wiktor Kowalski - Universitetslektor, Arkitektursektionen - CTH, Göteborg

Charlotta Hanner Nordstrand - FD, Institutionen för kulturvård - Göteborgs Universitet

CHALMERS

Arkitektursektionen
Chalmers Tekniska Högskola
SE - 412 69 Göteborg

Ritningar och foton
av författaren där inget annat anges.

© Kristin Johansson 2007

Tryck: A-sektionen CTH, Göteborg
Inbindning: Wire-O bindaren AB, Mölndal

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING/ABSTRACT	5
INLEDNING	6
PROJEKTBESKRIVNING	7
RALPH ERSKINE : Arkitekt och projekt	8
GEOGRAFISK ÖVERSIKT : Gästrike Hammarby	16
THE VILLAGE GREEN : Historiken, konceptet och översiktsvy	17
DE FEM BYGGNADSETAPPERNA	20
FORMSPRÅK	43
ENKÄTSAMMANSTÄLLNING	50
MÖTE : Ralph Erskine 2014	51
RESERAPPORT : Göteborg-London-Newcastle-Göteborg	52
REFLEKTION	54
ANALYS : Planlösningar i Gyttorp och Gästrike Hammarby	56
ETAPP 6	60
SLUTDISKUSSION	70
KÄLLFÖRTECKNING	71
BIBLOGRAFI	72
BILAGOR : Enkätundersökning + publikation	74
TACK	84

SAMMANFATTNING/ABSTRACT

En projektering ur en inventering. En injektion till en diskussion.

Examensarbetet som du har framfört dig är indelat i två delar. Det första har ägnats åt fältstudier i brukssamhället Gästrike Hammarby i samråd med Länsmuséet Gävleborg och en parallellt löpande kurs i Kultur- och Byggnadsvård (20 p, halvfart) vid Göteborgs Universitet. Fokus ligger vid byggnaderna som Ralph Erskine projekterat i detta brukssamhälle; "The Village Green".

I boken *Ralph Erskine som industriarkitekt* skriver Magnus Rönn: "Att granska samhällets byggnader kan ses som en form av kvalitetsbedömning, som i sin tur är en förutsättning för kvalitetsfrämjande åtgärder. Att se tillbaka på en epok kan därför bidra till en framtidsinriktad kvalitetshöjning i nya byggprojekt."

Frågan är hur man förhåller sig till det befintliga formspråket vid en om- eller tillbyggnad. Examensarbetets andra kapitel utgår från inventerings materialet och landar i ett projektförslag.

Vid de tillfällen då jag varit på plats i brukssamhället, reflekterat över, tolkat och jämfört de fem byggnadsetapperna har ortsborna varit otroligt bemötande. Med deras starka engagemang borde det moderna kulturarvet ligga i trygga händer. Det handlar om att vara medveten om möjligheterna när man ska fatta beslut och den medvetenheten bygger på kunskap. Examensarbetet förhåller sig till Gästrike Hammarbys arkitektur.

Titel: *Ralph Erskine 2014. Formspråk och framtidsutsikter i brukssamhället Gästrike Hammarby.*

Författare: Kristin Johansson

Våren 2007

Arkitektur - Chalmers Tekniska Högskola, Göteborg.

Handledare:

Wiktor Kowalski

Universitetslektor, Arkitektursektionen - Chalmers Tekniska Högskola, Göteborg.

Charlotta Hanner Nordstrand

FD, Institutionen för Kulturvård - Göteborgs Universitet.

A planning through an inventory. An injection to a discussion.

The examinary you are going to read is divided in two parts. The first is based on fieldstudies in the industrial community of Gästrike Hammarby together with Länsmuséet Gävleborg and a parallell cours in Culture heritage (20 p, parttime) at Gothenburg University. The focus is the buildings projected by Ralph Erskine in the industrial community; "The Village Green".

In the book *Ralph Erskine as industriarchitect* Magnus Rönn is writing: To review the buildings in the community is a way of qualityjudgement, a condition to do quality-promote measures. Looking back on a former epochs can be a future increase of quality in new buildingprojects."

The question is how to relate to the existing design in case of a rebuilding or a extension. The second chapter in this thesis assume from the inventory material and ends in a projectpropostion.

During my occasions in the industrial community with discussions, reflections, interpreting and comparing the five buildning stages the local residents has been very answering and generous. With their strong engagement there wouldn't be any threats to the modern cultural heritage. It's all aboute consiousness aboute the possibilities in decisionmaking and that kind of consiousness which come out of knowledge. This thesis relates to Gästrike Hammarby's architecture.

Title: *Ralph Erskine 2014 - design and prospects in the industrial company of Gästrike Hammarby.*

Author: Kristin Johansson

Spring 2007

Architecture - Chalmers University of Technology - Gothenburg.

Tutor:

Wiktor Kowalski

Universitylecturer, Section of Architecture - Chalmers University of Technology

Charlotta Hanner Nordstrand

FD, Department of Conservation - Gothenburg University.

INLEDNING

En förbisedd arkitektonisk pärla från 1900-talets andra hälft finns i Gästrikland. Brukssamhället Gästrike Hammarby som detta examensarbete är knutet till ligger ett par mil sydväst om Sandviken.

Under en tjugoårs period, mellan åren 1946 och 1968, anlätades arkitekten Ralph Erskine att rita alltifrån tjänstemannavillor, kedjehus, radhus, pensionärsbostäder till butikshus, massafabrikens tillbyggnader och ett vattentorn. Totalt sett projekterades 130 bostäder och i takt med den högproduktiva industrin växte ett nytt brukssamhälle fram. I dagsläget handlar det om hur ett modernt kulturarv ska kunna skyddas, bevaras och samtidigt leva. Det handlar om ”The Village Green” med sina 700 invånare, den nedlagda pappersmassa-industrin och framtidsutsikterna.

Gästrikland och dess Hammarby angränsar till Hälsingland där jag är bördig, i brukssamhället Kilafors, vilket varit en av de bidragande faktorerna i val av ämne för mitt examensarbete. En annan faktor är att jag i projektets inledande fas kontaktade både Länsstyrelsen och Länsmuseum i Gävleborg för uppslag. Där fanns planer på att inventera byggnaderna som arkitekten Ralph Erskine ritat i Gästrike Hammarby.

Det gamla bruket skall inte dö är titeln på en bok som skrivits om brukssamhället. Hur ser den framtida utvecklingen ut i Gästrike Hammarby? Vilka kvaliteter har gjort att folk flyttat dit? Vilka kvaliteter och fördelar ser invånarna med Gästrike Hammarby idag? Dessa frågeställningar har under arbetsprocessen fått sina svar, dock inte alla.

I och med detta examensarbete vill jag inspirera för den framtida utvecklingen i Gästrike Hammarby, bruksorten som utvecklats och präglas av Ralph Erskines tankar och formspråk. Erskine som person har inte examensarbetets huvudroll, fokus ligger vid det som han .

Vid inventeringsarbetet i Gästrike Hammarby har jag eftersträvat att urskilja karaktären i Ralph Erskines formspråk samt undersöka vilka värden som är viktiga för varje enskild byggnad (interiöra som exteriöra) och därigenom ”landa” i ett projektförlag.

I litteraturen finns han väl representerad, de mest genomgripande böckerna är de som Mats Egelius är upphovsman till. Det som inte står skrivet, det vill säga allt ritningsmaterial som Erskine lämnat efter sig, finns arkiverat vid Arkitekturmuseet på Skeppsholmen i Stockholm. Materialet är dock inte det mest lättillgängliga; att kopiera en originalritning är kostsamt (närmare bestämt femtio kronor per kopia!). Det är tillåtet att fotografera ritningarna, de rådande ljusförutsättningarna har dock gjort att en stor del av repromaterialet är oskarpt, stativ hade behövts. I examenarbetets inventeringsdel är kvaliteten på planlösningarna till följd långtifrån likvärdiga med de fina originalen. Byggnaderna i Gästrike Hammarby som ritats av Ralph Erskine uppfördes i fem etapper. Endast byggnadsetapp ett och två redovisas med planlösningar.

De byggnader vars interiörer jag haft möjlighet att studera är Villervallan, Långbo, Kedjehuset, hela första byggnadsetappen med andra ord samt stiftelsehuset och det före detta pensionärshemmet. Detta innebär att jag enbart studerat exteriören hos de övriga byggnaderna; massafabrikens tillbyggnad, vattentornet, Waxholmsvillorna 1 och 2, Alléns radhuslänga, nya pensionärshemmet, HSB-huset, Vretbovägens radhuslänga, Egnahemsvillorna samt de tio radhusen längs Viktor Folins vägen.

Den huvudsakliga ambitionen med examensarbetet är att ge kunskapsunderlag för ett långsiktigt och hållbart förvaltande av de Erskine-ritade byggnaderna. Examensarbetet syftar även till att belysa brukssamhällets arkitektur som ett av de mest intressanta samhällena i vårt land vad gäller arkitektonisk helhet från 1900-talets andra hälft.

Här följer *Ralph Erskine 2014*.

Formspråk och framtidsutsikter i brukssamhället Gästrike Hammarby.

Kristin Johansson

Arkitektur - Chalmers Tekniska Högskola - Göteborg, maj 2007

PROJEKT BESKRIVNING

ÄMNESVAL

- + Arkitekturen från 1900-talets andra hälft i brukssamhället Gästrik Hammarby; en opolerad "pärla" inom svensk byggnadskonst som förtjänar större uppmärksamhet.
- + Ett projekt som engagerat arkitekt Ralph Erskine under en tjugoårs period, från 1947 – 1968.
- + Totalt sett projekterades hundratrettio bostäder. Uppdragens olika byggnadstyper var alltifrån tjänstemannavillor, kedjehus, radhus, pensionärsbostäder till butikshus, en massafabrik och ett vattentorn.
- + I dagsläget ett modernt kulturarv med goda förutsättningar; *The Village Green*.

AVGRÄNSNINGAR

- + Invventeringen: Byggnaderna i Gästrik Hammarby som ritats av Ralph Erskine.
- + Projekteringen: Karaktäriseringen av Ralph Erskines formspråk

SYFTE

- + Skapa kunskapsunderlag om arkitekturen för ett långsiktigt och hållbart förvaltande av de Erskine-ritade byggnaderna i Gästrik Hammarby.
- + Väcka ett intresse för bruksortens Erskine-ritade arkitektur.
- + Sätta Gästrik Hammarby på kartan genom den säregna arkitekturen.
- + Iaktta formspråket och vilka värden som är viktiga för varje enskild byggnad, interiört och exteriört.
- + Utveckla min förmåga som blivande arkitekt genom att utifrån undersökningar av de Erskine-ritade byggnaderna och miljön som helhet projektera nya byggnade.

FRÅGESTÄLLNINGAR

- + Vilka förhållningssätt finns till brukssamhällets befintliga arkitektur?
- + Vad värderas i brukssamhället Gästrik Hammarby?
- + Vad speglar Gästrik Hammarby?
- + Hur ser den framtida utvecklingen ut i Gästrik Hammarby?
- + Vilka värden och karaktäristiska egenskaper kan inspirera vid nybyggnation i Gästrik Hammarby?

METOD

- + Arkivstudier
- + Sökning i bibliografiska databaser, internet och bibliotekskataloger
- + Intervjuer och enkät
- + Inventering av de Erskine-ritade byggnaderna i Gästrik Hammarby
- + Fallstudie av en specifik Erskine-ritad byggnad, detta i samband med en distanskurs på 20 p (halvfart) i Kultur- och byggnadsvård vid Göteborg Universitet.
- + Karaktärisering
- + Analys av hur förnyelse i bebyggelsen kan förhålla sig till det befintliga
- + Projektering

TIDIGARE FORSKNING

- + Goda bostäder i goda samhällen gynnar samförstånd och produktivitet – makten och arkitekturen i folkhemmets brukssamhälle Gästrik Hammarby. Magisteruppsats (20 p) Konstvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet, vt.2005. Mona Bergman.
- + Underhållsplan för f.d. pensionärsbostäder Hammarby 11:1 Slutredovisning - Läns museet Gävleborg 2002 Maria Niss-Jonsson
- + Engelskt folkhemsbygge i svensk brukskonst – Arkitekten Ralph Erskines bebyggelse i Gästrik Hammarby. Uppsatsarbete i konstvetenskap (5 p) – Gävle högskola. vt.2003 Lena Engström

RALPH ERSKINE : Arkitekt

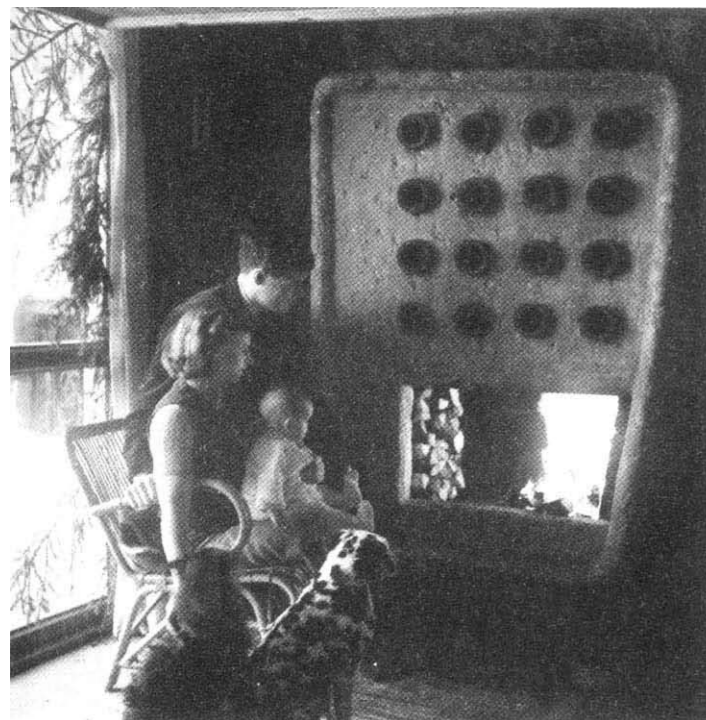
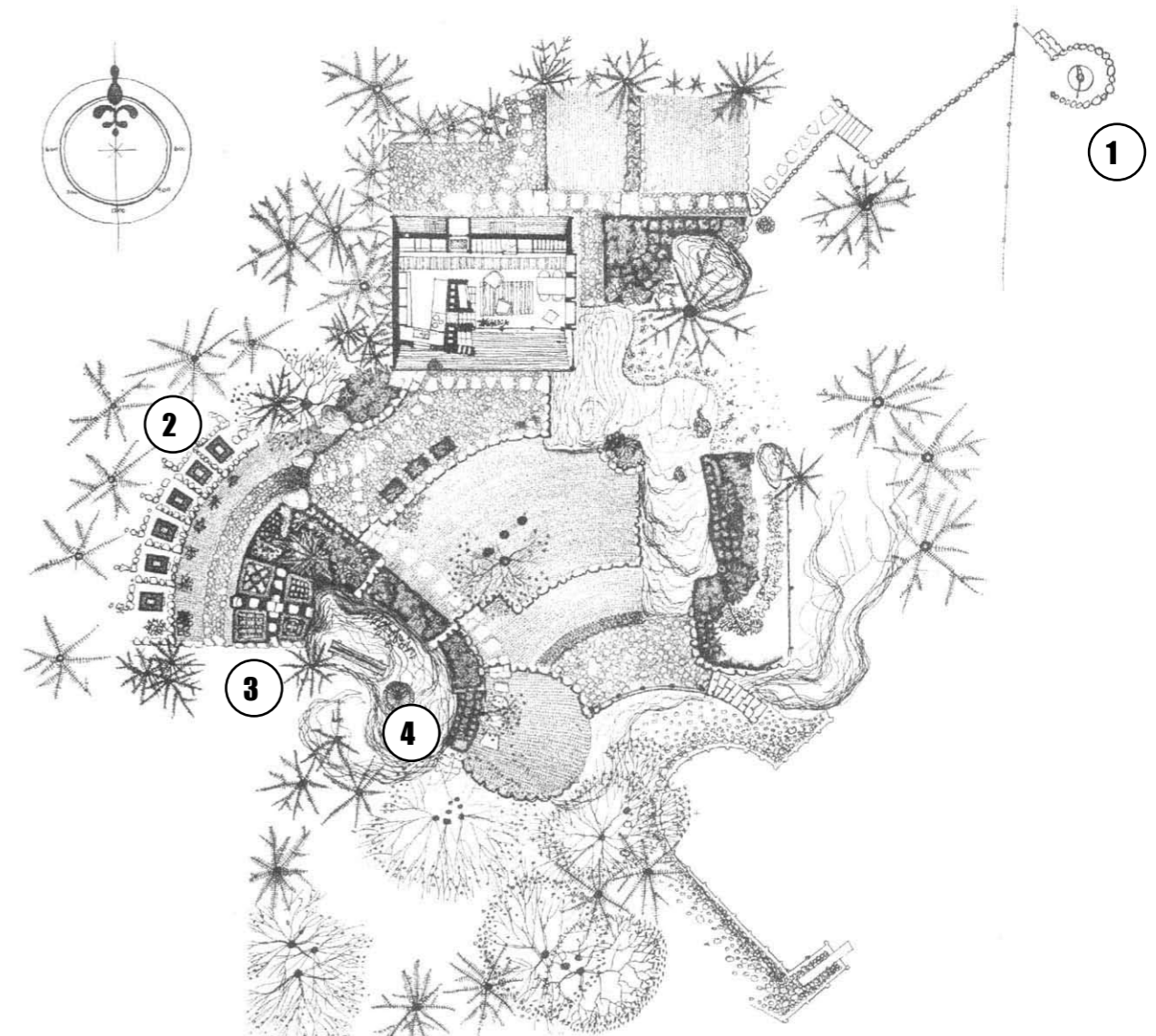
Ralph Erskine föddes den 24 februari 1914 i bysamhället Mill Hill strax utanför London. Han utbildade sig till arkitekt i hemstaden, vid Regent Street Polytechnic. I syfte att studera funktionalismen och den socialt inriktade arkitekturen kom Ralph Erskine till Sverige, året var 1939. Valfärdssamhällets tankar och samband med arkitekturen fångade honom. När andra världskriget bröt ut bestämde han sig för att stanna i Sverige och bildade familj. I Djupadalen söder om Stockholm byggde han sig ett eget hus, "Lådan" (1941). *Se bilderna.*

Som invandrare hade han ögon för klimatets inverkan på byggnadens utformning. Vinden och ljuset gav alltid förutsättningarna i projekterandet av byggnader och stadsplaner. Hänsynen till klimatet är ett starkt drag och kännetecken för Erskines formspråk.

Under större delen av 1900-talet var Ralph en av förgrundsgestalterna inom svensk arkitektur. Han lade ner stor kraft och djupt personligt ansvar och han har haft stort inflytande under hela sin karriär både i den svenska- och den internationella arkitekturdebatten. Målmedvetet arbetade han för arkitekturens politiska och sociala möjligheter i samhällsbygget. "Det goda samhället" var hans vision under hela livet. Han var yrkesverksam in i det sista, Greenwich Millenium Village (1997 - 2005) är hans sista projekt. Ralph Erskine avled år 2005. Hans väletablerade kontor på Drottningholm är nu verksamt under namnet Tovatt Architects & Planners.

Lådan bestod av ett rum 6 x 3,6 meter. Den öppna spisen avgränsade allrummet från köket. Huset saknade både wc och badrum. Vatten hämtades i en källa (1). I skogs-sluttningen hade han bikupor (2), en kryddträdgård (3) och ett duvslag(4). Friluftsmänniska som han var tillbringade Erskine mycket tid utomhus.

Familjen Erskine bodde i huset i Djupadalen under de fyra första åren i Sverige. Därefter användes "Lådan" som sommarhus.

I det yteffektiva hemmet hade Ralph även sin arbetsplats. När arbetsbordet inte användes fälldes det upp mot väggen.

Bildmaterialet till denna sida har scannats ur boken Ralph Erskine arkitekt (1988), sid 11.

“ Jag har alltid uppfattat funktionalismen som en arbetsmetodik vilken börjar med analys och fortsätter med syntes för att avslutas med det konstnärliga skapandet”.

**Ur Arkitektur 3 - 1984
Ralph Erskine i intervju.**

RALPH ERSKINE : INTERNATIONELLA PROJEKT, ett urval

Även internationellt sett är Erskine väl etablerad, några exempel på byggnadsprojekt utanför Sverige är följande:
+ Resloute Bay, samhälle för eskimåer i Canada (1973).

I England har han ritat ett flertal stora bostadsområden/ nya stadsdelar:

+ Byker Development i Newcastle (1968 - 1982). *Se bilderna ovan.*

+ Greenwich Millenium Village, öster om London (1997 - 2005). *Se bilderna nedan.*

I och med examensarbetet gjordes en studieresa till London och

Newcastle med stöd ur Ernst Hawerman Stipendiefond. Resan avspeglar sig längre fram i arbetet.

+ Kontorskomplexet Arken i Hammersmith, centrala London (1989 - 1992).

”Arkitektur ska genom sin existens vackert och precis, som ett snitt av en yxa, symbolisera varför den är nödvändig och den ska med samma uppriktighet berätta för oss om sina goda skäl”.

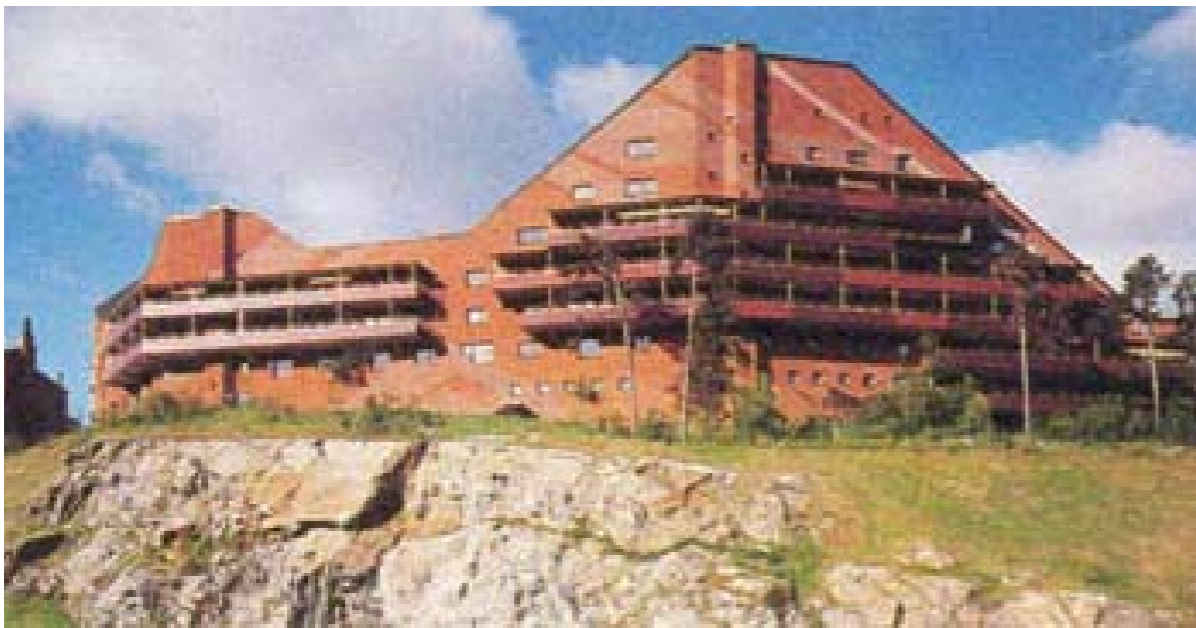
Utsnitt från talet Ralph Erskine höll i samband med att RIBA (Royal Institute of British Architects) tilldelade honom the Royal Gold medal for Architecture år 1987. (Hela talet finns att läsa på hemsidan www.erskine.se) Tidigare hade priset gått till bl.a. Frank Lloyd Wright, Le Corbusier och Alvar Aalto vilka Erskine uppskattade och framhöll. Detta var den tredje guldmedaljen Erskine fick för sin arkitektur.

RALPH ERSKINE : PROJEKT I SVERIGE, ett urval

Några andra exempel på betydelsefulla byggnadsprojekt som Erskine ritat inom Sveriges gränser:
+ Gyttorps arbetarbostäder, Västmanland (1945 - 1955).

+ Frescati och Aula Magna vid Stockholms Universitet (1974 - 1990).

+ Myrstugeberget, bostadsområde i Huddinge, söder om Stockholm (1977 - 1985).

+ Göteborgs landmärke och kontorskomplex Lilla Bommen kallat "Läppstiftet" (1987 - 1990)

+ Bostäder vid Malmös nya hamnområde: Bomässan Bo 01 (2000 - 2001).

Mellan 1950 till 1970 framträder Erskine som industriarkitekt. Som ett tidens tecken upphör därefter beställningarna från industrin. I stället börjar kontorsprojekten efterhand inta en framträdande roll bland arkitektuppdragen.

De övre bilderna på denna sida är av författaren medan nedre radens två mindre bilder hämtats från hemsidan www.erskine.se/projekt

“ För mig är bostäder arkitektur med litet a. För mig gäller inte monumentalitet utan det skall vara mänskligt och vänligt. Om jag har någon förebild så är det absolut den täta medeltidsstaden, inte barockstaden. Det är brukskonst vilket är ett jättebra uttryck som inte finns på engelska ”

**Ur Arkitektur 4 - 1998
Ralph Erskine i intervju.**

RALPH ERSKINE : PROJEKT I GÄSTRIKLAND, ett urval

BOSTÄDER, HAMMARBY

MASSAFABRIK, HAMMARBY

BOSTÄDER, HAMMARBY

PENSIONARSHEM, HAMMARBY

Exempel på byggnader som Erskine ritat i Gästrikland är brukssamhället Gästrike Hammarby, "The Village Green" (1947 - 1968). *Se de fyra svartvita bilderna ovan.*

+ Villa Nilsson i Storvik (1947 - 1948).

+ Kvarteret Barberaren i centrala Sandviken (1962 - 1968).

+ Bostadområdet Nya Bruket i Sandviken (1973 - 1978).

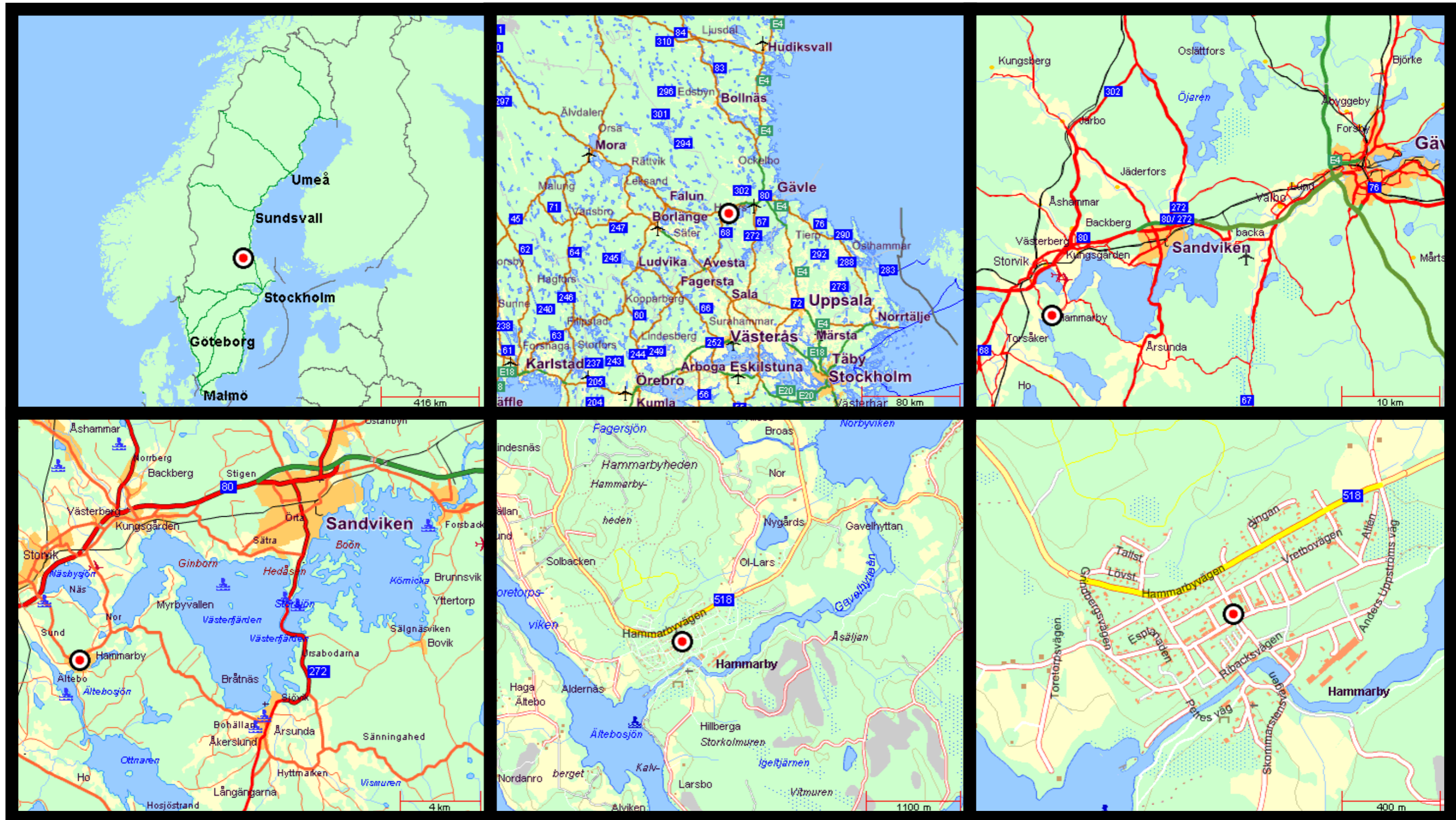
*De övre bilderna på denna sida har scannats ur boken Ralph Erskine arkitekt (1988), sid 209
De nedre bilderna är av författaren.*

“ Ralph tyckte att arkitekter tog sig själva och arkitektur på för stort allvar. Han stod för en politisk inkorrekthet med humor och glädje. Han ville ta hand om folk men också skaka om. ”

“ Ralph kunde ha en slags inneboende motvilja till det analytiska och ordnade och han ville gärna störa och bråka lite i sin arkitektur. Han ifrågasatte alltid det givna. ”

**Ur ARKITEKTEN april 2007
Johan Tovatt i intervju, Tovatt Architects & Planners.**

GEOGRAFISK ÖVERSIKT : Gästrike Hammarby

Ett par timmars resväg, trettio mil från huvudstaden Stockholm och tre mil väster om Gävle är brukssamhället Gästrike Hammarby beläget.

THE VILLAGE GREEN : Historiken

Sulfitfabrikens storhetstid under 1900-talets början.

*Samtliga bilder på denna sida är scannade ur boken *Det gamla bruket skall inte dö* (1999), Bernt Stenmark.*

Översiktsvy: Gästrike Hammarby, 1960.

- + Redan vid 1600-talets slut tar brukets historia sin början. I Gästrike Hammarby anlades då ett järnbruk. Det var ett familjeföretag som varade i tvåhundra år, fram till och med 1886 då det gick i konkurs under namnet Hofors Hammarby AB.
- + Industrin köptes upp av Storviks Sulfit AB, vilket blev ortens nya ”hjärta”. År 1888 kunde en av tidens modernaste sulfitfabriker dra igång med Viktor Folin som förste chef. Produktionen expanderade liksom samhället. Fram till och med år 1911 regerade Storvik Sulfit AB som landets största sulfitfabrik!
- + Fabriken bytte namn under 1958 till Stora Kopparfors och huvudnäringen var pappersmassa. Papyrus AB tog över verksamheten 1975. Strax därpå, 1980, höjdes miljökraven och tillgången på skogsråvara minskade så pass att fabriken lades ner. Det etablerade företaget Stora Enso har drivit sin verksamhet att producera kartongförpackningar (mjölk tetror, smöraskar o.s.v) samt träprodukter i fabrikslokalerna fram till och med 2006.
- + Vid mitten av 1940-talet skulle brukssamhället Gästrike Hammarby moderniseras med nya bostäder, butikshus och anläggning för den expanderande sulfitfabriken. Mellan åren 1947-1968 byggdes sammanlagt 130 bostäder. Detta skedde i fem etapper under en tjugoårsperiod.
- + Uppdragsgivare och drivande kraft till samhällsutvecklingen var sulfitfabrikens platschef, Elof Nilsson. Arkitekten Anders Tengbom fick först förfrågan att utföra projekteringen men vid den tidpunkten var han mycket upptagen och hänvisades därför vidare till sin kollega Ralph Erskine som fick uppdraget 1946, hans första riktigt stora beställning.
- + Med en och samma arkitekt under samtliga byggnadsetapper är arkitekturens karaktär enhetlig. Bruksmiljön har inspirerat vid gestaltningen, exempelvis är materialvalen slaggsten i fasad, järnsmidda balkongräcken samt glas från det lokala bryggeriets flaskor som utgör ljusinsläpp. Även de väldimensionerade skorstenarna påminner om brukets smedjor. Värmekällans betydelse i det nordliga klimatet har framhävts i arkitekturens formspråk.

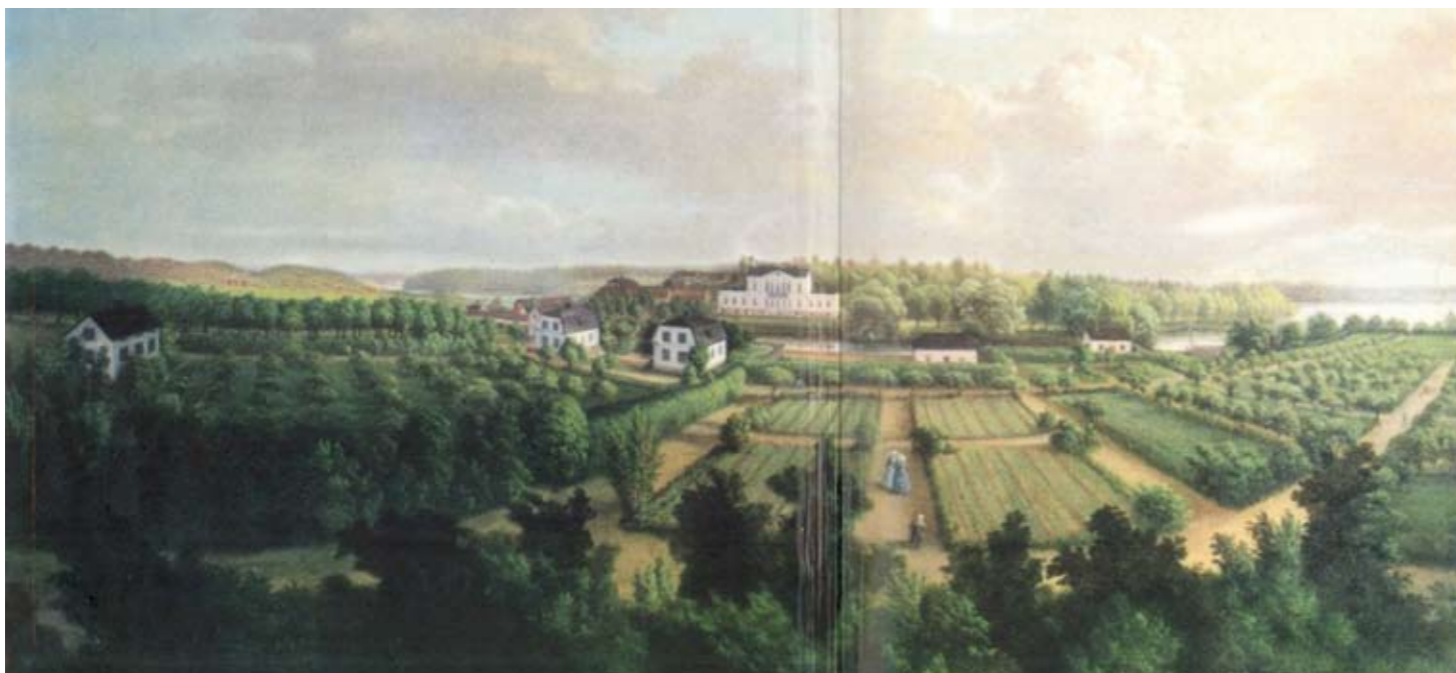

Översiktsvy: Gästrike Hammarby, 1998.

THE VILLAGE GREEN : Konceptet

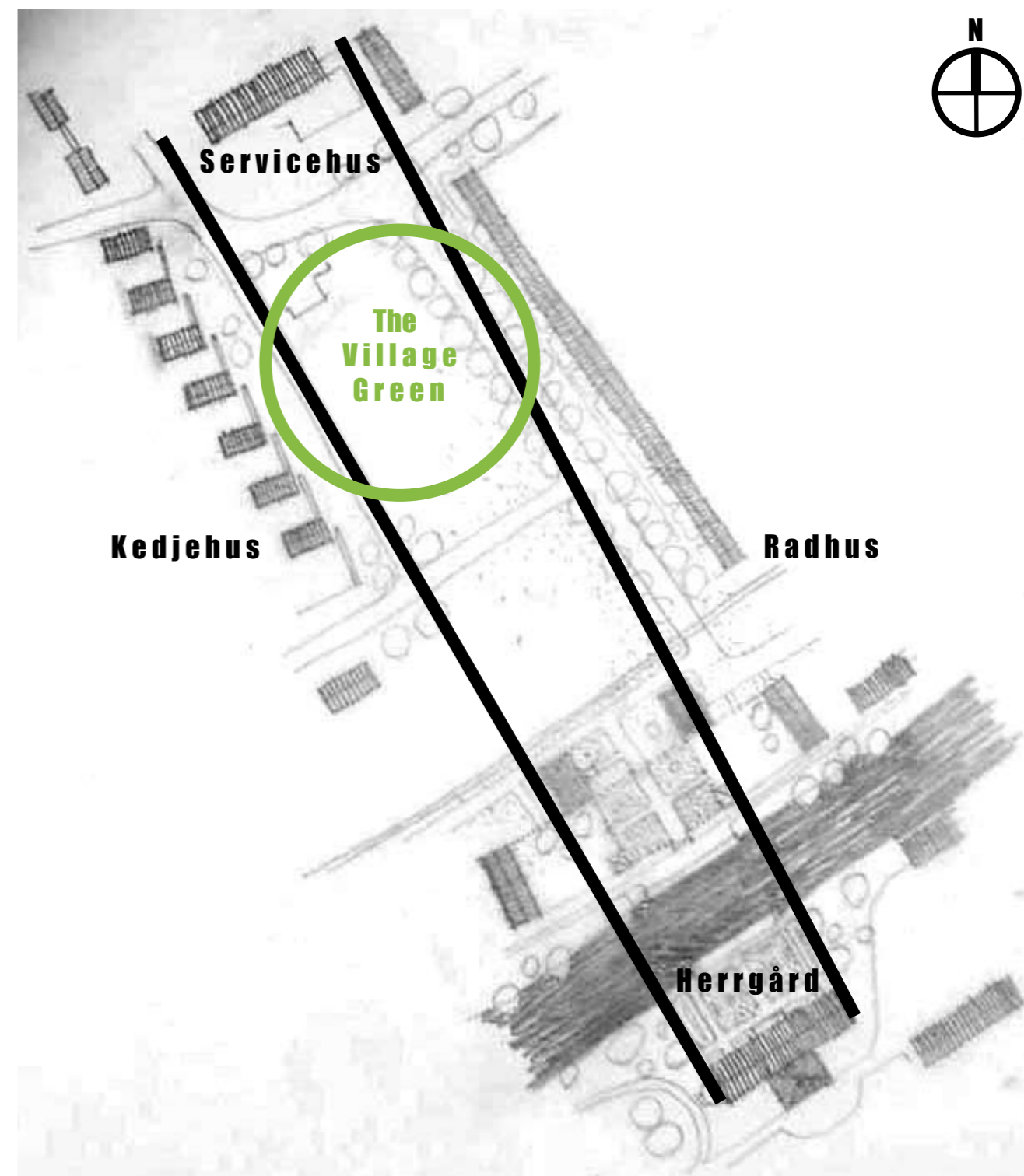
I boken *Det gamla bruket skall aldrig dö* (Stenmark, s. 294) beskrivs Ralph Erskines första möte med Gästrik Hammarby. Han lär ha ställt sig på stallbacken och tittat mot herrgården. Han lär också ha klättrat upp i fabriken syratorn för att se Hammarby ovanifrån.

Visionen om det nya Hammarby som succesivt växte fram innebar bland annat att tyngdpunkten i bostadsbebyggelsen skulle flyttas åt väster och de gamla arbetarbostäderna skulle rivas för att ge plats åt fabriken expansion. Den nya bebyggelsen skulle placeras runt ett ”torg” med anknäytning till herrgården.

Fotografiet på oljemålningen från 1858 (konstnär Albert Blombergsson) är scannat ur boken *Det gamla bruket skall inte dö* (1999) - Bernt Stenmark.

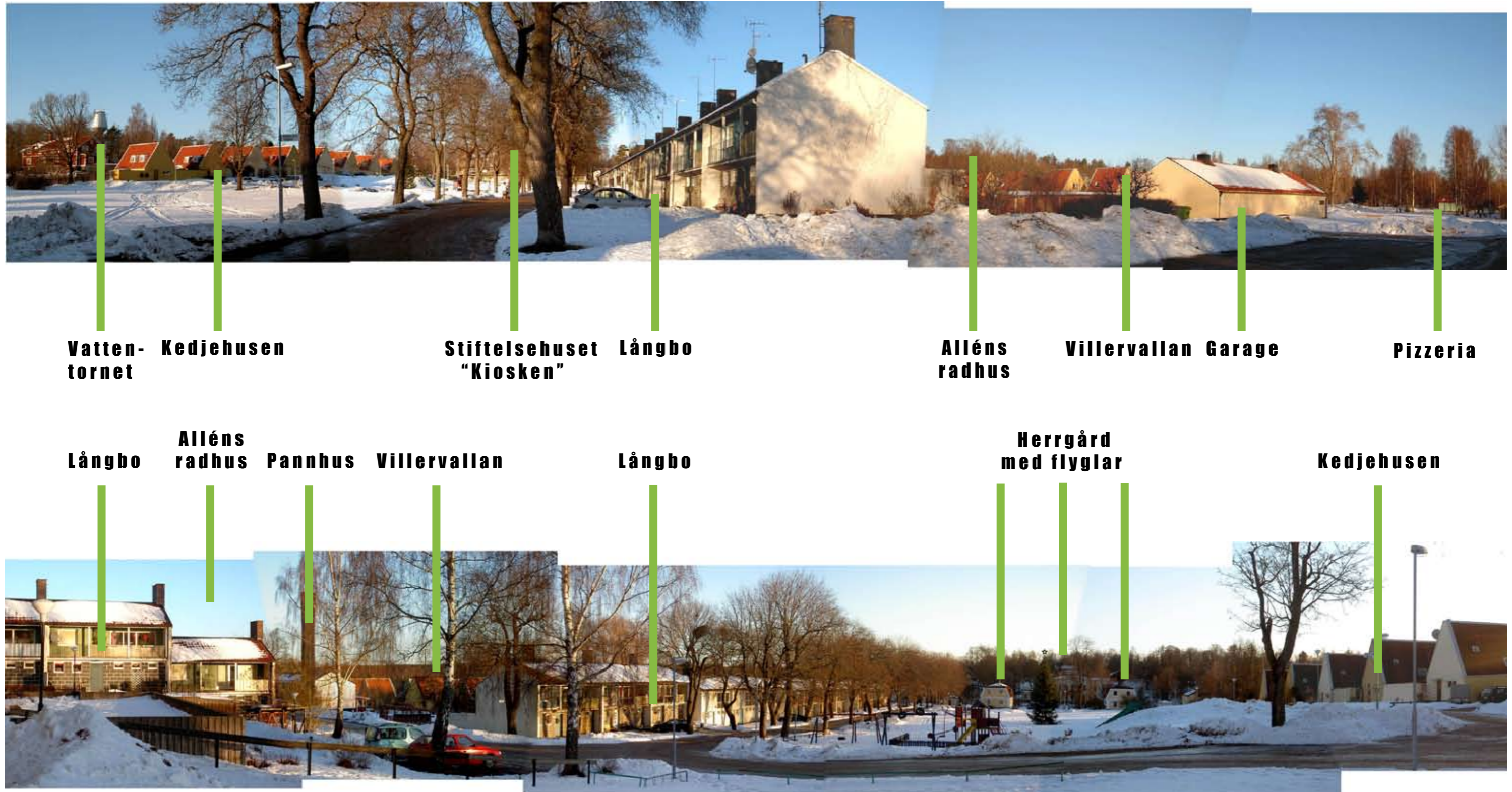
- + En av utgångspunkterna i gestaltningen av det ”nya” brukssamhället i Gästrik Hammarby var en oljemålning över den mäktigt planerade parkträdgården framför brukets herrgård. Ytterligare ett grepp som Erskine tog var att knyta an första byggnadsetappen till axlarna från herrgårdens två flygelbyggnader som visuellt fick en förlängning, enligt engelsk tradition.
- + De nyprojekterade byggnadskropparna, femton radhus kallade Långbo samt åtta kedjehus, hölls samlade kring det öppna gröna ”torget”, den gemensamma ”greenen”. Första byggnadsetappen kallas därav **”The Village Green”**.

Ovanstående ritning är hämtad från Arkitekturmuseets arkiv, Stockholm. Reprofotograferad av författaren.

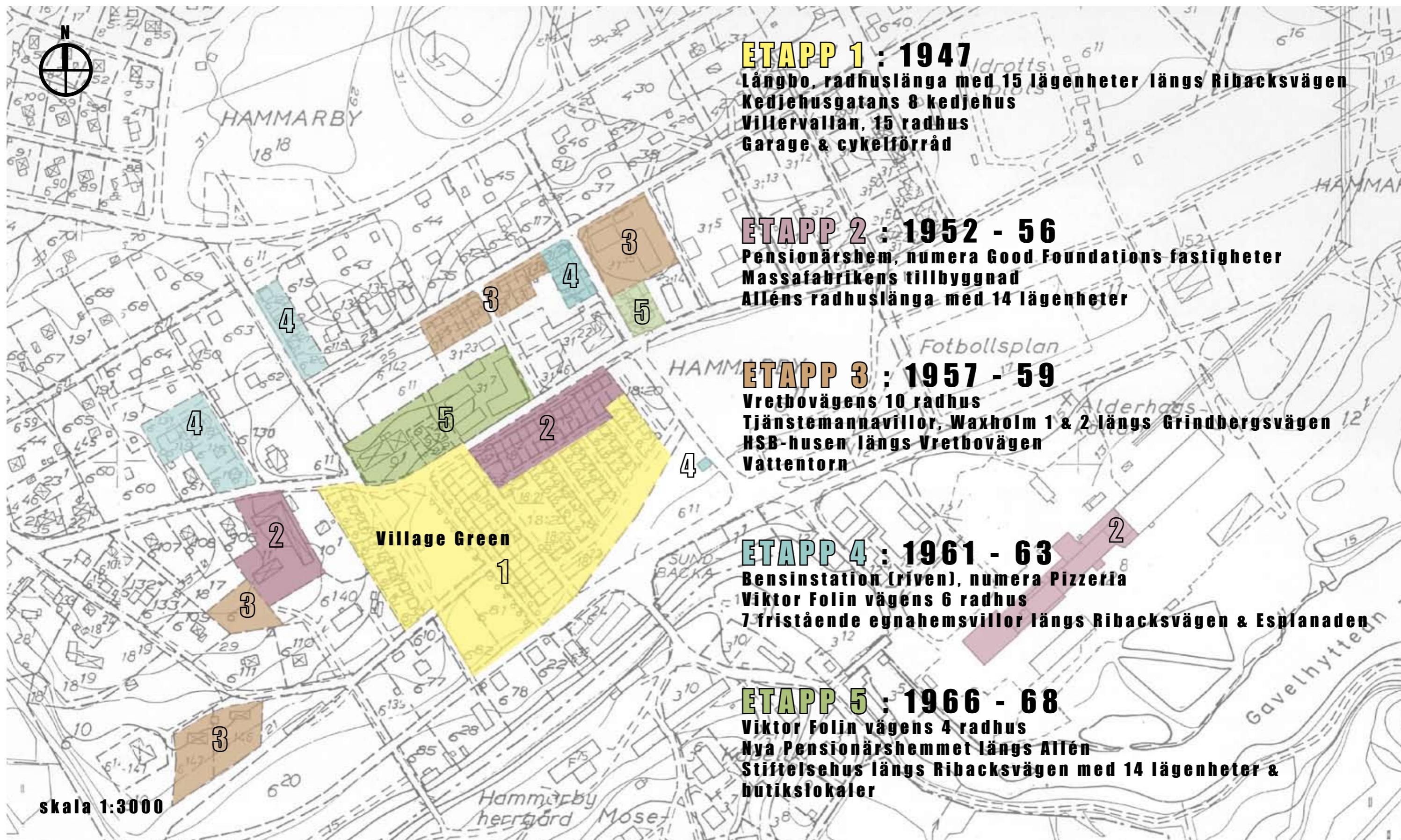
THE VILLAGE GREEN : Översiktsvy

Panorama uppåt Stiftelsehuset. Radhuslängan Långbo i bildens förgrund.

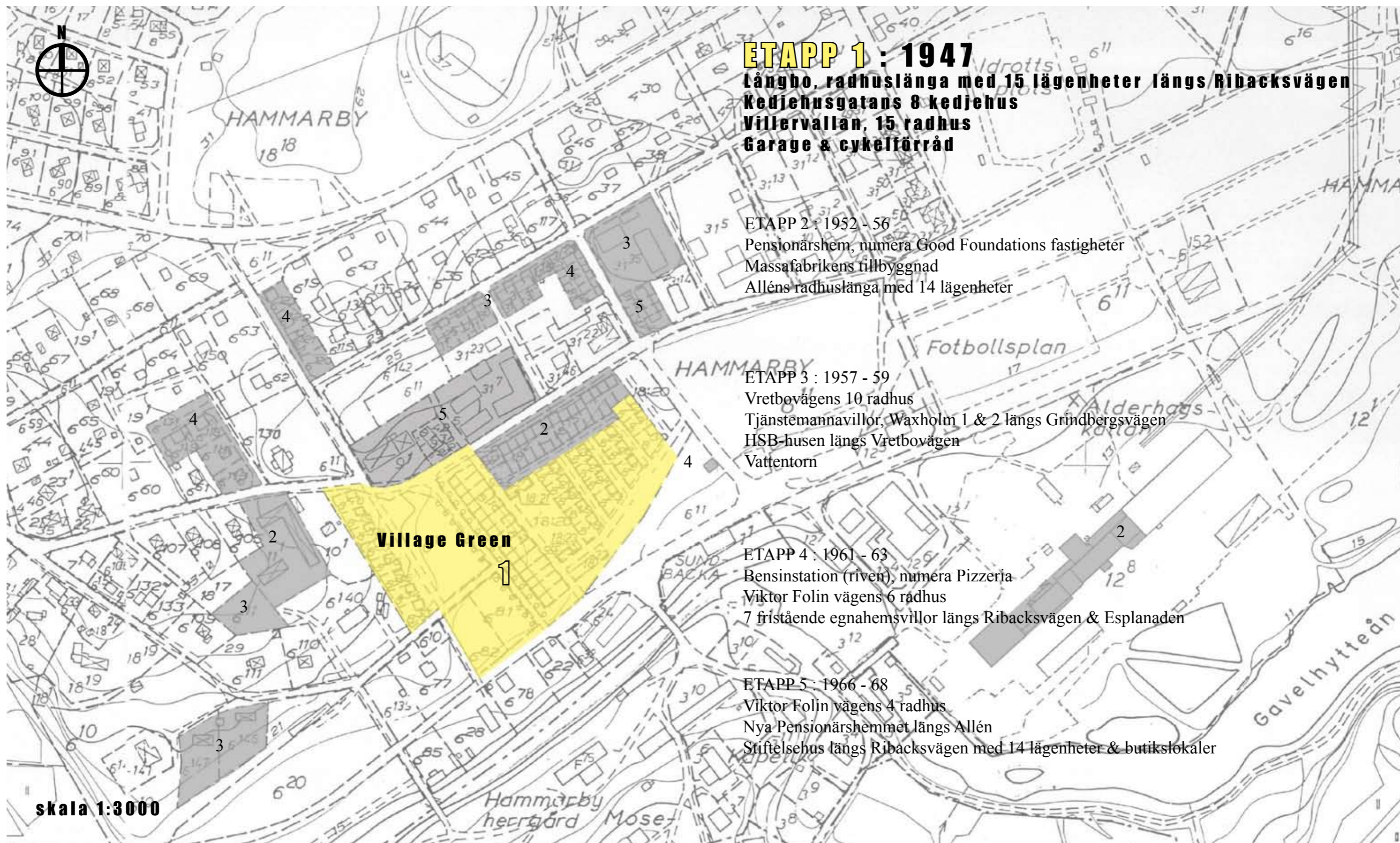

Panorama neråt herrgården och dess flygelbyggnader. Radhuslängan Långbo till vänster i bilden.

DE FEM BYGGNADSETAPPERNA

DE FEM BYGGNADSETAPPERNA : ETAPP 1

ETAPP 1 : 1947

Långbo, radhuslänga med 15 lägenheter längs Ribacksvägen
Kedjehusgatans 8 kedjehus
Villervallan, 15 radhus
Garage & cykelförråd

ETAPP 2 : 1952 - 56

Pensionärshem, numera Good Foundations fastigheter
Massafabrikens tillbyggnad
Alléns radhuslänga med 14 lägenheter

ETAPP 3 : 1957 - 59

Vretbovägens 10 radhus
Tjänstemannavillor, Waxholm 1 & 2 längs Grindbergsvägen
HSB-husen längs Vretbovägen
Vattentorn

ETAPP 4 : 1961 - 63

Bensinstation (riven), numera Pizzeria
Viktor Folin vägens 6 radhus
7 fristående egnahemsvillor längs Ribacksvägen & Esplanaden

ETAPP 5 : 1966 - 68

Viktor Folin vägens 4 radhus
Nya Pensionärshemmet längs Allén
Stiftelsehus längs Ribacksvägen med 14 lägenheter & butikslokaler

skala 1:3000

ETAPP 1 : Långbo

I stort sett alla fastigheter som byggdes under första byggnadsetappen har drabbats av omfattande putsskador. Orsaken lär vara att fukt trängt in mellan fasadens puts och lättbetongblock, under den kallare delen av året har fukten frusit och expanderat vilket gjort att putsen sprukit och lossnat. Gavelsidorna är i princip de mest skadade i och med att takutsprång saknas.

Långbo

Sedan 1947 ligger en radhuslänga med femton lägenheter längs med Ribacksvägen intill "the Village Green".

Byggnadsbeskrivning

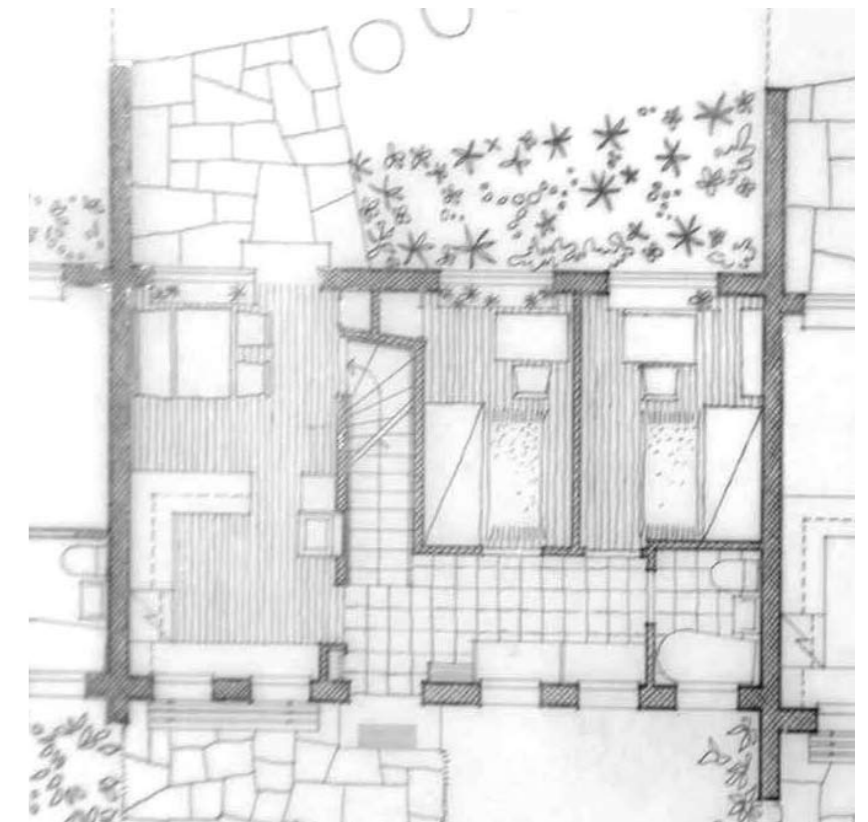
- + Varje lägenhet är ungefär 95 m² och har två våningsplan.
- + Tre av Långbolängans fasader är vita vilket ger variation i det annars långsträckt fasaduttrycket.
- + Balkongerna är indragna i fasadlivet. Det ger ett vindfång för det likaså indragna entréplanet. Järnsmidda balkongräcken.
- + I markplan är fasaden klädd med skimrande blå slaggsten, ett material som anknyter till orten. På övre plan är fasaden putsad gul och blå. Färgsättningen är unik för varje lägenhet.
- + Sadeltak med tvåkupiga tegelpannor.

Skick

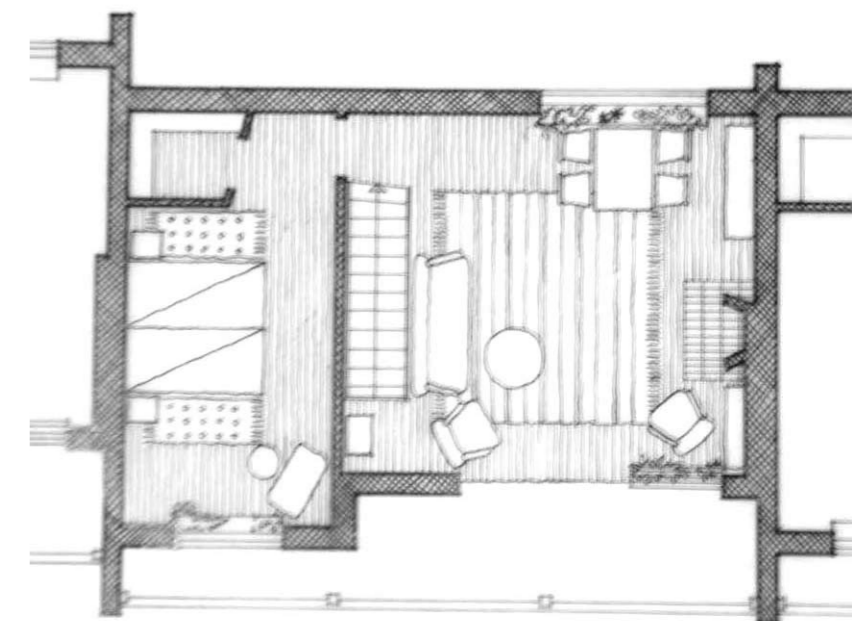
- + Fasadens puts är medfaren. Den ser ut att både spricka och släppa allt mer.
- + Ett par av de järnsmidda balkongräckena i original är utbytta till profilsågade brädor.

Fasaden i nedre plan är klädd med slaggsten från orten och balkongens järnsmidda balkongräcken påminner om järnbrukets smedjor liksom skorstenarna, en för varje bostad.

Markplan

Övre plan

(Planlösningen för källarplan saknas).

ETAPP 1 : Långbo

I Långbolängans tre avvikande lägenheter är den öppna spisen fristående i vardagsrummet på övre plan. En väggfast soffa är utformad i anslutning.

Exteriöra detaljer

- + Kraftiga skorstenar markerar vikten av att ha en värmekälla i det svenska kyliga klimatet. Skorstenarna anknyter till smedjorna som tidigare funnits i brukssamhället.
- + Ytterdörrarna är ursprungligen målade i klara kulörer för att stå sig vackert i kontrast mot snön.
- + Glaskupor som ljusnedkast till källaren.

Interiöra detaljer

- + Planlösningen i markplan har i de flesta fall omgjorts av de boende, två mindre rum har sammanslagits till ett större arbetsrum eller sovrum.
- + Samtliga lägenheter i Långbolängan har öppen spis vilken anmärkningsvärt är placerad på övre plan i vardagsrummet (enligt engelsk tradition?) Värmen från murstocken kunde ha utnyttjats mer effektivt. De boende upplever i vilket fall det som opraktiskt att bära upp veden.

De öppna spisarna har olika utformats för de olika lägenheterna.

Köket har en avdelad matplats, varifrån källarplan och trädgård nås.

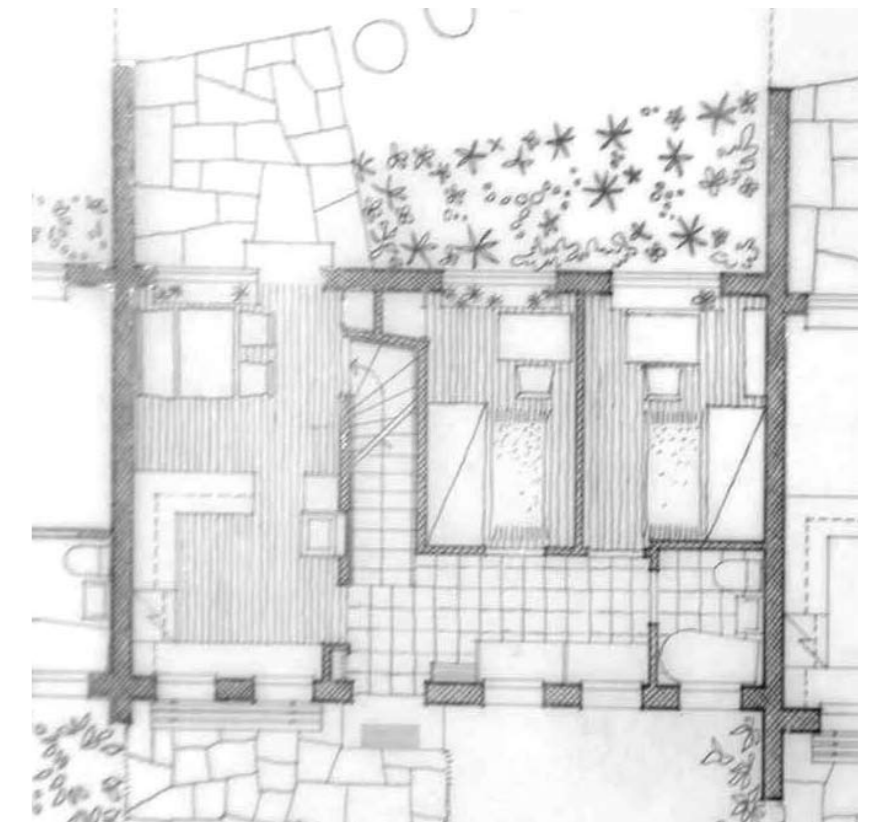
Glaskupa för ljusinsläpp i källarplan, påminner om ett kolnedkast enligt engelsk tradition.

ETAPP 1 : Långbo

Tre av Långbos lägenheter

- + Radhuslängan har tre avvikande lägenheter, vilket ger fasaduttrycket ytterligare variation. Variationen skapar spänning för ögat, vilket lättar upp intrycket. Fasaden har en naturvit puts. Ytterdörrarna är målade som de övriga i en klar kulör, här i turkos.
- + Balkonger saknas och liksom skärmtak.
- + Planlösningen för dessa tre bostäder är i stort sett identiska med de övriga lägenheternas, framförallt i nedre plan. I de flesta fall har de två mindre rummen i nedre plan byggts om till ett stort. Även badrumsväggen mot hallen har flyttats för att ge större badrum.
- + Fönstergluggarna till kök och hall har samma format som de övriga lägenheternas.
- + Den öppna spisen, som även i dessa lägenheter är placerade på övre plan, är fristående i rummet och i anslutning till en fast bänk.

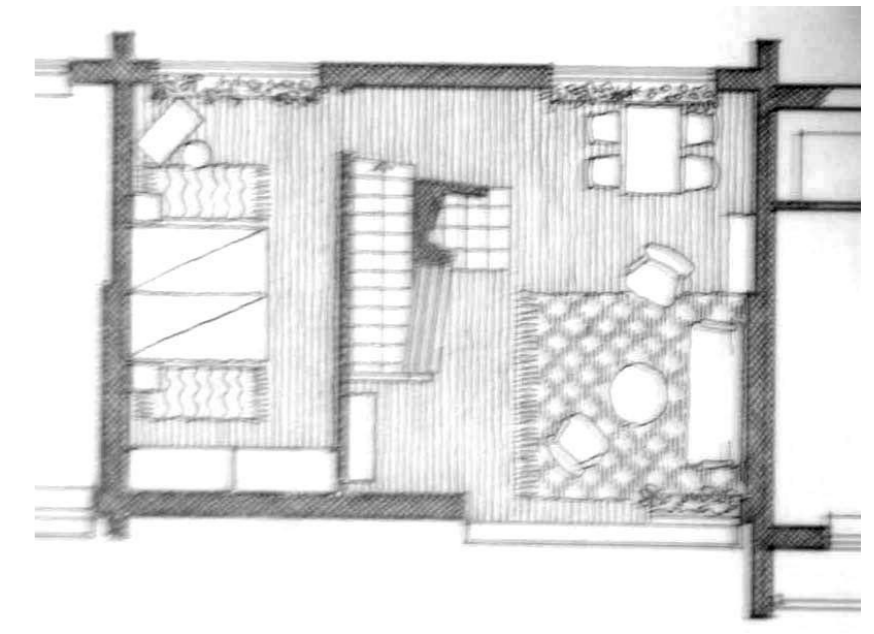
Markplan

Tre av Långbos lägenheter har en avvikande fasad i naturvit puts, vilket ger variation och spänning i uttrycket.

Fasaduttrycket är avsevärt enklare än de övriga lägenheternas. Fönstersättningen har dock sina likheter, med undantag för övre plan som är mer sluten. Genom att fasaden inte är indragen saknas balkonger. Det ger en något rymligare planlösning. Ytterdörrarna är målade i en klart turkos kulör.

Övre plan

ETAPP 1 : Kedjehusen

Samtliga Erskine-ritade fastigheter i Gästrik Hammarby är privatägda, vilket gjort att varje fastighetsägare har satt sin nivå och egen prägel vad det gäller både fastighetsunderhåll och om- och tillbyggnationer.

Kedjehusen

Åtta kedjehus uppfördes 1947 längs den västra sidan om allmänningen "The Village Green". Passande döptes gatan till Kedjehusgatan.

Byggnadsbeskrivning

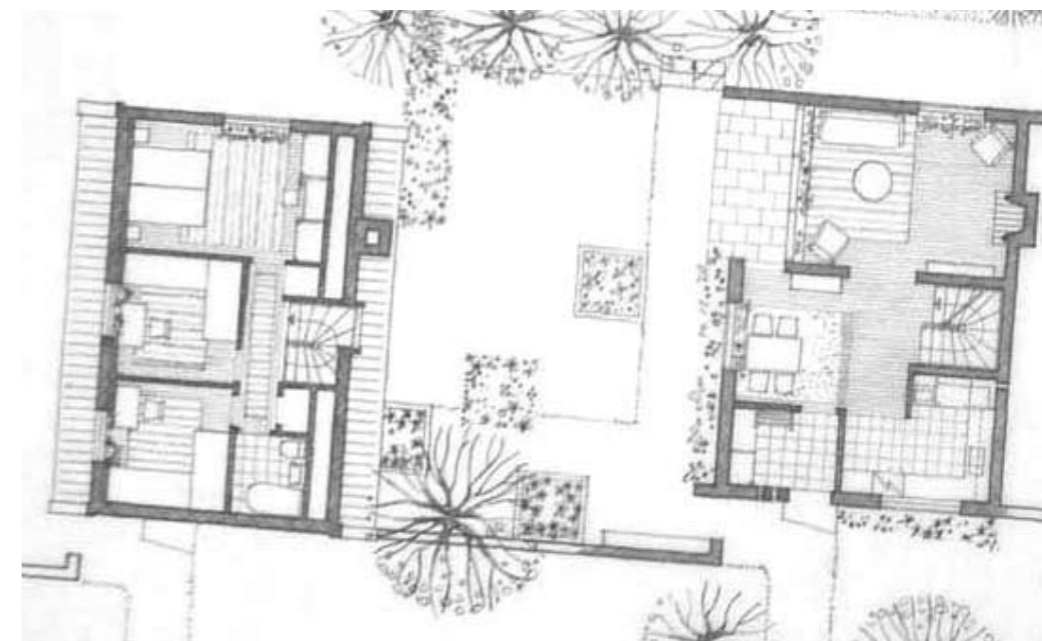
- + Puts på lättbetongblock: gul
- + Trubbigt sadeltak med tvåkupiga tegelpannor.
- Formspråket återkommer även i Villervallans radhusområde.

Skick

- + Putsskador, sprickor och släpp.
- + Original ytterdörrarna är i de flesta fall utbytta.
- + Färgen på takfönstrens plåtkupor flagnar.

Exteriört är murstocken utmärkande i norrfasaden.

Övre plan (vänster i bild) och markplan (höger i bild).

ETAPP 1 : Kedjehusen

Exteriöra detaljer

- + Öppen spis vars murstock är synlig i norrfasaden.
- + Gavelsidan vänder sig utåt gatan med tolv cirkelformade ljusinsläpp. Tillsammans bildar de en vertikal form lika hög som ytterdörren. Ett horisontellt liggande fönster är placerat i linje med ytterdörrens ovankant.
- + Ljusinsläpp även i källar plan med hjälp av en glasad kupa vilket påminner om ett kolnedkast i engelsk tradition.
- + En mur mellan kedjehusen insynsskyddar trädgård samt den indragna uteplatsen. Tydlig skillnad mellan offentligt och privat. Vid ett släpp mellan mur och huskropp sitter en grind av träribbor.

Interiöra detaljer

- + Murstocken är förtydligad i den slutna norra långsidan som angränsar till grannens trädgård.
- + Två takkupor för ljusinsläpp till två rum i övre plan.
- + Glaskupa för ljusinsläpp ner till källarplan.
- + Anmärkningsvärt är att nedre plan saknar WC.

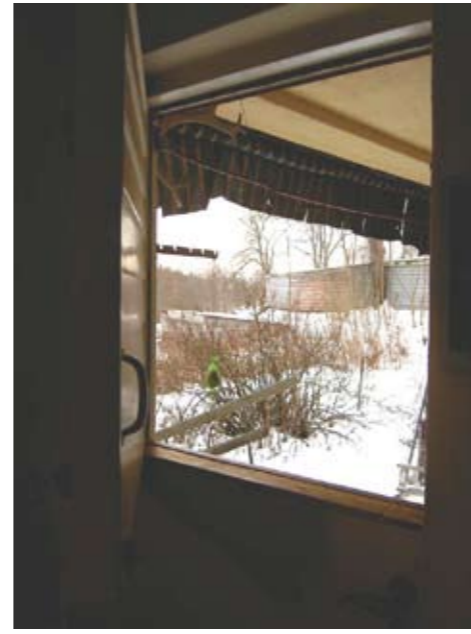
Två takkupor per övreplan, en per rum mot söder.

Tolv cirkelformade ljusinsläpp på vertikalen i hallen.

Frostat glas i liggande takfönster mot norr.

Tvådelad dörr till den indragna uteplatsen.

Öppen spis, olika för varje byggnadsetapp.

Ljusinsläpp till källarplan.

ETAPP 1 : Villervallan

Villervallan

Radhusområdet Villervallan uppfördes 1949. De femton kedjehusen är fördelade på tre gator; Floravägen, Pomonasväg och Poppelvägen.

Byggnadsbeskrivning

- + Varje bostad har en yta på 90 m².
- + Radhusens ena gavelsida är helt sluten. Uteplatsen insynsskyddas även av en mur som är sammanbunden med entrésidan (som vid Kedjehusen). Muren markerar skillnaden offentligt/privat. Fristående förråd är kopplade till muren.
- + Grovt struken puts, gul och grön, på lättbetongblock som utgör stommen.
- + Brant sadeltak med trubbig takspets, inga takutsprång. Tvåkupiga tegelpannor. Plåtkantslist förenar tak med yttervägg.

Skick

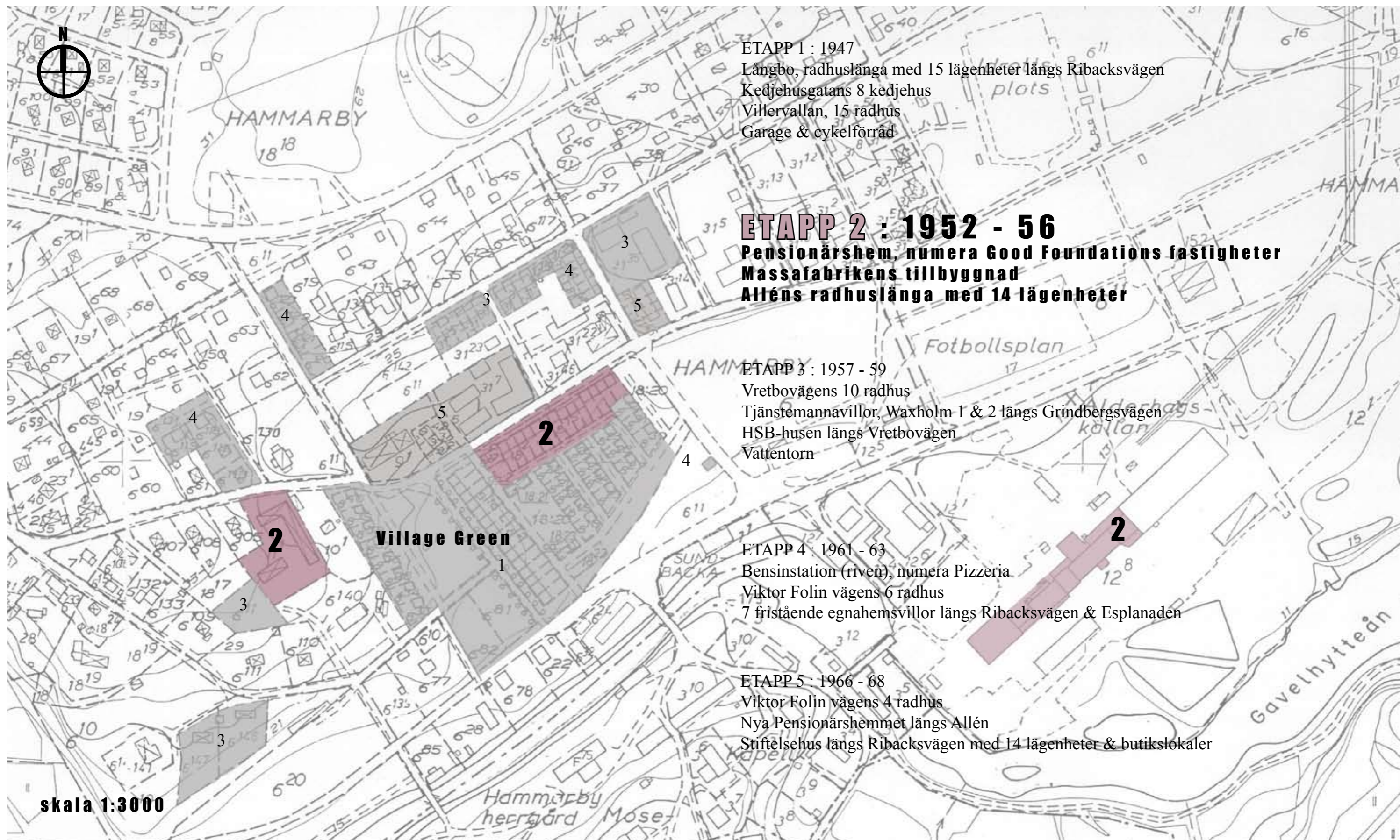
- + Fasadens puts spricker och släpper, främst vid de utsatta gavelsidorna.
- + Tillbyggnader i form av verandor i olika varianter.
- + Orginalytterdörrarna är till större delen utbytta.
- + Bostäderna är privat ägda, vilket gjort att varje fastighetsägare har satt sin nivå och egen prägel både på fastighetsunderhåll samt på om- och tillbyggnationer.

Interiöra och exteriöra detaljer

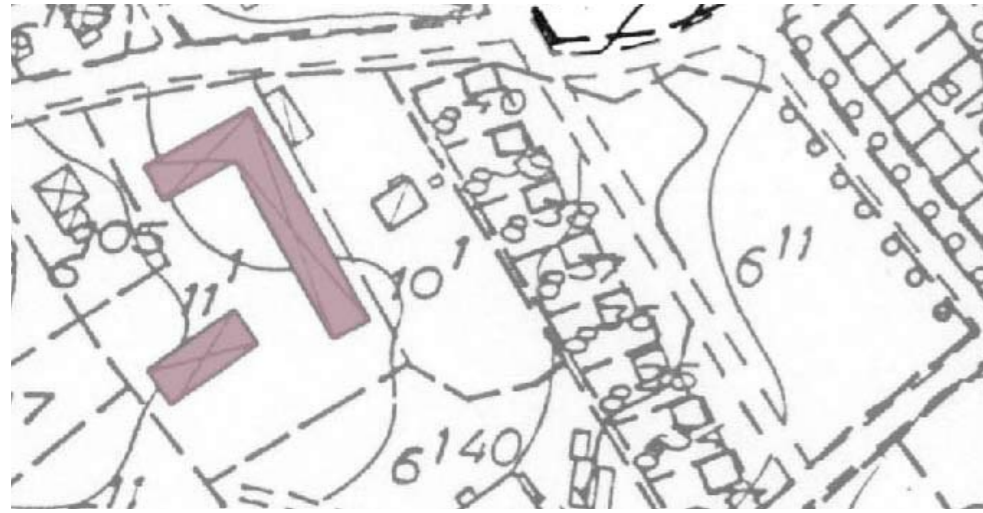
- + Åtta cirkelrunda ljusinsläpp intill ytterdörren, ordnade i en horisontell rektangel bestående av två rader med fyra cirkel i varje.
- + Takfönster på takets båda sidor vilket ger rymd och genomsikt.
- + Fönstrens träkarmar är vitmålade, vilket är orginalfärgsättningen.

DE FEM BYGGNADSETAPPERNA : ETAPP 2

ETAPP 2 : Gamla Pensionärshemmet

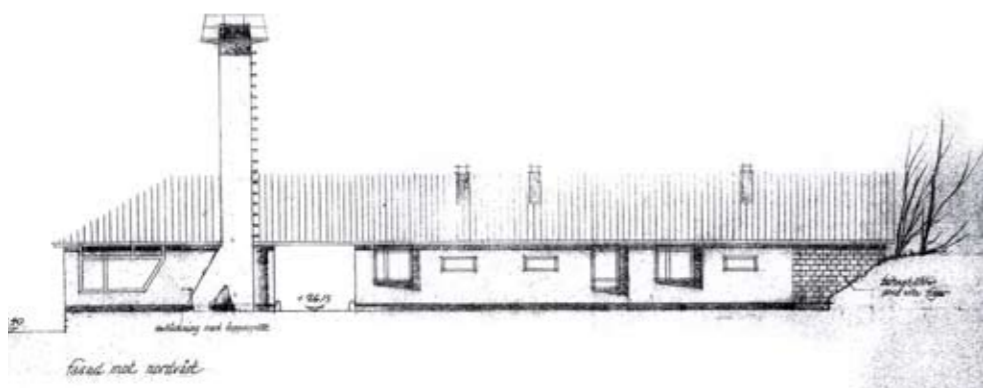

Gamla Pensionärshemmet

Bostäder för pensionerade bruksarbetare uppfördes 1952 genom Ovensjö kommun. Markägaren som upplät tomten till kommunen hade ett enda krav och det var att Ralph Erskine skulle anlitas som arkitekt för projektet.

Byggnadsbeskrivning

- + Två ihopbyggda huskroppar med sammanlagt femton lägenheter (ett rum med kokvrå/kök) samt ett allrum. Den ena längan med åtta lägenheter ligger i linje med den östra tomtgränsen och möter i vinkel en kortare huskropp med tre lägenheter. I vinkeln finns en portgång som utgör huvudentrén till hela byggnadskomplexet. I direkt anslutning finns ett allrum med en öppen spis. På tomtens sydvästra del finns en fristående byggnad med fyra lägenheter. Dessa omsluter en gemensam gårdsplan.
- + Förvaringsrum, klädska och matkällare finns i källarplan liksom badrum, tvättstuga och pannrum.
- + I dagsläget brukas byggnaden av stiftelsen Good Foundation.
- + Fasaden är putsad, naturvit, brunröd och gråblå.
- + Sadeltak med tvåkupiga tegelpannor.

Skick

- + Under senare år har pensionärshemmet fått särskild uppmärksamhet på grund av ett par rivningsshot, år 1997 och 2001. I dagsläget står stiftelsen Good Foundation som fastighetsägare. De använder byggnaderna som behandlingshem och en interiör renovering genomförs för närvarande. Varje lägenhet utrustas med dusch, golven kaklas, köksinredningen byts ut o.s.v.

En detaljrik underhållsplan med tydliga riktlinjer har genomförts av Maria Niss-Jonsson vid Länsmuseet Gävleborg (2002).

*Ritningarna ovan är scannade från kopior från SandvikenHus.
Det svartvita fotot över pensionärshemmets innergård är scannad ur boken Ralph Erskine arkitekt (1988) sid 209 - Mats Egelius.*

ETAPP 2 : Gamla Pensionärshemmet

Exteriöra detaljer

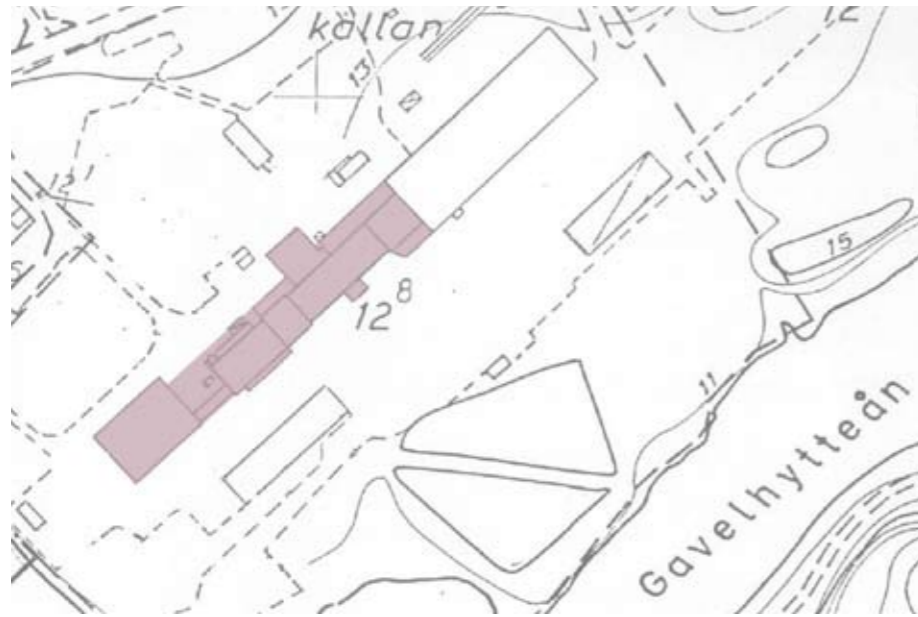
- + Väggen till allrummet är perforerad från murgrund till takfot med tjugofyra decimeterstora cirkelformade ljusinsläpp.
- + Fönstret i allrummet samspelar med murstockens formspråk.
- + Exteriören har en genomfärgad puts. Vägpartierna mot innergården är indragna och färgsatta i grågul växlat med grågrön och mörkt gråblå växlat med rödbrun (enligt en färganalys som gjorts av konservator Per J Mattsson, Gävle).
- + Färgsättningen växlar mellan lägenheterna vilket skapar variation och individualitet. En mer enhetlig karaktär har byggnaden utåt, blått och vitt mot nordost och rödbrunt åt nordväst.
- + Lägenheternas entréer är indragna och avskiljs genom tvärgående, vitputsade lättbetongväggar. Dessa ramar även in de enskilda uteplatserna på byggnadens motsatta sida.
- + Snickerier som fönster- och dörrfötningarna är enkla, släta och vitmålade. De möter väggmaterialet direkt utan foder. Även undertaket består av vitmålad träpanel.
- + Den gjutna grundsockeln är avfärgad i en svart kulör.
- + Gårdsplanen är gräsbevuxen och ett grusstråk löper från huvudingången till södra längan. Framför varje lägenhet är betongplattor lagda.

Interiöra detaljer

- + Ett skrymmande element, från golv till tak, döljs av ett dekorativt och luftigt dörrblad.
- + Det färgade glaset i de tjugofyra cirkelformade ljusinsläppen ger det i övrigt vitmålade allrummet färg.
- + Fönstret intill murstocken tar upp murens speciella utformning vilket ger allrummet ytterligare karaktär.

ETAPP 2 : Massafabriken tillbyggnad

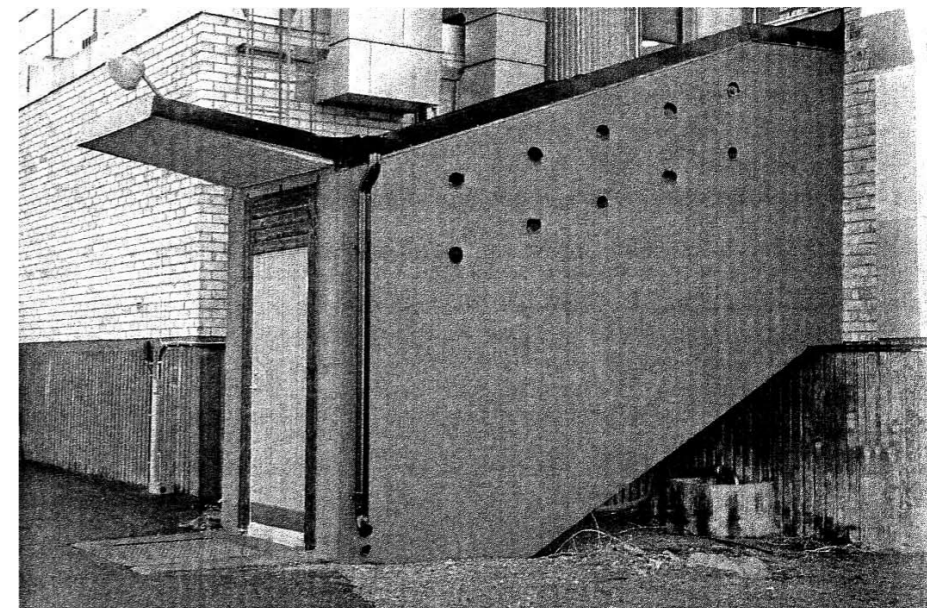
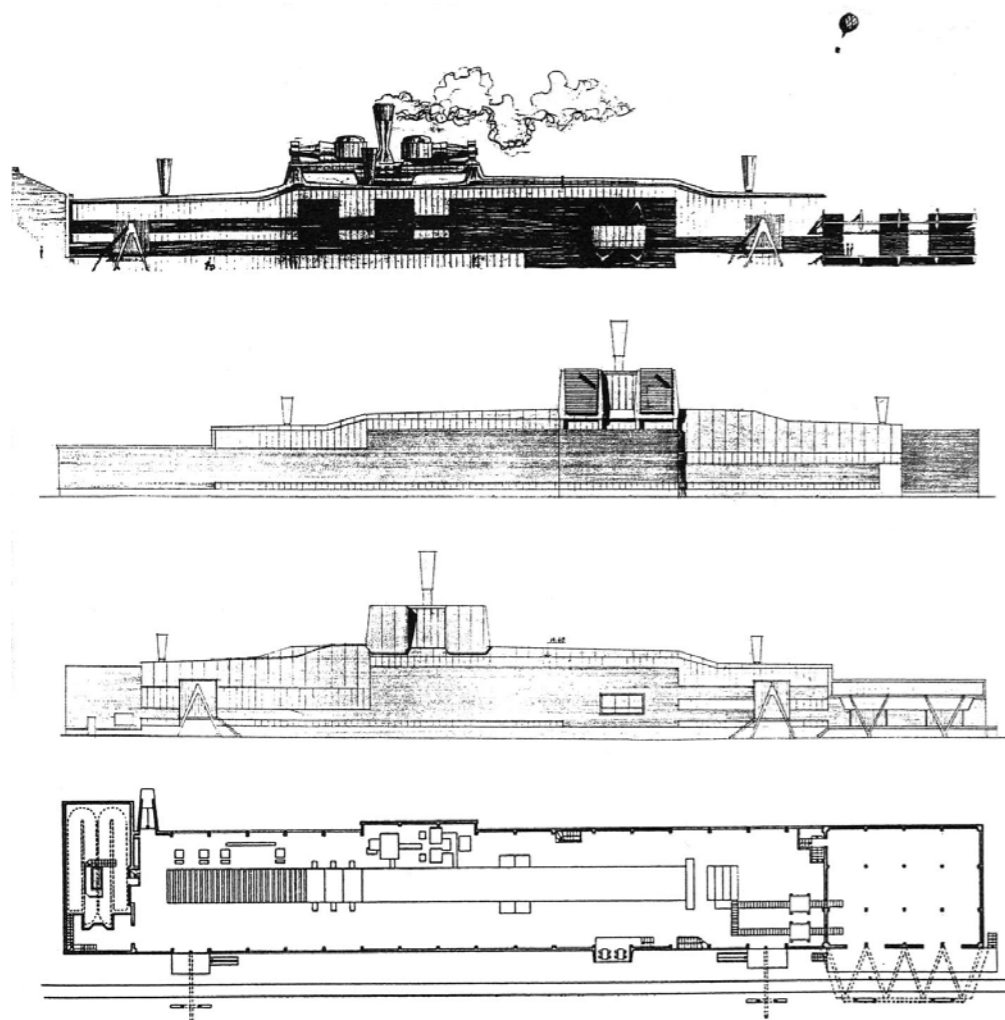

Massafabriken tillbyggnad

+ Stora Kopparfors skulle utökada sin produktion och 1953 uppfördes en tillbyggnad. Det nya brukssamhället var under framväxt. Erskine ritade anläggningen som en enplansbyggnad med källare för installationer. Byggnaden gestaltades som ett skal runt produktionsprocessen. Som bärande system valdes en betongkonstruktion med utfackningsväggar i gult tegel. Taket utfördes i profilerad plåt med påbyggnad för ventilation. Vid entrén till produktions-lokalerna återkommer de för Erskine så typiska runda glasen ingjutna i betongen.

Vid arkitekturmuseet finns inte många skisser eller ritningar från massafabriken bevarade. Arkivet saknar uppgifter om konstruktör och entreprenör till industriprojektet. Inte heller hos byggnadsnämnden i Sandviken finns varken ritningar eller beskrivningar över Erskines massafabrik. Bygglovshandlingarna tycks vara borta.

+ I dagsläget är fabriken återigen nedläggningshotad och frågan är hur framtiden ser ut i Gästrik Hammarby den här gången, det som alltid varit ett sammanhållet och levande brukssamhälle.

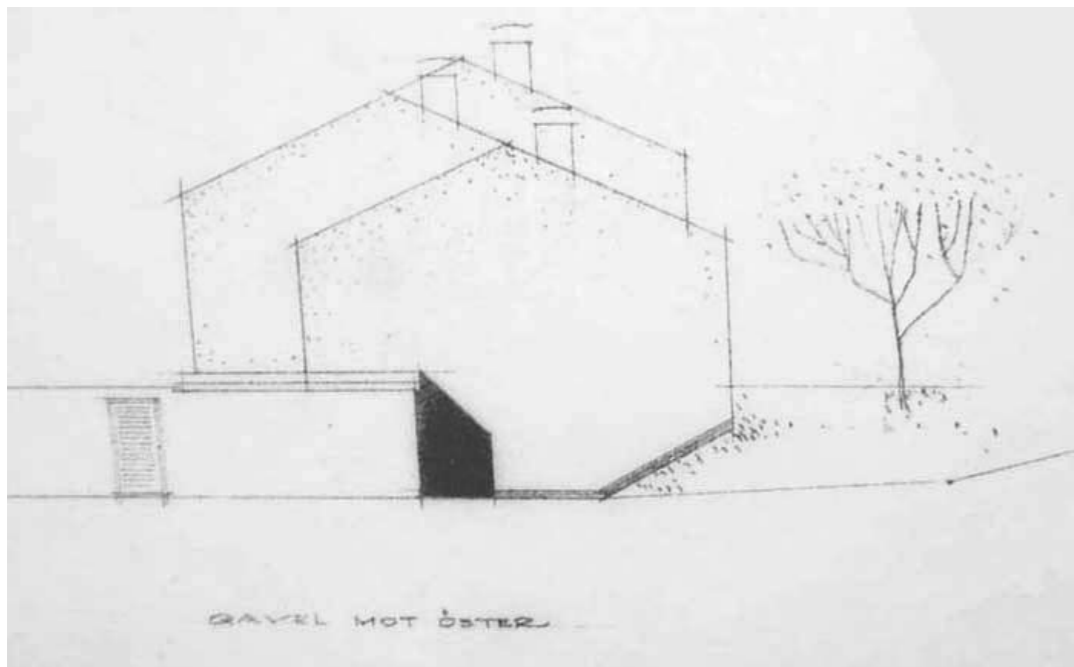
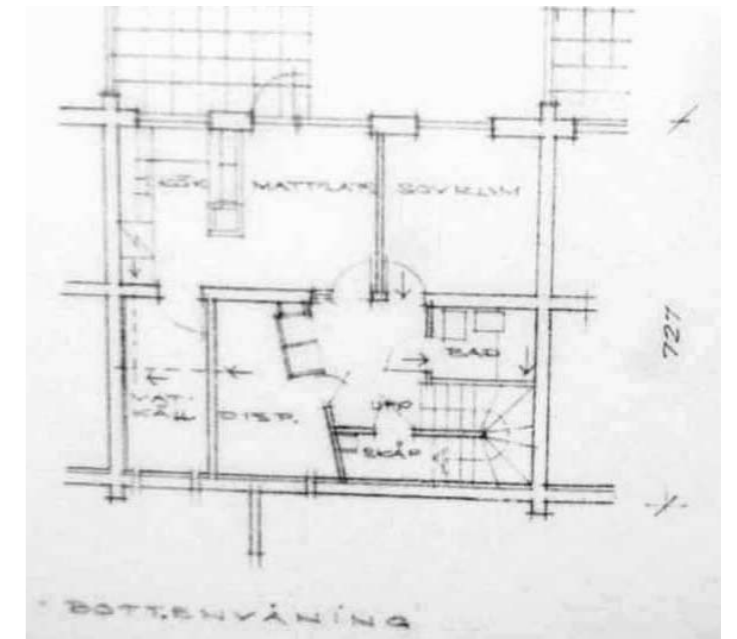

ETAPP 2 : Alléns radhuslänga

Alléns radhuslänga

Fjorton lägenheter på rad uppfördes 1956 längs Allén.

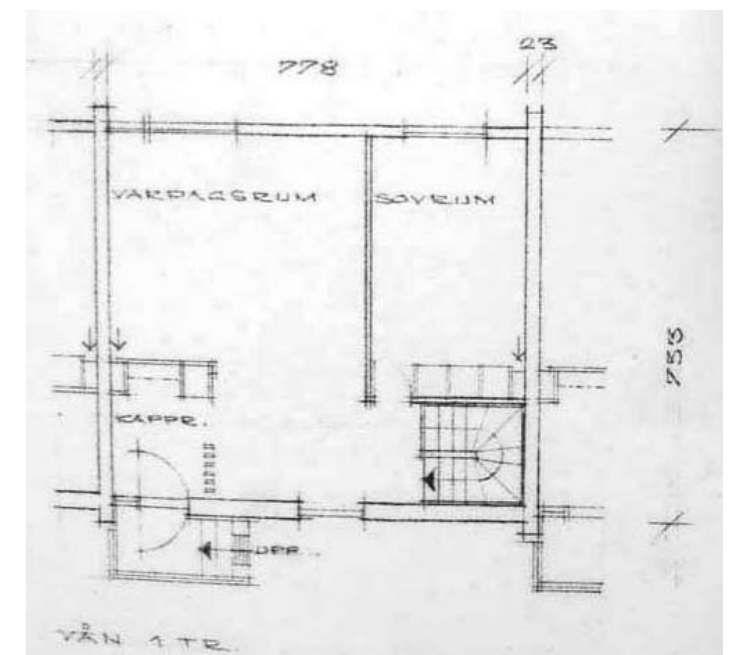

Byggnadsbeskrivning

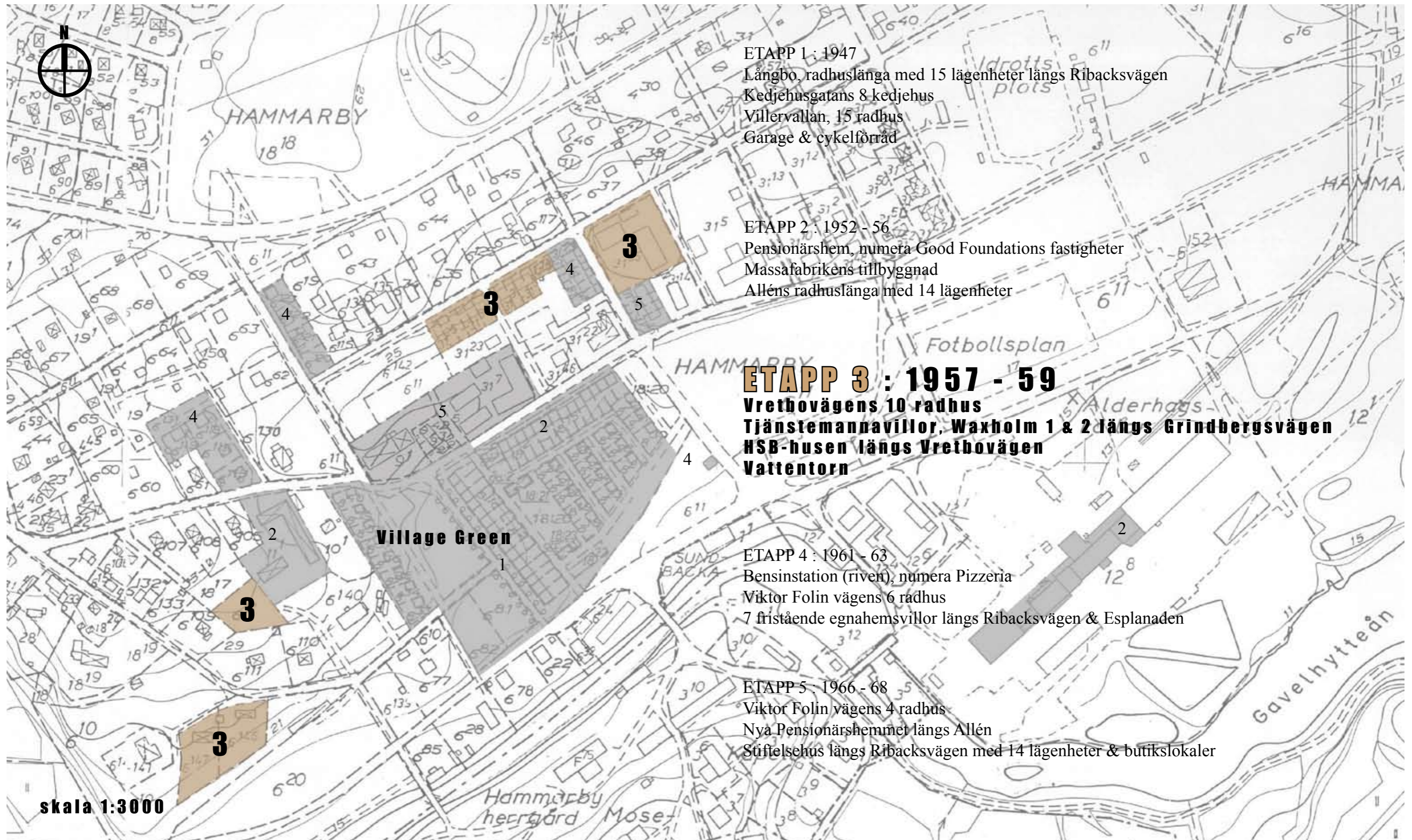
- + Tre sammanfogade huslängor där de två yttre rymmer fyra lägenheter och de två inre huskropparna rymmer tre. Sammanlagt har med andra ord radhuslängan fjorton lägenheter. Dessa har en anslutande panncentral.
- + Suterränghus där trädgårdssidans övre plan är klädd med liggande fjällpanel målad röd, grön eller grå.
- + Ytterdörrarna är röd- eller grönmålade och placerade åt vänster, strax intill en lätt utskjutande lägenhetsskiljandevägg.
- + Indragen entrésituation, takutsprånget skapar vindfång.
- + Hallfönstrets träribbor silar in ljuset.
- + Fasaden är putsad, naturvit och grön eller brun. Fasadens växlande färgsättning avgränsar och utmärker varje bostad.
- + Sadeltak med tvåkupiga tegelpannor.

Skick

- + Totalt sett är radhuslängan välbehållen i orginalskick. Söder sidans liggande fjällpanel är något utbränd av solen.

DE FEM BYGGNADSETAPPERNA : ETAPP 3

ETAPP 1 : 1947
Långbo, radhuslänga med 15 lägenheter längs Ribacksvägen
Kedjehusgatans 8 kedjehus
Vällervallan, 15 radhus
Garage & cykelförråd

ETAPP 2 : 1952 - 56
Pensionärshem, numera Good Foundations fastigheter
Massafabrikens tillbyggnad
Alléns radhuslänga med 14 lägenheter

ETAPP 3 : 1957 - 59
Vrethovägens 10 radhus
Tjänstemannavillor, Waxholm 1 & 2 längs Grindbergsvägen
HSB-husen längs Vrethovägen
Vattentorn

ETAPP 4 : 1961 - 63
Bensinstation (riven), numera Pizzeria
Viktor Folin vägens 6 radhus
7 fristående egnahemsvillor längs Ribacksvägen & Esplanaden

ETAPP 5 : 1966 - 68
Viktor Folin vägens 4 radhus
Nya Pensionärshemmet längs Allén
Stiftelsehus längs Ribacksvägen med 14 lägenheter & butikslokaler

skala 1:3000

ETAPP 3 : Vretbos radhuslängor

Vretbos radhuslängor

Längs Vretbovägen uppfördes ett par radhuslängor 1957.

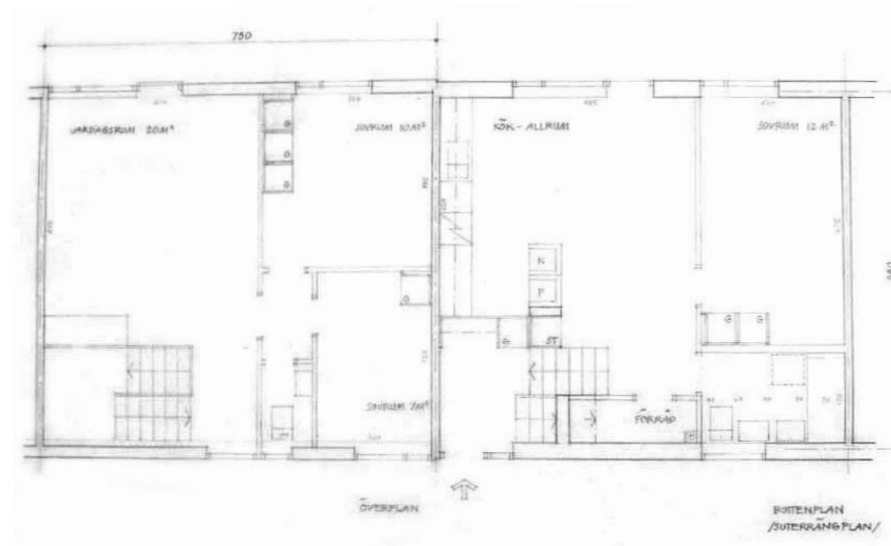
Byggnadsbeskrivning

- + Fyra respektive sex lägenheter utgör de två radhuslängorna i två plan, ingången sker mellan planen i nivå.
- + Bostäderna skiljs åt genom en kort mellanvägg, liksom en större gavel, vilket ramar in fasaden.
- + Ett vertikalt, smalt ljusinsläpp med likaså vertikala träribbor är placerat till vänster om ytterdörren, som vid Alléns radhus länga. Fönstren saknar foder.
- + Halva entréfasaden och hela trädgårdssidan har en liggande fjällpanel, mörkbrun. I övrigt är fasaden putsad, naturvit.
- + Sadeltak med tvåkupiga tegelpannor.

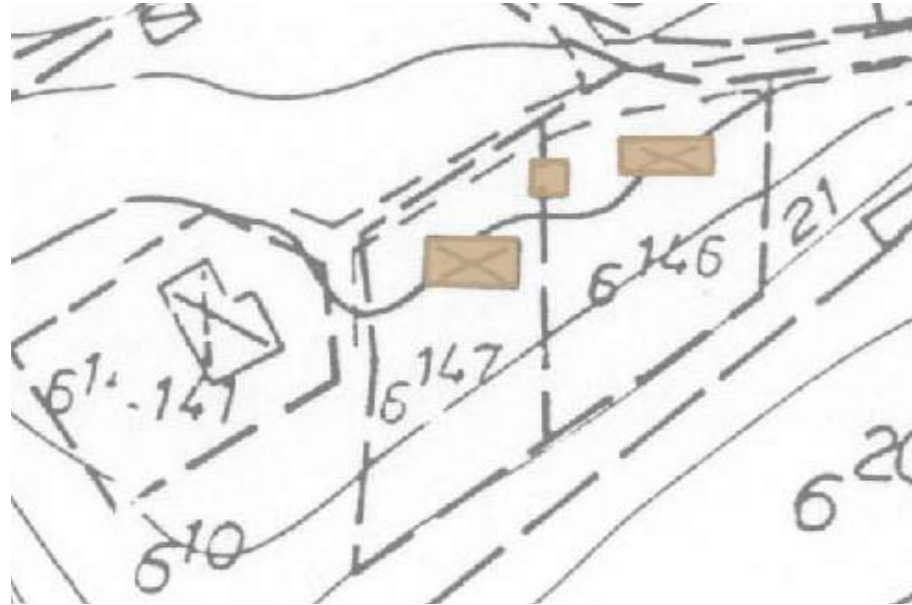
Skick

- + Förstukvistar har byggts till, antagligen i avsaknad av skärmtak ovanför samtliga ytterdörrar.
- + Original ytterdörrarna med liggande panel som var målade i klara kulörer är till större delen utbytta. En gul och en röd ytterdörr i original finns kvar.

En ytterdörr i originalskick har liggande träpanel som målats i olika kulörer som exempelvis klargul och klarröd. De färgstarka ytterdörrarna sätter sting på den i övrigt dämpade fasaden.

ETAPP 3 : Waxholms villorna

Waxholm 1 och 2

Två tjänstemannavillor uppfördes 1958 längs Grindbergsvägen. De påminner om varandra men är inte identiskt utformade.

Byggnadsbeskrivning

- + Suterränghus, 135 m² bostadsyta.
- + Båda planen ansluter till trädgården.
- + Entrésidan är vänd utåt vägen. En kort trappa till ytterdörren har ett nätt skärmtak.
- + Exteriört är hörnen rundade.
- + Fönstren avsaknar foder. Mörka träpartier sammanbinder långsidornas fönster med takfoten.
- + I källar plan har en av villorna de cirkelformade ljusinsläppen, vilka är kännetecknande för området.
- + Puts på lättbetongblock: naturvit, den typiska för området.
- + Taket har en otraditionell karaktär, långsidans taklinje kragar ner och sväller ut mot mitten, därav är stuprören placerade vid fasadens mitt. Svart profilerad plåt, inga takutsprång.
- + Mellan de båda villorna finns ett garage.

Skick

- + Villorna är välbehållna i orginalskick med undantag för en altan i träinpregnerat virke och ett svetsat vindfång vid en av ytterdörrarna.

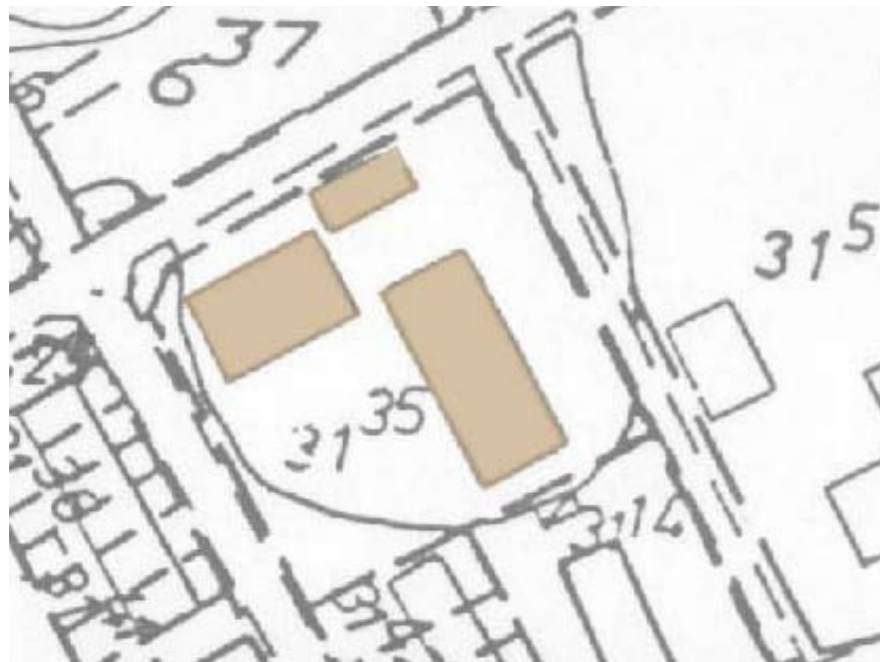
Bilden är scannad ur boken *Ralph Erskine arkitekt (1988)* sid.24 - Mats Egelius.

ETAPP 3 : HSB-huset och Vattentornet

HSB-huset

Uppfördes 1959 längs Vretbovägen av Ovansjö kommun i samarbete med HSB.

Byggnadsbeskrivning

- + Totalt tjugosju lägenheter
- + Tvåvåningshus med vindsvåning som utgör en del i det övre planets lägenheter. Takkupor för in ljus från takets båda sidor.
- + Den ena huskroppen har sin entréfasad vänd mot Vretbovägen, medan det andra huset står med gaveln mot gatan vilket ger ett gemensamt gårdsrum.
- + Utskjutande väggar av mörk panel avskiljer lägenheternas uteplatser. Balkongens pelare markerar denna indelning.
- + Trapphus och loftgång, ett nytt grepp i området.
- + Ytterdörrarna i nedre plan är gulmålade medan de i övre plan är röda.
- + I nedre plan är entré plan putsad, naturvit, medan övre plan har den för området typiska liggande mörkbruna fjällpanelen.
- + Sadeltak med tvåkupiga tegelpannor.

Skick

- + Byggnaderna är välbehållna i orginalskick.

Vattentornet

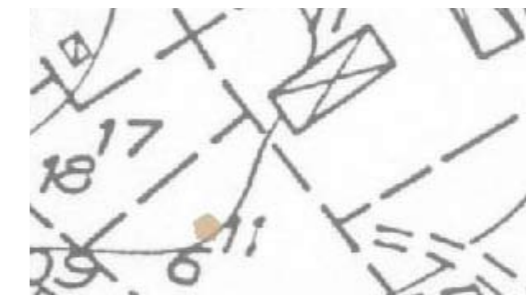
Intill gamla Pensionärshemmet uppfördes ett vattentorn 1959.

Byggnadsbeskrivning

- + Betongfundament vars överdel är av bockad plåt.

Skick

- + Används både som vattentorn och som mast för parabolerna av olika slag, typ telefon, tv, 3G och allt vad vi i dagens bruksamhälle behöver.

DE FEM BYGGNADSETAPPERNA : ETAPP 4

ETAPP 1 : 1947
Långbo, radhuslänga med 15 lägenheter längs Ribacksvägen
Kedjehusgatans 8 kedjehus
Viller Vallan, 15 radhus
Garage & cykelförråd

ETAPP 2 : 1952 - 56
Pensionärshem, numera Good Foundations fastigheter
Massafabrikens tillbyggnad
Alléns radhuslänga med 14 lägenheter

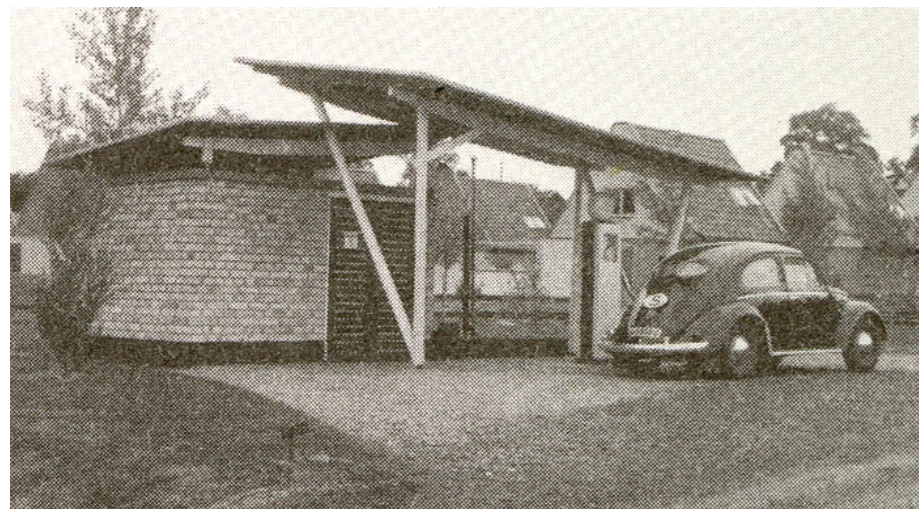
ETAPP 3 : 1957 - 59
Vretbovägens 10 radhus
Tjänstemannavillor, Waxholm 1 & 2 längs Grindbergsvägen
HSB-husen längs Vretbovägen
Vattentorn

ETAPP 4 : 1961 - 63
Bensinstation (riven), numera Pizzeria
Viktor Folin vägens 6 radhus
7 fristående egnahemsvillor längs Ribacksvägen & Esplanaden

ETAPP 5 : 1966 - 68
Viktor Folin vägens 4 radhus
Nya Pensionärshemmet längs Allén
Stiftelsehus längs Ribacksvägen med 14 lägenheter & butikslokaler

skala 1:3000

ETAPP 4 : En bensinstation, sju Egnahemsvillor och sex radhus

Bensinstation

1961 uppfördes en bensinstation i brukssamhället. Den är numera riven och vid dess plats ligger en pizzeria, vilken inte ritats av Ralph Erskine.

Fotografiet med Volkswagen "Bubblan" är taget omkring byggnadsåret 1961. Scannat ur boken Ralph Erskine arkitekt (1988) sid.24 - Mats Egelius.

Sju Egnahemsvillor

Längs Ribacksvägen och Esplanaden uppfördes sju Egnahemsvillor.

Byggnadsbeskrivning

- + Entréfasaden har, som så karaktäristiskt för området, ett mörkbrunt träparti ovanför ytterdörren och ut mot ena gaveln. Fjällpanelen återkommer även i trädgårds-sidans fasad, ovanför altanen.
- + Fasaden är putsad i två kulörer, långsidorna i naturvit och gavelsidorna i orange.
- + Sadeltak, antingen med tvåkupiga tegelpannor eller profilerad svart plåt.
- + Till varje egnahemsvilla hör enskilda garage.

Skick

- + Villorna på Esplanaden har troligen renoverats, däremot representerar de tre villorna vid Ribacksvägen det ursprungliga mer.

Sex radhus

Längs Viktor Folins väg uppfördes två radhuslängor, ett på varsin sida av vägen. Dessa sex bostäder stod färdiga 1963.

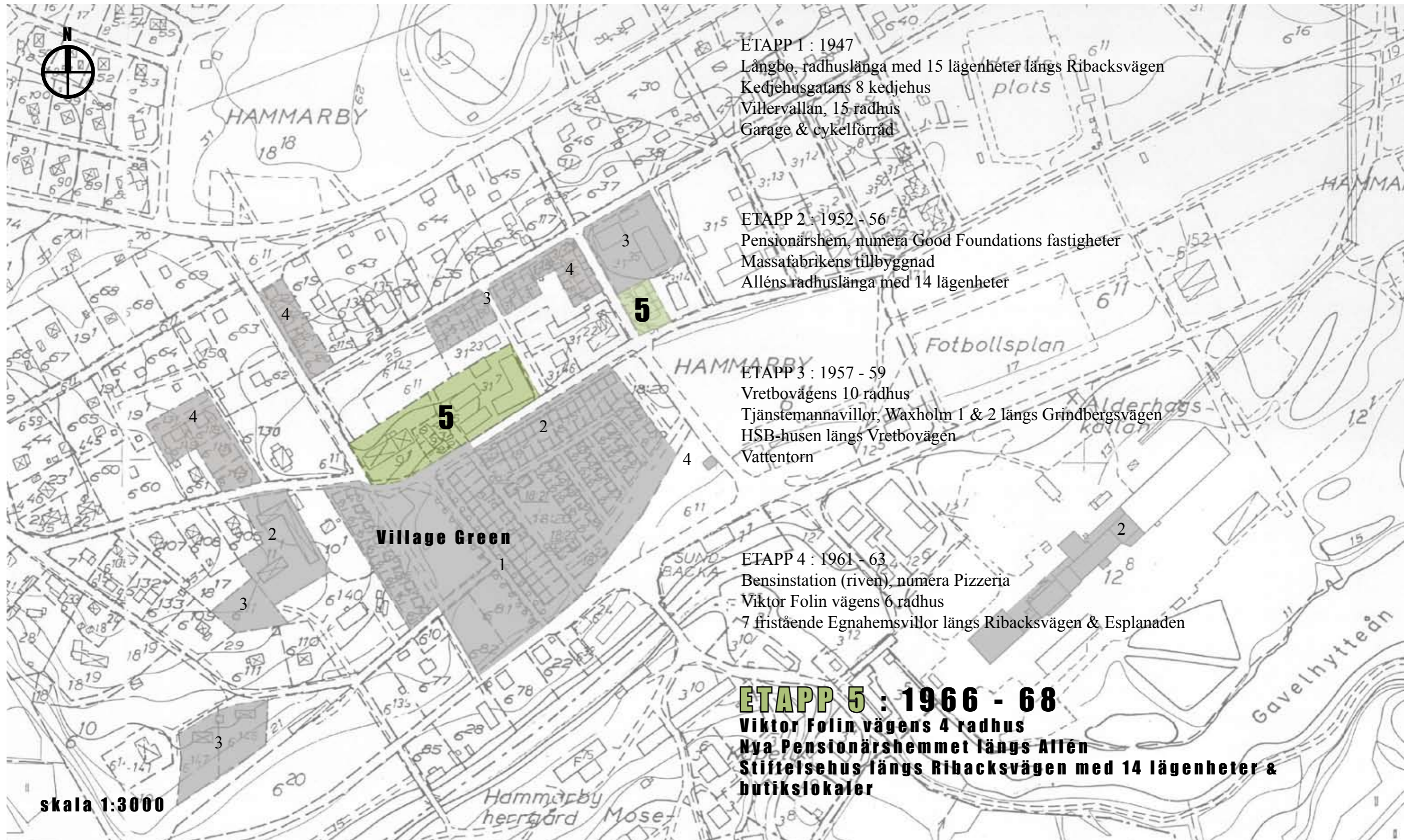
Byggnadsbeskrivning

- + Tvåvåningshus vars fasader är uppdelade vertikalt med liggande fjällpanel, brun- eller rödmålad, som markerar övre plan. I övrigt är fasaden putsad, naturvit.
- + Entrésituationen saknar skärmtak.
- + Sadeltak med tvåkupiga tegelpannor.

Skick

- + Originalarmatur intill ytterdörrarna
- + Alla utom en originalytterdörr (turkos) är utbytta.
- + Verandor i olika tillbyggda varianter.

DE FEM BYGGNADSETAPPERNA : ETAPP 5

ETAPP 5 : Fyra radhus och Nya Pensionärshemmet

Fyra radhus

Ytterligare fyra radhus längs Viktor Folins väg uppfördes 1966, i samma stil som de sex föregående på andra sidan gatan.

Byggnadsbeskrivning

- + Tvåvåningshus vars fasader är uppdelade vertikalt med liggande fjällpanel målad mörkt brun. I övrigt är den putsade fasaden naturvit.
- + Entrésituationen är utan skärmtak.
- + Till varje bostad finns enskilda förrådsutrymmen som även fyller en avgränsande funktion.
- + Sadeltak med tvåkupiga tegelpannor.

Skick

- + Entrésituationen saknar skärmtak. Anmärkningsvärt att sådana inte projekterades i uppförandet av radhusen.
- + Verandor i olika tillbyggda varianter.

Nya Pensionärshemmet

Uppfördes intill Allén 1967 av Ovan sjö kommun.

Byggnadsbeskrivning

- + Fjorton lägenheter, två rum och kök.
- + Botten plan ligger i marknivå för handikappsanpassning.
- + Gemensam tvättstuga och möteslokal.
- + Uteplatserna är vända ut mot gatan.
- + Tvåvåningshuset har loftgång med inbyggda bänkar inåt gården.
- + Fasaden är putsad, kulören är naturvit och mossgrön
- + Sadeltak med tvåkupiga tegelpannor.

Skick

- + Putsprickor i fasaden, för övrigt verkar exteriören vara välhållen samt i orginalskick.

ETAPP 5 : Stiftelsehuset

Stiftelsehuset

Byggnaden uppfördes 1968 av Ovansjö kommun med Ralph Erskine som arkitekt. Byggnaden som i folkmun kallas för "Kiosken" satte punkt för utbyggandet av brukssamhället vilket växt fram under en tjugofemårs period, från 1947 till 1968. Den långa och väl sammanhållna projekteringen skiljer Gästrike Hammarby från det inte riktigt lika omfattande byggnadsprojektet i Gyttertorp. Under 1946 och 1947 uppfördes där nya arbetarbostäder när nitroglycerinfabriken expanderade.

Skick

- + Byggnaden är välbehållen i orginalskick
- + Uppvärmningskostnaden är hög och på grund av detta har byggnaden hotats att rivas. I dagsläget är samtliga fjorton lägenheter uthyrda.

Byggnadsbeskrivning

- + Fjorton lägenheter i andra och tredje plan. Servicelokaler planerade för kiosk, post och distriktssköterska i bottenplan. I dagsläget finns inte någon av servicefunktionerna kvar. Garage i källarplan, ingång från baksidan.
- + Byggnadens centrala placeringen avslutar den öppna platsen, "The Village Green", på ett naturligt sätt.
- + Lägenheternas uteplatser är riktade in mot själva torget och herrgården.
- + De vita balkongerna är uppburna av sammanbindande vertikala stolpar, vitmålade.
- + Fönsterkarmarna är likaså vitmålade, inga foder.
- + Återkommande i de flesta Hammarbyhusen som Erskine ritat har ett långsmalt fönster i höjd med ytterdörrens överkant.
- + Två utanpåliggande trapphus, loftgångarna är utformade på samma sätt som balkongerna.
- + Fasaden är putsad, naturvit, gul och brun. Källarplanets puts är avvikande grå och har en grövre struktur.
- + Sadeltak med tvåkupiga tegelpannor.

LIKETER MELLAN BYGGNADSETAPPERNA

ETAPP 1

1947

Runda fönster

- Villervallan, hallen
- Kedjehusen, hallen
- Garage

Träribbor

- Kedjehusen, som grind

Orginal ytterdörr

(liggande panel)

- Villervallan; brun
- Långbo; blå/ turkos
- Kedjehusen; brun

Öppna spisar

- Långbo, övre plan
- Kedjehusen, nedre plan

Putsad fasad

- Villervallan; gul/grön
- Garagen; gul
- Långbo; naturvit/gul/blå
- Kedjehusen; gul

Järnsmidda räcken

- Långbo, balkong

ETAPP 2

1952 - 56

Runda fönster

- Gamla pensionärshemmet, allrum

Träribbor

- Alléns radhuslänga, i hallfönster

Orginal ytterdörr

(liggande panel)

- Gamla pensionärshemmet; blå
- Alléns radhuslänga; grön/röd

Öppna spisar

- Gamla pensionärshemmet, allrum
- Alléns radhuslänga

Liggande fjällpanel fasad

- Alléns radhuslänga, mot trädgård

Putsad fasad

- Gamla pensionärshemmet; naturvit, brun, rosa och blå
- Alléns radhuslänga; naturvit, brun, grön och röd

ETAPP 3

1957 - 59

Runda fönster

- Villa Waxholm, botten plan

Träribbor

- Vretbos radhus, i hallfönster

Orginal ytterdörr

(liggande panel)

- Vretbos radhus; klarröd och gul
- (- HSB huset)
- (- Waxholms villorna)

Öppna spisar

- Vretbos radhus
- (- HSB huset)
- Waxholms villorna

Liggande fjällpanel fasad

- Vretbos radhus, mot gata och trädgård

Putsad fasad

- Vretbos radhus; naturvit
- HSB huset; naturvit och grön
- Waxholms villorna; naturvit

Järnsmidda räcken

- HSB huset, balkong och loftgång

ETAPP 4

1961 - 63

Runda fönster

- Radhus längs Viktor Folin vägen; gul/turkos
- Egnahems villorna; röd/brun

Orginal ytterdörr

(liggande panel)

- Radhus längs Viktor Folin vägen; gul/turkos
- Egnahems villorna; röd/brun

Öppna spisar

- Radhus längs Viktor Folin vägen

Liggande fjällpanel fasad

- Radhus längs Viktor Folin vägen, mot gata och trädgård
- Egnahems villorna, mot gata och trädgård

Putsad fasad

- Radhus längs Viktor Folin vägen; naturvit
- Egnahems villorna; naturvit och rödorange

ETAPP 5

1966 - 68

Runda fönster

- 4 av Viktor Folin vägens 10 radhus; gul/röd
- Nya Pensionärshemmet; vit
- Stiftelsehuset; gul/vit

Orginal ytterdörr

(liggande panel)

- 4 av Viktor Folin vägens 10 radhus; gul/röd
- Nya Pensionärshemmet; vit
- Stiftelsehuset; gul/vit

Öppna spisar

- Radhus längs Viktor Folin vägen
- Nya Pensionärshemmet
- Stiftelsehuset

Liggande fjällpanel fasad

- Radhus längs Viktor Folin vägen, mot gata och trädgård

Putsad fasad

- Radhus längs Viktor Folin vägen; naturvit
- Nya Pensionärshemmet; naturvit och grön
- Stiftelsehuset; naturvit och brun

Järnsmidda räcken

- Stiftelsehuset, balkong och loftgång
- Nya Pensionärshemmet, balkong och loftgång

FORMSPRÅK : LJUSINSLÄPP

De cirkelformade ljusinsläppen är karaktäristiska för området. En genomgående tanke som Ralph Erskine hade i projekteringen var att spegla brukssamhället och kopplingen till lokala material var stark. Den här typen av runda fönster består av flaskbottnar från det närliggande bryggeriet i Storvik. Ytterligare en inspiration till detta formspråk kan ha varit arkitektens egna arbetsplats som han på den tiden hade hemma i Djupadalen.

Av ett enda element skapas en stor variationsrikedom i formspråket. De cirkelformade ljusinsläppen, likt svalbon, är placerade så att de tar upp och förtydligar fasaduttrycket när de exempelvis ligger i linje med ytterdörren vilken på så sätt markeras.

Nedan följer ett antal exempel på hur dessa cirkelformade ljusinsläpp satt sin prägel i de olika byggnadsetapperna:

Observera formspråkets koppling till ritningsrullarna, kanske kan de ha inspirerat Erskine vid projekteringen. Bilden är scannad ur boken Ralph Erskine arkitekt (1988), Mats Egelius, sid.11

ETAPP 1
Villervallan
1947

ETAPP 1
Kedjehusen
1947

ETAPP 1
Garage
1947

ETAPP 2
Gamla Pensionärshemmet
1952

ETAPP 3
Waxholm 1 och 2
1958

FORMSPRÅK : ÖPPNA SPISAR

I samtliga byggnader i Gästrik Hammarby som Ralph Erskine ritat finns öppna spisar. Alla är de olika utformade för de olika byggetapperna.

Med de nybyggda arbetarbostäderna lyftes standarden enormt. Under den här tiden förändrades tankarna kring livsstil. Arbetarna unnades ett vardagsrum, ett rum enbart ämnat för samvaro, vilket framstår som nytänkande för tiden. Man skulle inte längre bara arbeta, äta och sova. I och med att levnadsstandard höjdes och de gamla bostäderna rivdes så småningom för att ge plats åt de nya moderna höjdes naturligtvis även hyran. (Det kostade runt 126 kronor per månad att bo i de nya Kedjehusen, i de gamla arbetarbostäderna hade hyran varit endast 13 kronor).

En inspiration till formspråket kan ha varit arkitektens hem i Lissma, *se bilden till höger*.

Den öppna spisen smyckar bostaden viken får en specifik identitet. Erskine ville även visa värmekällans betydelse i det svenska kyliga klimatet varav murstocken i många fall är utmärkande även i exteriören. Anmärkningsvärt är de öppna spisarna i Långbos radhuslänga placerade på övre plan. Troligen har den engelska traditionen och Erskines ursprung haft sin inverkan. Energimässigt sett är det oavsett en ineffektivt opraktisk lösning.

Nedan följer exempel på några individuellt utformade öppna spisar:

ETAPP 1
Långbo
1947

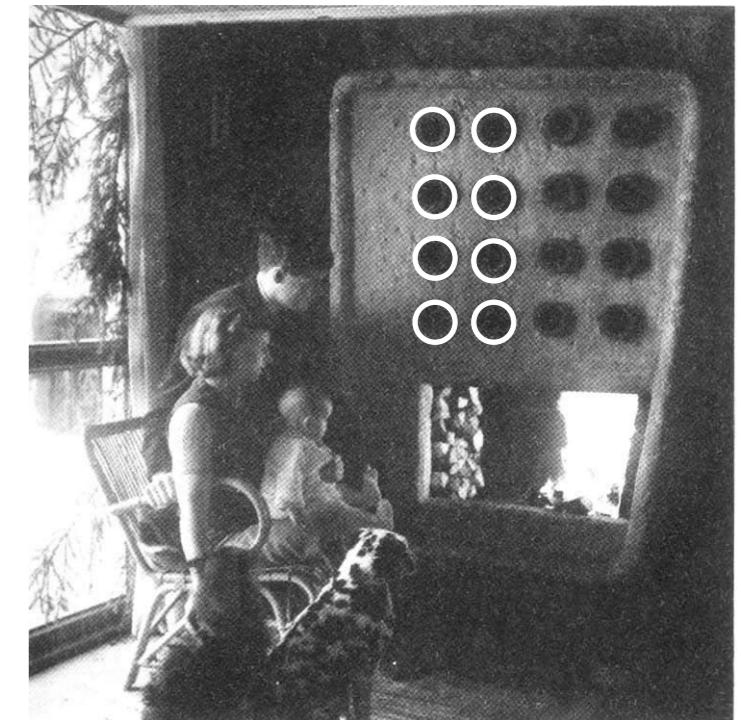
ETAPP 1
Långbo
1947

ETAPP 1
Kedjehusen
1947

ETAPP 2
Gamla Pensionärshemmet
1952

Familjen Erskine i Djupadalen. Observera formspråket, de ständigt återkommande cirkelformerna tycks ha varit ett av Ralphs signalement. Bilden är scannad ur boken Ralph Erskine arkitekt (1988), Mats Egelius, sid. 11

FORMSPRÅK : TRÄRIBBOR

Ett av kännetecknen för Gästrike Hammarby är proportionerna i den här typen av formspråk som återkommer i tre av byggnadsetapperna. Samtidigt som ljuset silas in på ett dekorativt sätt skapas ett insynskydd utan att det försluter rummet. Träribborna fungerar som ett sorts ljusspjäll.

Nedan följer några exempel på hur dessa träribbor har utformats genom byggnadsetapperna:

ETAPP 1
Kedjehusen
1947

ETAPP 2
Alléns radhuslänga
1956

ETAPP 3
Vretbos radhuslänga
1957

Byggnader uppförda av Storvik Sulfit AB:

Långbo
Kedjehusen
Villervallan
Alléns radhuslänga
Radhusen längs Viktor Folins vägen
Vretbovägens radhus
(Egnahemsvillorna och Waxholms villorna är uppförda på företagets mark).

Ovanstående byggnader är mer påkostade med fler detaljer och färgsättningen är mer variationsrik i jämförelse med de kommunalt uppförda bostäderna.

Byggnader uppförda av Ovansjö Kommun:

HSB-huset
Stiftelsehuset
Gamla pensionärshemmet
Nya pensionärshemmet

Ovanstående byggnader har mer eller mindre en putsad fasad i ljus återhållsam färgskala.

FORMSPRÅK : STORVIK SULFIT AB

FORMSPRÅK : OVANSJÖ KOMMUN

FORMSPRÅK : OMBYGGNINGER

ETAPP 1

Villervallans radhusområde:

Olika varianter av tillbyggda verandor.

Originalytterdörr:

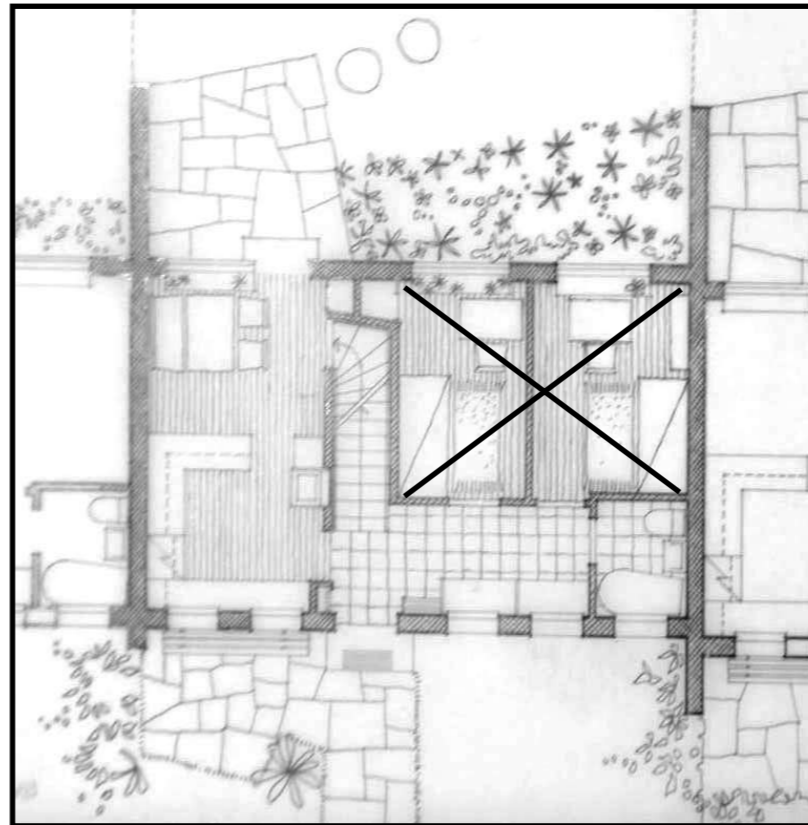
Liggande panel målade i klara röda och gula färger.

ETAPP 3

Vretbos radhuslänga:

Original ytterdörrar i klara kulörer är i många fall utbytt mot dörrar av teak, 1990-talets standard. Skärmtak vid entrésituationen har tillbyggs med mer eller mindre hänsyn till radhusets uttryck.

Långbo lägenhet: I nedre plan har två mindre rum i de flesta fall ombyggs till ett stort. De järnsmidda balkongräckena är i några fall utbytta till profil-sågade bräder, omåttligt populärt under 1990-talet.

ETAPP 4

Radhus längs Viktor Folins väg:

Olika varianter av tillbyggda verandor.

FORMSPRÅK : KÄNNETECKNANDE FÖR ETAPPERNA

- + Byggnadstradition som ursprung i formspråket.
- + Sadeltak, tegel eller falsad plåt.
- + Gavelsidorna utan takutsprång.
- + Sluten fasad mot gatan.
- + Material från orten: flaskbottnar till fönster, slaggsten till fasadbeklädnad och järnsmide till räcken.
- + Puts på lättbetongblock, (främst naturvit men även pastellfärger som gul, rosa, grön och blå), ihop med liggande träpanel.
- + Fönster utan foder, vitmålad karm och båge.
- + Entrésituationer utan skärmtak. Ytterdörrar av liggande panel målad i klar kulör.
- + Träribbor i ljusinsläpp, rasterverkan.
- + Genomsikt. Minst ett fönster per rum. Snedställda riktningar i planlösning.
- + Unik utformning av öppen spis, väl synlig murstock.
- + Utskjutande lägenhetsskiljande vägg.
- + Engelska influenser som t. ex. "kolnedkast" för ljus till källar planet under marknivå.
- + Indragna balkonger/uteplatser.
- + Tunt, genomsiktligt räcke.

*Hur skulle nybyggda bostäder kunna se ut?
Se ETAPP 6, sid. 60-69.*

Byggnadstradition som ursprung i formspråket.
Sluten fasad mot gatan.

Material från orten.

Sadeltak, tegel eller falsad plåt.

Putsad fasad ihop med liggande panel.
Ytterdörrarna i klara kulörer.

Träribbor i ljusinsläpp,
rasterverkan.

Genomsikt. Minst ett fönster per rum.
Snedställda riktningar i planlösning.

Unik utformning av öppen spis.

Engelska influenser som t.ex. "kolnedkast" för ljus till källaren under marknivå.

ENKÄTSAMMANSTÄLLNING

Under maj månad lät jag göra en enkätundersökning i Gästrike Hammarby som syftade till att lyfta fram vad brukssamhällets invånare boende i Erskine-ritade byggnader tycker om sin närmiljö. Nedan följer enkäten som skickats ut till hundratalet hushåll varav en tiondel svarat. Svaren är sammanställda i nyckelord, (se bilaga för fullständig redovisning av svaren).

Bästa Hammarby-bo, hej!

Det är med koppling till mitt examensarbete vid arkitektutbildningen vid Chalmers Tekniska Högskola i Göteborg som jag kontaktar er. Kort sagt siktar jag i examensarbetet på att kunna ringa in vilka kvaliteter som finns i brukssamhället Gästrike Hammarby och vad som är kännetecknande för arkitekturen. Nedan följer några frågor angående detta som jag önskar att du tar dig tid att besvara.

1. Var i brukssamhället bor du?
(Det räcker med att du anger i vilket bostadsområde).
2. Vad har gjort att du flyttat till Gästrike Hammarby?
3. Vilka fördelar tycker du att Gästrike Hammarby har?
4. Vad i Gästrike Hammarby skulle kunna lyftas fram eller förbättras?
5. Vad tycker du om arkitekturen i Gästrike Hammarby som Ralph Erskine ritat?
6. Hur ser du på den framtida utvecklingen i Gästrike Hammarby?
7. Ytterligare kommentarer?

Skicka dina svar så snart som möjligt (senast 29 maj) antingen till min e-post: kristin_jhnsn@yahoo.se eller till hemadressen: Utlandagatan 37, 412 61 Göteborg. Ett annat alternativ är att du lämnar enkäten till Lena Engström på info-mötet i Stenhuset måndagkväll den 29 maj.

Tack för ditt bemötande!

Hälsningar/
Kristin Johansson
Mobilnr. 070 - 25 24 184

Nyckelord för *kvaliteter*:

Billigt boende. Arbete (vid Sulfitfabriken). Födelseort. Släktband. Gemenskap. Lugn och ro. Närhet till naturen (sjön, skogen, luften). Centralt beläget till Sandviken och Gävle. Bra skola och barnomsorg. Bruksmiljön. Ortens historia.

Nyckelord för önskade *accentueringar*:

”Trädgårdsstaden”. Stenhusets verksamhet.

Nyckelord för önskade *förbättringar*:

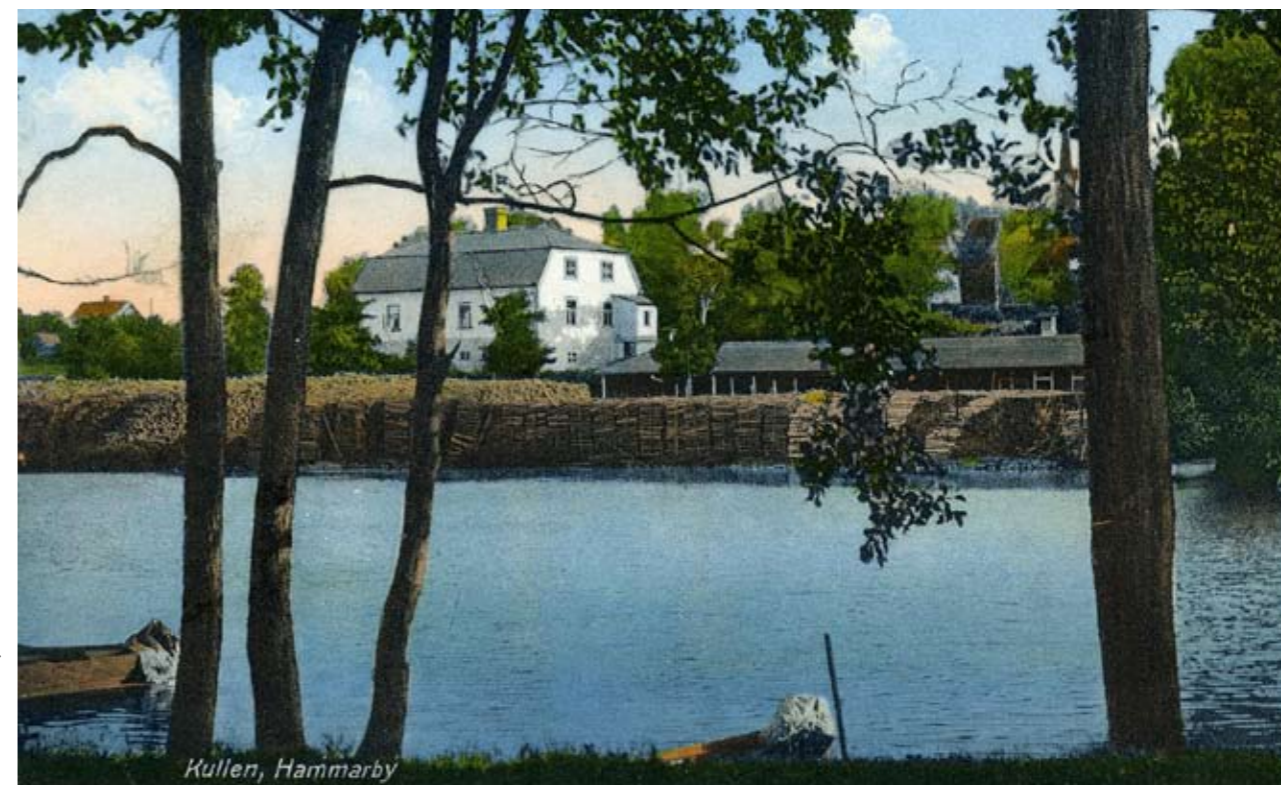
Badet (Jungfruholmen). Upprustning av vissa fasader. Lokaltrafiken. Fler serviceinrättningar. Närbutik. Marknadsföringen. Skötsel av parkområdet. Utökade fri-luftsaktiviteter som exempelvis golf, camping med restaurang o.s.v.

Nyckelord för den *Erskine-ritade arkitekturen*:

Kulturstatus. Fantasifull och pittoresk. Exteriören mer uppskattad än interiören. Liten bostadsyta. Opraktiska (tak-)fönster. Våtrum saknas på övre plan. Överdriven betydelse?

Nyckelord för den *framtida utvecklingen*:

Utlokalisering till förorterna! Nytt liv etableras i fabrikslokalerna liksom i Stiftelsehuset. Olika serviceverksamheter, exempelvis förskolan och skolan, gör att orten hålls levande och barnfamiljer stannar/flyttar in. Byalagets initiativkraft. Läns museets projekt utvecklar PR för Gästrike Hammarby.

Nu som då. De tre främsta nyckelorden för Gästrike Hammarby är naturen, bruksmiljön och närhet till arbete.

STORT INTRESSE. Ett 30-tal Erskineintresserade hade samlats i Gästrik-Hammarby för en temadag om arkitekten på fredagen. En rundvandring i bruksorten var följande av punkterna på schemat. Foto: Jenny Lundberg

Erskinedag lockade folk från hela Europa

GÄSTRIKE-HAMMARBY
Intresset för Ralph Erskines arkitektur växer ständigt. I går träffades arkitekter, forskare och andra Erskineintresserade från hela Europa i Gästrik-Hammarby för en temadag om arkitekten Erskine.

– Målet var helt enkelt att få hit en massa folk, säger Gunnar Årnström, EU-samordnare i Sandvikens kommun.

Det vimlar av folk i den alldeles nyopplagda utställningen i centrumhuset, det som hotades av rivning innan Mats Mattsson i Gästrik-Hammarbys byalag tog över det i år. I bottenvåningens utställningslokal är det nu fullt av Erskines gamla skisser, från 40-talet och framåt.

– Konsthallen hade en utställning 2002, sedan dess har alla

skisserna förvarats där tills Mats tagit hit dem, berättar Gunnar Årnström som arrangerat temadagen tillsammans med just Mats Mattsson och stadsarkitekten Anna-Maria Haggblom.

Ett 30-tal personer har samlats för att under en hel dag diskutera Erskine och hur hans idéer kan föras vidare. I deltagarlistan märks, förutom bland annat en lång rad arkitekter och arkitektstuderande, professor Marco Imperadori från Milano som hållit ett föredrag om Erskine och olika framtidsvisioner kring arbetet med hans arkitektur.

Starkt engagemang

Raoul Hjærtström, från länsstyrelsen i Örebro län, arbetar med Erskines kanske mest berömda område Gyttoorp som numera är ett skyddat bygg-

nadsminne. Även om det finns många tydliga Erskine-drag i Gästrik-Hammarby tycker han att de båda samhällena skiljer sig åt rejält.

– Gästrik-Hammarby är mera traditionellt medan Gyttoorp är mera modernistiskt i formspråket. Jag tror han kände sig mera bunden av bruksmiljön här. Men jag känner ju igen väldigt mycket av det som är karakteristiskt för Erskine, förstås.

Vilka förutsättningar har Gästrik-Hammarby för att uppmärksammas lika mycket som Gyttoorp?

– Det måste kanske bli under andra former. I Gyttoorp har det bara funnits en ägare. Men det verkar finnas ett stort positivt intresse och ett starkt enga-

gemang och det är huvudsaken. Det verkar väldigt hoppfullt, säger Raoul Hjærtström.

Handbok i husskötsel

Att intresset är stort märks också på att den nystartade studiecirkeln om Erskines arbete i Gästrik-Hammarby har inte mindre än 44 kursdeltagare – alla Hammarbybor. Och det finns gott om idéer kring hur arbetet ska fortsätta. En handbok i hur man sköter husen och en luftballongfärd längs Erskines väg för turisterna var några av de förslag som kom fram under eftermiddagens samtal.

– Vi pratade också om att jobba mot ett jubileum 2014, då Erskine skulle ha fyllt 100, säger Gunnar Årnström.

Josefina Nygren
Tel. 036 27 88 18
josefina.nygren@arbetarbladet.se

KOLLAR IN HUSEN. Arkitekten Bengt Ahlqvist och italienske professor Marco Imperadori är två av deltagarna som ser sig om bland Ralph Erskines hus i Gästrik-Hammarby under temadagen om Erskine.

STUDERAR SKISSERNA. Sten Larsson från Hedesundavävarna, arkitekten Geoff Denton från Erskines byrå Tovatt, och Raoul Hjærtström från länsstyrelsen i Örebro län tittar närmare på utställningen av Ralph Erskines skisser och arbeten.

Protokoll/anteckningar som minne och inspiration från mötet ERSKINE 2014 som ägde rum i Gästrik-Hammarby den 20 oktober 2006. Initiativtagare; Gunnar Årnström - Sandvikens Kommun. Deltagarna var representanter för SandvikenHus, Länsmuséet och Länsstyrelsen Gävleborg respektive Länsstyrelsen Örebro, Gästrik-Hammarbys byalag, Tovatt Arkitektkontor, m.fl.

GRUPP 1 ARKITEKTUR

- Erskines teman: humanist, socialt intresserad, experimentell, samhällsbyggande.
- FRAMTIDEN? Erskine var Erskine, nu är nu. Tänk på byggnadselementens och materialvalens anpassning.
- Varför så lite skrivet om Erskine i jämförelse med exempelvis Alvar Aalto? Finns ett par verk men mycket samlad kunskap. Mer material förtjänar att bli publicerat. Var han för folklig, är vi i Sverige och inte i Finland?
- Luftballong över Erskine-landskapet.
- Vandringsutställning.
- Garage utformning.

GRUPP 2 TEKNIK, UNDERHÅLL & DRIFT

- Dokumentationssökning och sammanställning av ritningar (bl.a. via Tovatt Arkitekter/ Arkitekturmuseet på Skeppsholmen i Stockholm).
- Studier av energiförbrukning och alternativa energiförsörjningssystem, fjärrvärme, braskaminer, tilläggsisolering, ventilation o.s.v.
- Vårdprogram, färgsättning, material, ombyggnader i tiden, garage, bo kvar på äldre dar, handikappanpassning.

Intressenter i ovanstående är Sandvikenhus, Sandvikens kommun, Länsmuséet samt Länsstyrelsen.

GRUPP 3 BEVARANDE/TURISM

- Handbok om hur man sköter husen och hur man kan göra ombyggnationer om så behövs.
- Inventering av husen och miljöerna är en förutsättning.
- Ett nätverk öppet för alla som är intresserade av Ralphs arkitektur.
- ”K-märkning” kan vara bra men måste förankras underifrån, de boende ska äga processen.
- Kulturturism i Gästrikland med muséet i G-H som startpunkt, öppna hus etc.
- Jubileum år 2014 på orter där Erskine varit verksam. Välutbildade ambassadörer, symposier etc.
- Ett vandrarhem och fler allmänna toaletter i Gästrik-Hammarby.

RESERAPPORT

Göteborg – London – Newcastle – Göteborg

En studieresa för ett sökande efter arkitektoniska paralleller mellan det engelska och det svenska formspråket som utvecklats av arkitekten Ralph Erskine. Jag tilldelades ett stipendie genom Ernst Hawermans Stipendiefond i detta syfte under mitt examensarbete vid arkitektutbildningen (Chalmers Tekniska Högskola - Göteborg).

I det tredje numret av tidskriften Arkitektur, årgång 2003, stod att läsa om det legendariska bostadsområdet Byker i Newcastle som skulle möta oss. En lärare på skolan, Mats Heijl, och docent Lisbeth Birgersson beskrev läget i reportaget. Nu år 2006 var det min tur att fronta den verkligheten. Det var försommar, mitten av maj månad.

Byker som blivit en ikon för god stadsförnyelse byggdes upp i slutet av 1960-talet. I dagsläget lär bostadsområdet ha sett både bättre och sämre dagar. Efter en djup svacka med botten under 90-talet stod vissa delar av området inför ställningstagandet: riv eller byggnadsminnesförklara. Vad som hänt i stadsdelen innanför ”muren”, the Byker Wall, skulle följas upp under resans gång. Sökandet efter parallellerna mellan det som Ralph Erskine ritat i England kontra det i Sverige var utmanande.

Engelskt formspråk samsas med svensk byggnadstradition

Med sitt ursprung i England flyttade Ralph till Sverige på 1940-talet, tjugosex år fyllda. Den funktionalistiska andan som rådde var något av dragningskraften för den unge, nyutbildade arkitekten. Ett rätt naturligt skede när man flyttar och kommer till nya platser är att ens ursprung tenderar bli starkare och viktigare. Ralph bytte sitt hemland mot Sverige och det råder inga tvivel om att hans formspråk i England har sina likheter med det han ritat i Sverige. Ser man till hans arkitektoniska uttryck i Sverige framstår de engelska rötterna, (se bilden nedan).

I bruksorten Gästrike Hammarby som byggts under fem etapper från 1947 - 1968, samtida med det något mindre bostadsområdet i Gyttorp strax väster om Örebro, märks hur ett engelskt formspråk samsas med svensk byggnadstradition. Det är en säregen stil och ett signalement. Sadeltaken är trubbiga, takutsprånget är läträknade medan putsade fasader är genomgående för bebyggelsens nytillskott i de båda samhällena.

Ett annat talande exempel är de öppna spisarna som i flertalet fall är placerade i vardagsrummet på övre plan eller i fasad, vilket kan tyckas vara motsägelsefullt med tanke på det kyliga klimatet här uppe i norr.

I England utnyttjas med andra ord den värmekällan inte i samma utsträckning utan mest som mysfaktor.

Gyttorp kontra Greenwich Millennium Village

En internationell stadsbyggnads- och bostadstävling utlystes 1997 för Greenwich-halvön vid Themsen. Östra London skulle expandera. Detta omfattande byggnadsprojekt, The Greenwich Millennium Village, tog sin början året därpå och byggandet beräknas pågå till 2007. Den nya stadsdelen som projekterats av Erskine Tovatt Arkitektkontor är planerad för totalt tvåtusen bostadsrätter och radhus. Byggnadskostnaden uppskattas landa på tre miljarder kronor och den genomsnittliga hyran för 2 rok ligger på 15 000 kronor. Det kostar på att bo i Londons bostadsbrist.

North Greenwich heter hållplatsen där man stiger av metron för the Millennium Village. En samling högre hus med rundade tak syns från långt håll. Formspråket är karaktäristiskt Ralph Erskines. Med Millennium Dome i ryggen, sportarenan som byggs om till ett annan sorts upplevelsecentra med biograf och dylikt, leder en nyplanterad björkallé till det som kan liknas vid en ö av nybyggda bostäder. Tankarna far onekligen till bomässan Bo01 i Malmö och ända bort till Gyttorps bostadsområde från 1946. Träden förvisso men framförallt arkitekturens material, träribbor och ljus puts.

Bilden till vänster visar ett exempel på bostäder i Gyttorp som är besläktade med Greenwich Millennium Village (bilden till höger).

Framtidstro

Med bilden av Millennium Village fortsatte resan till Newcastle. Någon karta för lokaliseringen behövdes näst intill inte där, floden Tyne gav överblick. Newcastle är en kuperad och gemytlig stad med drygt 9000 invånare. Här stod det klart att likt en bildkonstnäs handstil har Ralph Erskine sina specifika stildrag; sina signalement.

I Newcastle finns en stark framtidstro. En ny spänstig gångbro, den bågformade Millennium Bridge, gör att staden kan växa och ta ut svängarna. En enormt organisk byggnad, vars fasad speglar himlen, ger rum åt musiken och filmkonsten. Till en äldre monumental byggnad, ursprungligen ett spannmåls-lager, är det nya kulturcentrat Baltic Center anslutet. Nybyggda våningshus av flott karaktär med totalt tvåhundra lägenheter, samtliga sålda berättades det, ligger tätt intill. Bostadshusens formspråk har starka influenser från det tidigare Millennium Village. Det lär bostadarna i att samma byggnadsentreprenör, Taylor Woodrow, anlåtats i båda projekten och på så sätt har Ralph Erskine haft ett visst inflytande även här trots att det ritats av en Ian Darby; idpartnership.

Baltic Quay har tycks ha influenser från Ralph Erskines Millennium Village i östra London och Bo01 i Malmö.

Gästrike Hammarby kontra Byker

Folket på Newcastles gator kände väl till arkitekten som i slutet av 1960-talet förnyade bostadsområdet Byker, en viss stolthet kunde anas. Denna uppfräschning skedde sympatiskt i etapper så att Byker-borna som ville bo kvar fick den möjligheten. En kilometerlång murbyggnad, The Byker Wall med sina två till sju våningar, omfamnar och ger området skydd från buller och nordanvindar. De sociala- och kulturella mönstren hade stor betydelse i förnyelsen. Man ville också att "The community spirit" skulle leva kvar med hörnbutiker och pubar. De slitna tegellängorna ersattes av bostäder i trä målat i starka färger och nytt tegel. Ett lokalt fjärrvärmenät var ytterligare ett lyft för området liksom grönska så som träd, buskar, gräsmattor och trädgårdstäppor, inslag som dessförinnan varit näst intill obefintliga.

Det nya Byker stod för framtidstro. Newcastle var staden som lyckats vända från stagnation med nedgångna kvarter i stadskärnan, tömda industribyggnader och avvecklad hamnverksamhet. Hur framtiden ser ut för detta unika stadsbyggnadsprojektet verkar i dagsläget återigen ovisst. Redan i reportaget från 2003, Arkitektur nr.3, kunde man läsa hur underhållet av Byker-området eftersatts och kriminaliteten blivit ett problem, planerna för rivningar och nybyggnationer ser ut att ligga i luften ännu.

Vid studieresans besök i maj 2006 hade inget drastiskt satts i verket. Vissa delar av området tycktes ha somnat in medan det på andra håll doftade nytänd grill och en stereo spelades på hög volym. På lek jagade barn varandra längs de små vägarna mellan de låga radhusen. Samtidigt som någon var i gång med att måla om sin fasad, byta ytterdörr eller formklippa häcken struntade någon annan lika gärna i allt vad renovering innebär. Visserligen ville arkitekten bädda för de boendes valfrihet men skillnaderna i området tycks vara stora.

Åter med fokus på Erskines formspråk fortsatte promenaden i Byker-området. Att de enklaste träribbor kan varieras i den utsträckningen och vara så karaktärsskapande är beundransvärt. I kontrast till teglet lättar trädetaljerna upp hela uttrycket, byggnadskropparnas riktning markeras liksom. Det kändes som att träffa en kär gammal vän när de cirkelrunda ljusinsläppen uppenbarades i kvarteren. De finns i Gästrike Hammarby från 1947 och de finns i Byker från 1968. Erskine hade sina "smycken" att välja bland.

De cirkelrunda ljusinsläppen är ett signalement för Ralph Erskines arkitektur för likväl som de finns i Gästrike Hammarbys radhus från 1947, vänstra bilden, finns de även i bostadsområdet Byker från 1968, bilden till höger.

Parallellerna mellan Erskines formspråk i England och det han ritat i Sverige är lika oräkneliga som starka. I England blir de svenska dragen påtagliga och i Sverige träder det engelska ursprunget fram; det är arkitektur över och utan gränser.

Reserapporten är publicerad och finns att läsa på Arkitektens hemsida, www.arkitekt.se/stipendier

REFLEKTION : ERSKINE I ENGLAND KONTRA I SVERIGE

ENGLAND : Newcastle och Greenwich

- + Tegel i olika nyanser och kombinationer.
- + Bebyggelsen skyddar och omfamnar gårdsrum.
- + Sluten fasad mot gatan, tydlig skillnad mellan offentligt/privat.
- + Utanpåliggande loftgång och balkong av trä.
- + Liggande träpanel: klara färger
- + Ytterdörrarna (de i original med liggande panel) målade i klar kulör.
- + Cirkelformade ljusinsläpp
- + Fönster utan foder, karm och båge i klara färger.
- + Gavelsidorna utan takutsprång
- + Träribbor: balkonger och skärmtak.
- + Träd som rumsskapare: björk.

SVERIGE : Gästrike Hammarby och Gyttorp

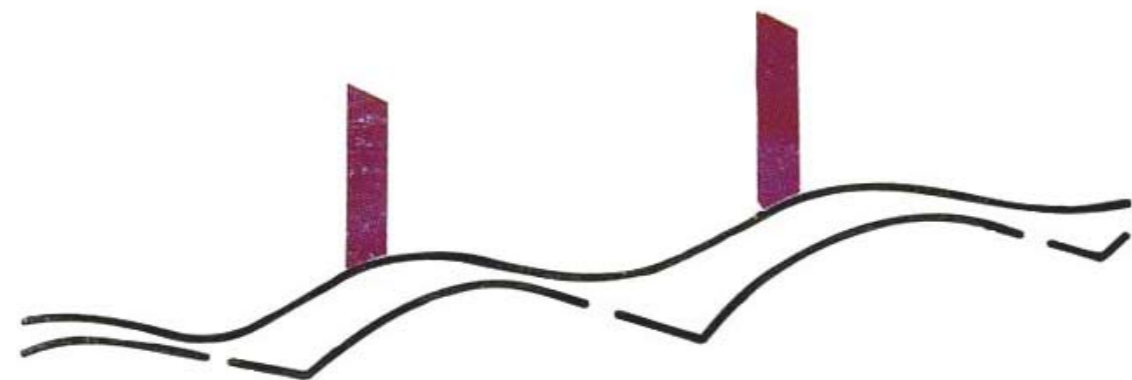
- + Puts i olika nyanser och kombinationer.
- + Bebyggelsen ankyter till mönster i bruksortens historia.
- + Sluten fasad mot gatan, tydlig skillnad mellan offentligt/privat.
- + Indragna loftgångar och balkonger/uteplatser, smidda räcken.
- + Liggande fjällpanel: mörkbrun.
- + Ytterdörrarna (de i original med liggande panel) målade i klar kulör.
- + Cirkelformade ljusinsläpp
- + Fönster utan foder, vitmålad karm och båge.
- + Gavelsidorna utan takutsprång.
- + Träribbor: ljusinsläpp och grindar.
- + Träd som rumsskapare: lönn.

REFLEKTION : GÄSTRIKE HAMMARBY KONTRA GYTTORP

De båda brukssamhällena Gyttopp och Gästrik Hammarby är projekterade och uppförda under samma tidsperiod. Båda samhällena, till största delen bestående av olika typer av arbetarbostäder, är kopplade till ett industriområde vilket i båda fallen är beläget i närheten av ett samhälle med ungefär samma skala; Örebro och Gävle. I Gyttopp tillverkas dynamit och hagelpatroner. Gästrik Hammarby har livnärt sig på pappersmassa.

Trots att förutsättningarna för de båda brukssamhällena i stort sett är lika har Gyttopp blivit mer allmänt känt än Gästrik Hammarby vilket är anmärkningsvärt. Anledningen till detta kan grunda sig i att Gyttopp har satsat på en genomgående upprustning av fastigheterna och på så sätt gjort sig attraktivare.

Bo i Ralph Erskines Gyttopp!

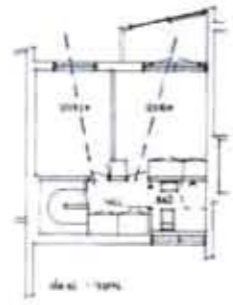
Gyttoppsprojektet, Nora kommun

ANALYS : PLANLÖSNINGAR GYTTORP

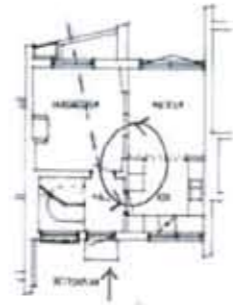
Kälmasken

Med sitt bågformade tak utgör Kälmasken något av ett signum för området. Byggnaden rymmer tio radhuslägenheter. Lägenheterna, som är 3 1/2 rum och kök stora, har många kvaliteter och fina detaljer, bl.a. trappupptrimningen. Alla lägenheterna har öppen spis i vardagsrummet. Här finns också en ursprunglig fast bakhylla. En finurlig vikvägg gör det möjligt att avskärma köksdel eller vardagsrum men naturligtvis är det också möjligt att ha ett helt öppet rumssamband. Goda förvaringsutrymmen finns i källaren.

Samtliga lägenheter har balkonger, uteplatser och trädgård mot söder. Mot uteplatsen och balkongen finns dessutom stora öppningsbara glaspartier.

• Diagonala sikthinjer genom rummen till fönsterljus

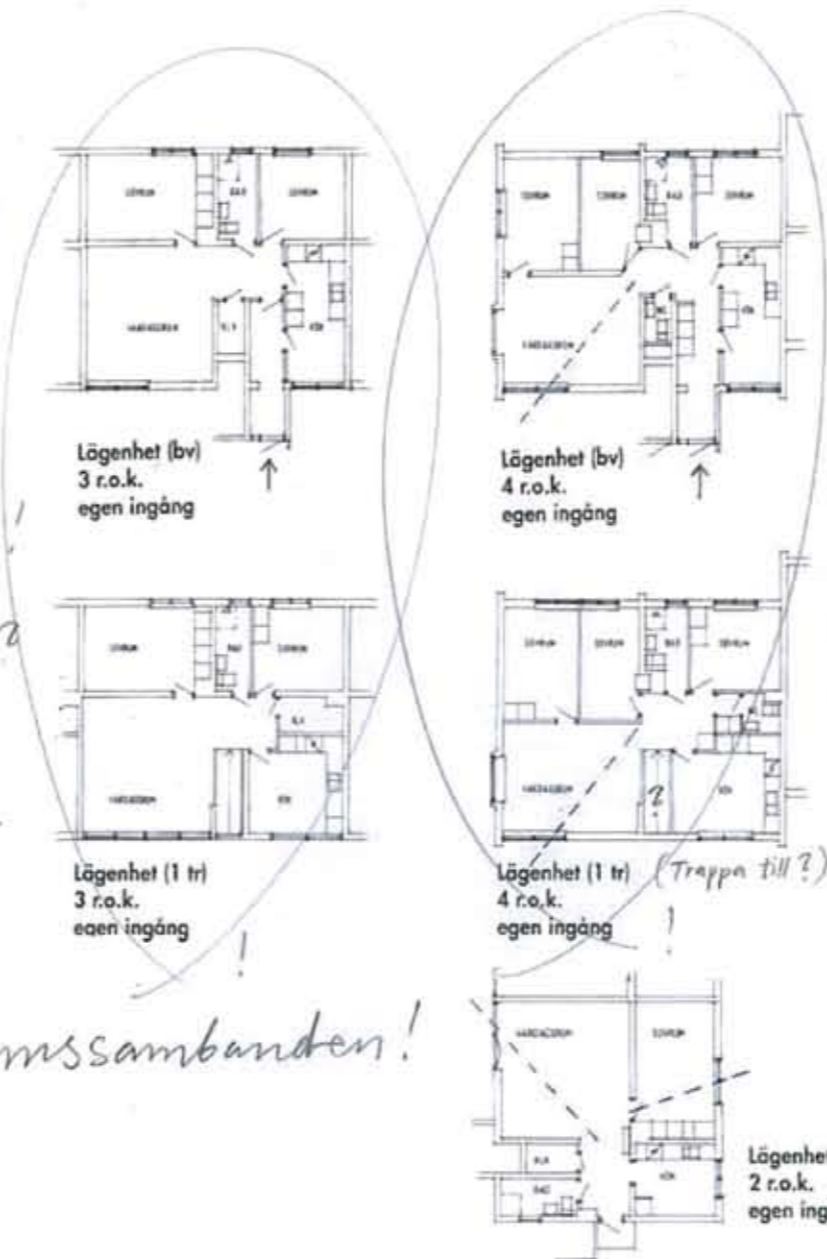
• Rundgångsmöjligheten!

• Öppr till vardagsrummet?

• Ingen WC i bottenplan? Förordat VVS mellan våningarna; kök + badrum.

Radhus
3 r.o.k.

Rumssambanden!

Åbrinken

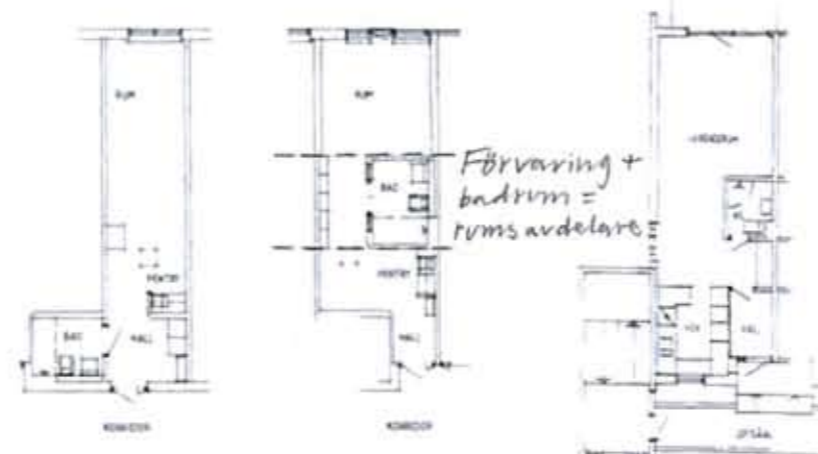
Även Åbrinken tillhör områdets senare tillskott. Byggnaden är uppförd i två våningar och rymmer 14 lägenheter (en 2 r.o.k., sju 3 r.o.k., sex 4 r.o.k.). Utmärkande för byggnaden är bl.a. att varje lägenhet är en s.k. egeningångslägenhet. Det betyder att samtliga kan nå direkt från gården vare sig de ligger på första eller andra våningen. Speciellt är också hörnlägenheternas (3 r.o.k.) stora vardagsrum. Både Åbrinken och Torget har ett bågformat yttertak, snarlikt det i Kälmasken.

Butikshuset

Alldeles invid torget finns ett tvåvåningshus med butiker i bottenvåning och tio lägenheter anpassade för äldreboende på det övre planet. Dessa nås via en loftgång som numera är inglasad. Härifrån kan pensionärerna blicka ut över torget och sjön Viken.

Lägenheterna i butikshuset är djupare (12 m) än de övriga lägenheterna i området. Matplatsen som är placerad mitt i lägenheten får dagsljus från ett fönster i taket. Det fristående trapphuset har putsats utvändigt med ett svartvitt rutnämster.

ANALYS : PLANLÖSNINGAR GYTTORP

Blomstermåla

Trävävningshuset Blomstermåla tillhör de tidigast uppförda husen i området och är också utformat med egeningångslägenheter. I byggnaden finns 18 lägenheter (17 st. 2 r.o.k., en 3 r.o.k.). Utformningen av lägenheten på varje våningsplan har gjort det möjligt att få en radhusliknande uteplats framför entrén även för lägenheten en trappa upp. Yttertakets välvda form återfinns också inne i den översta lägenheten.

Lägenhet (1 tr)
2 r.o.k.
egen ingång

- Hall + matplats?
- Köket effektivt samlat
- Diagonala sikttlinjer/utsikter genom sov- och vardagsrum.

Lägenhet (1 tr)
2 r.o.k.
egen ingång

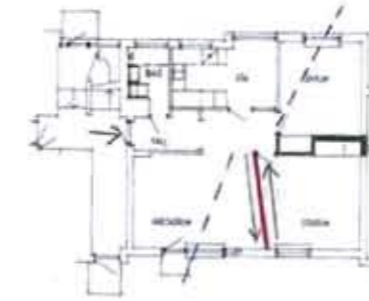

Lägenhet (1 tr)
3 r.o.k.
egen ingång

- Rumsindelningen av fönsterplaceringen.
- Fönsterljus i alla rum

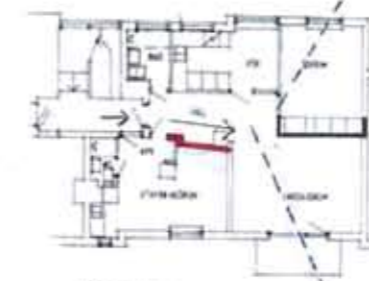
Gårdstigen

Gårdstigen består av två tvåvåningslängor med sammanlagt fyra trapphus (fyra lägenheter/trapphus). Den ena huslängan innehåller även tre radhuslägenheter. Flest lägenheter är i storleken två rum och kök men även ett fåtal 3:or finns. Till 2:orna är ett uthyrningsrum kopplat. Bottenvåningens lägenheter har uteplatser mot söder. Några av lägenheterna på andra våningen har balkonger. Köken har avskild matplats med glasvägg mot lägenheternas hall.

Lägenhet
3 r.o.k. (endast bottenplan)

- Alla rum nås via hallen (=mörk).

Lägenheter
2 r.o.k. exkl. uthyrningsrum
3 r.o.k. inkl. uthyrningsrum

- Uthyrningsrummet praktiskt nära kopplat med badrum.

◦ Vardagsrum och öppenspis en trappa upp?

Fönsterljus i garderob!

Sovrum i direkt koppling till kök?

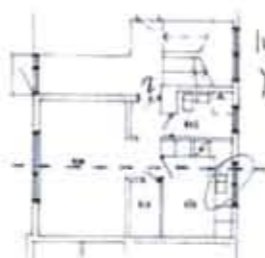

Radhus
4 r.o.k.

Torget

Det senast byggda bostadshuset i området är Torget. Byggnaden har en vinklad planform med ett gruppboende i den ena trapphuskänkeln och fem bostadslägenheter i den andra (en 1 r.o.k., en 2 r.o.kv., en 2 r.o.k., två 3 r.o.k.). Här finns även en kiosk.

Åbrinken intill nås via en portik genom byggnaden. Mot torget i söder öppnar sig byggnaden med terrasser och balkonger, mot norr är byggnaden mer sluten.

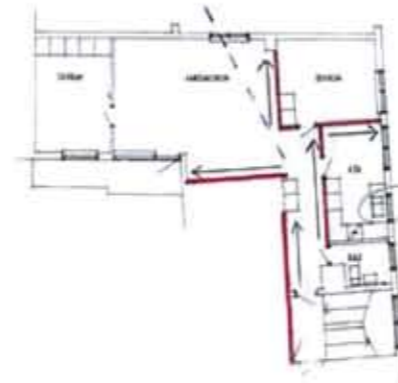
Lägenhet (1 r.o.k.)
(tjätt hall)

Lägenhet (1 tr)
2 r.o.k.

Lägenhet (1 tr)
2 r.o.kv.

Lägenhet (1 tr)
3 r.o.k.

- De väggfasta garderoberna delar av rummen på ett naturligt sätt.

◦ Fönster ovanför diskbänk!

- Våggarnas vinkling ger rummen dynamik, öppnar upp och bjuder in.

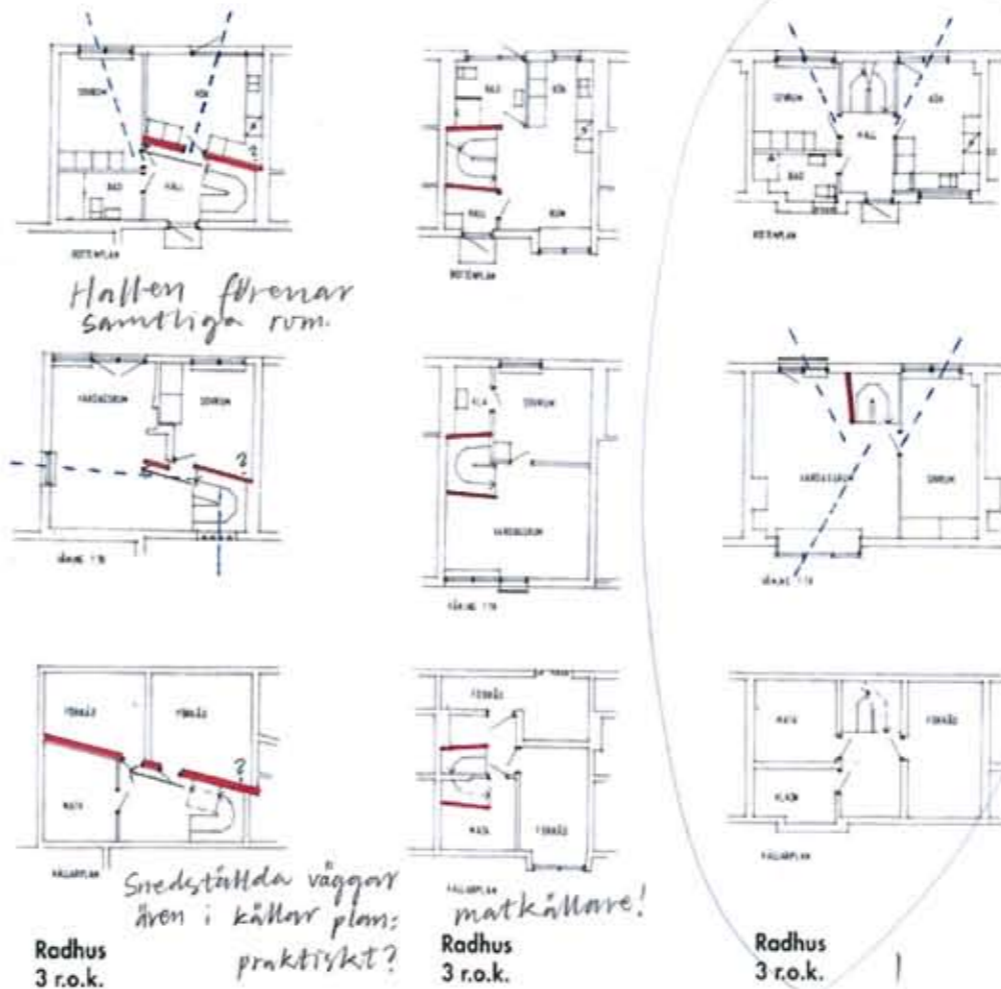
ANALYS : PLANLÖSNINGAR GYTTORP

Fullt medveten tycks Erskine ha varit om kritikers förmåga att spinna nät av omdömen och positiva beskrivningar som tillslut kan leda till att den personliga uttrycksfriheten hindras. Tillskrivna estetiska värden gör egna observationer allt svårare och myten blir viktigare än människan. För att motverka detta valde Erskine att hålla kvar vid sina egna ideal och opponerade sig mot kritikernas försök att se hans byggnadsverk som uttryck för en specifik arkitekturstil. Formspråket har beskrivits i termer som typisk organisk arkitektur. Självt återkommer Erskine ständigt i intervjuer till funktionernas krav och vardagens betydelse för gestaltningen som centralt tema för arkitekturuppdraget. De praktiska kraven uppfattas som utgångspunkt, inte som hinder för en poetisk gestaltning av människors drömmar.

“Enligt Erskine handlar arkitektur om att gestalta en vision och formspråket ska svara på arkitektens tolkning av projektets bärande idé. Med Erskines ord kan det formuleras som att arkitektens uppgift består i att på ett konstnärligt och ärligt sätt tillgodose mänskliga behov”.

(Ur boken Ralph Erskine som industri arkitekt - Magnus Rönn, s.157)

En sorts analys av olika planlösningar som Erskine ritat i de nära besläktade brukssamhällena Gyttorp respektive Gästrike Hammarby följer här som ytterligare utgångspunkter för examensarbetets andra del; ett projektförslag om ett byggnadstillägg i Gästrike Hammarbys befintliga miljö.

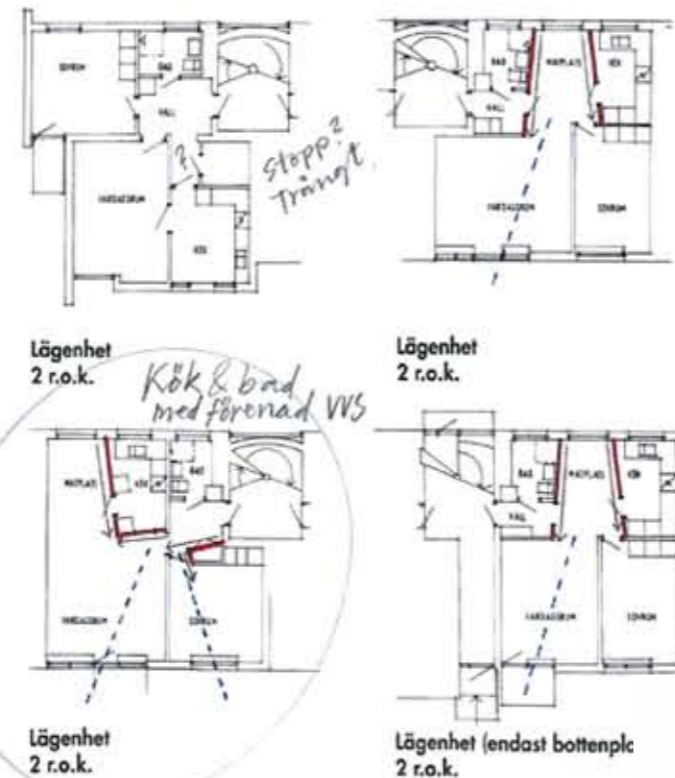
Vinkelboda

Vinkelboda är uppbyggt med tre radhuslängor (totalt finns här 15 lägenheter; samtliga 3 r.o.k.) runt en gemensam gård. Mot söder och öster finns de privata uteplatserna och trädgårdarna. I lägenheterna finns många fina inredningsdetaljer, bl.a. blomsterfönster, öppna spisar, räckan m.m.

Svartsjö

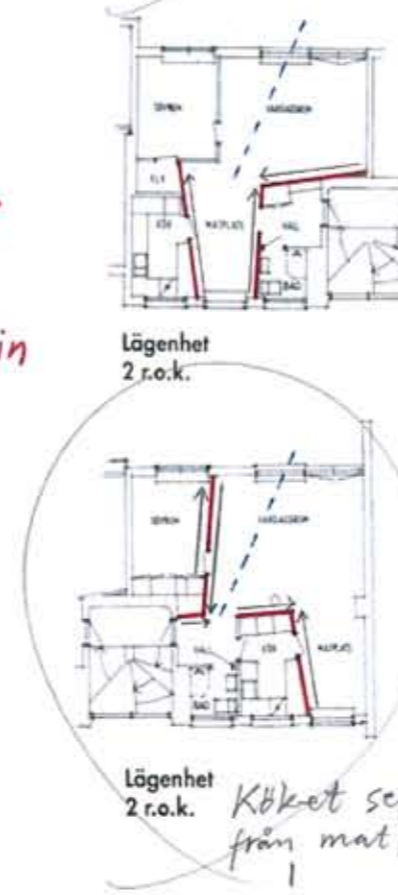
Svartsjö är det andra trevåningshuset i området. Huset har idag 18 st. 2-or som finns i fyra olika typer. Likheterna med Arken vad gäller lägenhetstyper och fasaduppbyggnad är stora. Till skillnad från Arken har dock samtliga lägenheter i Svartsjö balkong. I Svartsjö har två lägenheter för turistsboende inretts i tidstrogen 50-talsstil.

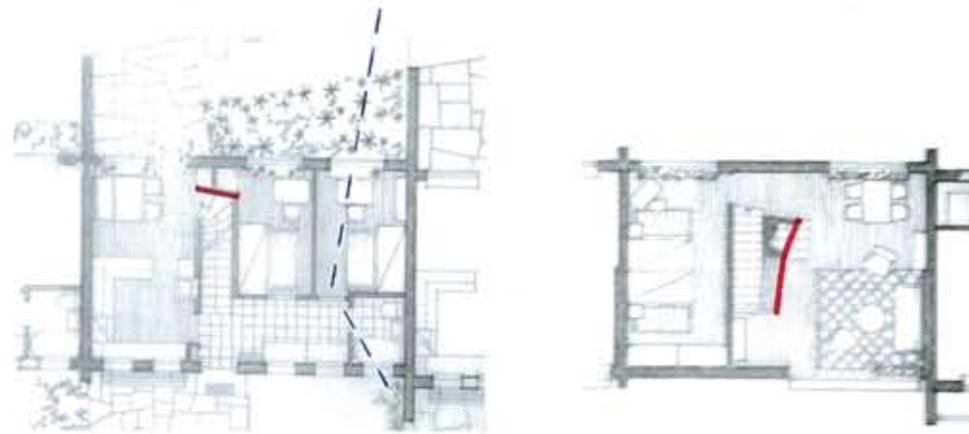
- Väggarnas vinkling tillför rummen riktning, Öppnar upp och bjuder in
- Diagonala siktlinjer

Arken

Arken är det ena av områdets två trevåningshus. Det som kännetecknar huset är den speciella fasaduppbyggnaden som man fått genom att variera fönstersättningen våningsvis. Ytterligare variation av fasaderna har uppnåtts genom att vända det ena trapphuset i förhållande till det andra. I Arken finns tio 2-or med två olika typer av planlösning. Gemensamt för lägenheterna är det öppna sambandet mellan vardagsrum och matplats samt de små avskilda arbetsköken med spisen placerad framför fönster. Lägenheterna har stora glaspartier utformade som franska dörrar. Bottenvåningens lägenheter har dessutom egna uteplatser. Badrummen är väl planerade.

ANALYS : PLANLÖSNINGAR GÄSTRIKE HAMMARBY

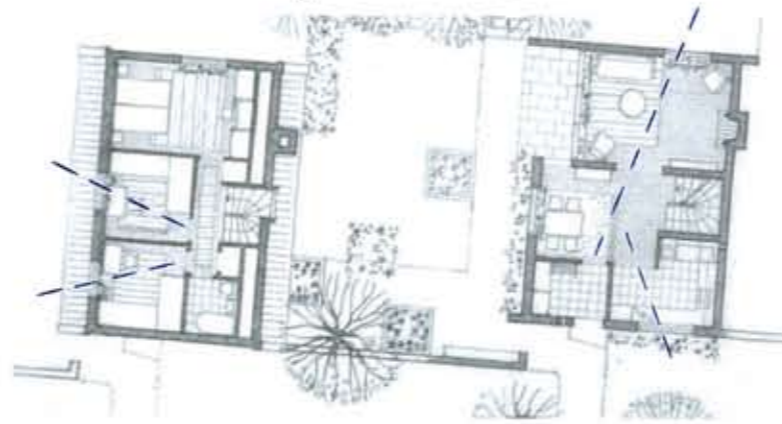
Sammanfattning

Nedanstående punkter ger förutsättningar för examensarbetets följande projektförslag: ETAPP 6

- + Integrerade livsmiljöer där bostäder blandas med butiker, kontor och gemensamma anläggningar. Områden fria från trafik. Rik växtlighet med några stora träd. Kvarteret bör utgöra ett samhälle i sig, ett samhälle i samhället.
- + Tydliga förhållanden mellan de offentliga, halvprivata och privata zonerna, Viktig skillnad mellan gata och gård.
- + Grannskap = identitet. Befolkningens sociala sammansättning är en lika viktig utgångspunkt som platsens topografiska, klimatiska och andra befintliga förutsättningar. Brukarmedverkan.
- + Variationsrikedom. Olika byggnadshöjder och takbrytningar, olika färgsättningar och fasadutformning, olika kombinationer av fönster storlek för en dynamisk identitet.
- + Byggnadens naturliga vilja till existens. Formen växer fram ur sin funktion och de karaktäristiska dragen överdrivs. Interiörens rumsindelning framträder förtydligad i exteriören.
- + Förskjutna och vinklade byggnadskroppar skapar rumsligheter och ger spänning åt formspråket.
- + Intimitet och småskalighet i stora helheten, så som skyddande vrår och olika nivåer i golvindelningen.
- + Ljusreflektorer och ljusinkast.

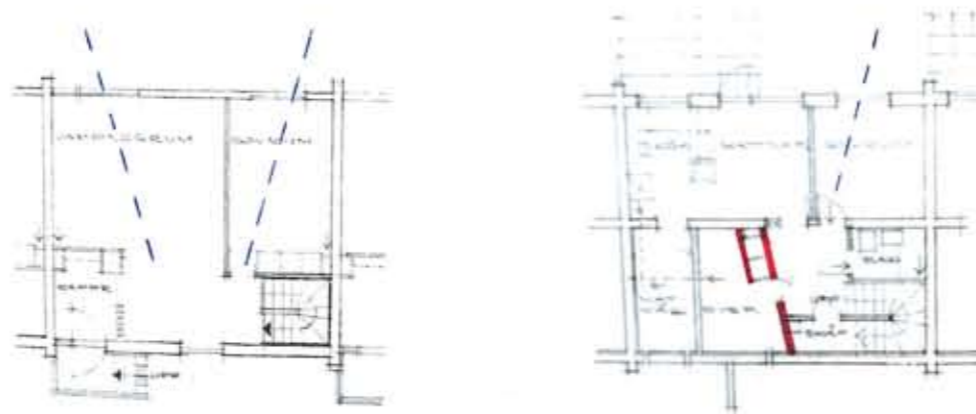

- Trappan mitt i huskroppen.
- Matplatsen separat från köket, nära trädgården.
- Fönsterljus i alla rum.

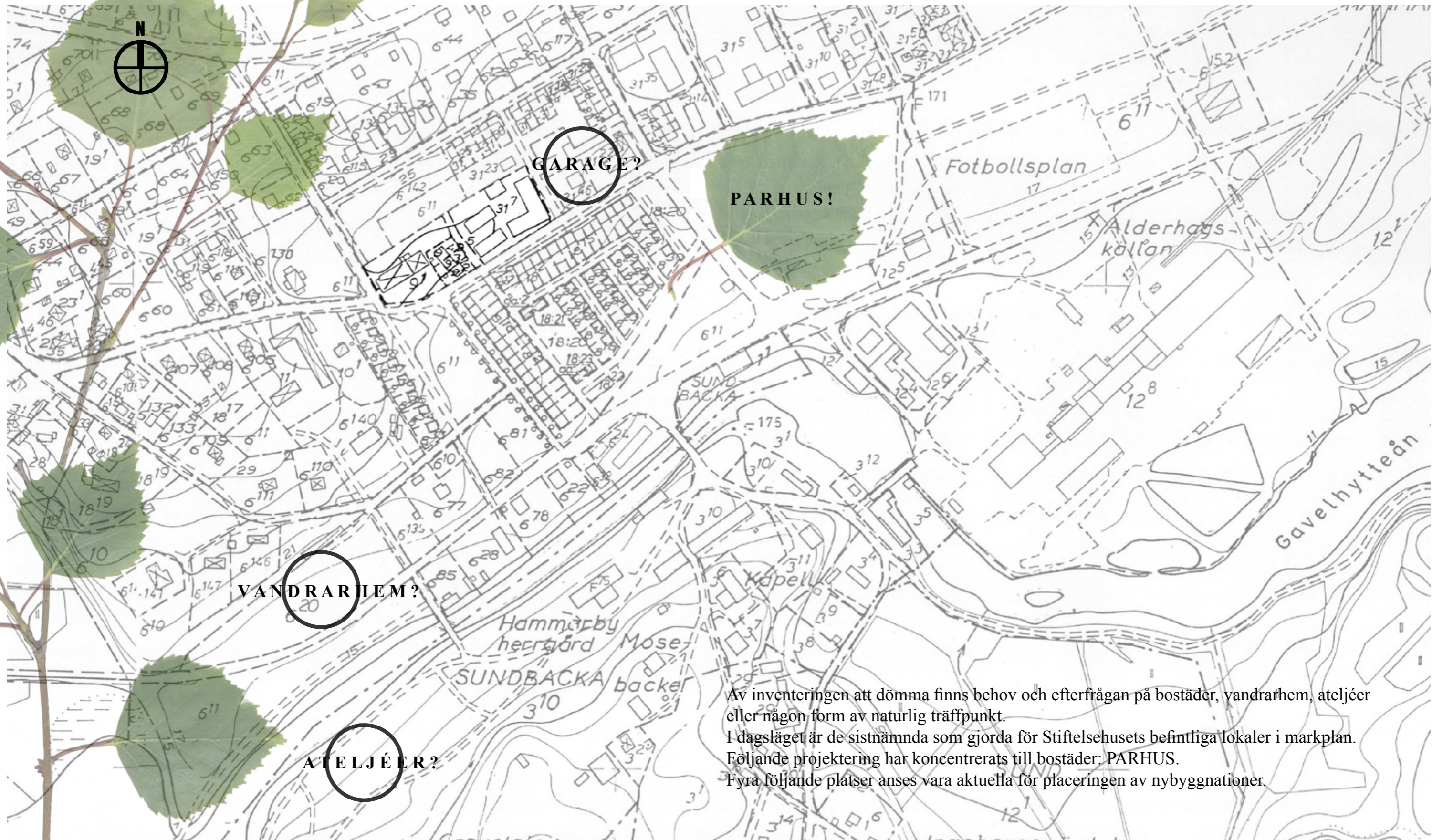
- Gemensam VVS för kök och badrum.

Diagonala sikthlinjer

Vinkelningarna ger rummen riktning, INBJUDANDE!

ETAPP 6 : Översiktsplan, skala 1:3000

Av inventeringen att dömma finns behov och efterfrågan på bostäder, vandrarhem, ateljéer eller någon form av naturlig träffpunkt.

I dagsläget är de sistnämnda som gjorda för Stiftelsehusets befintliga lokaler i markplan.

Följande projektering har koncentrerats till bostäder: PARHUS.

Fyra följande platser anses vara aktuella för placeringen av nybyggnationer.

Vy över tomt, sedd söderifrån.

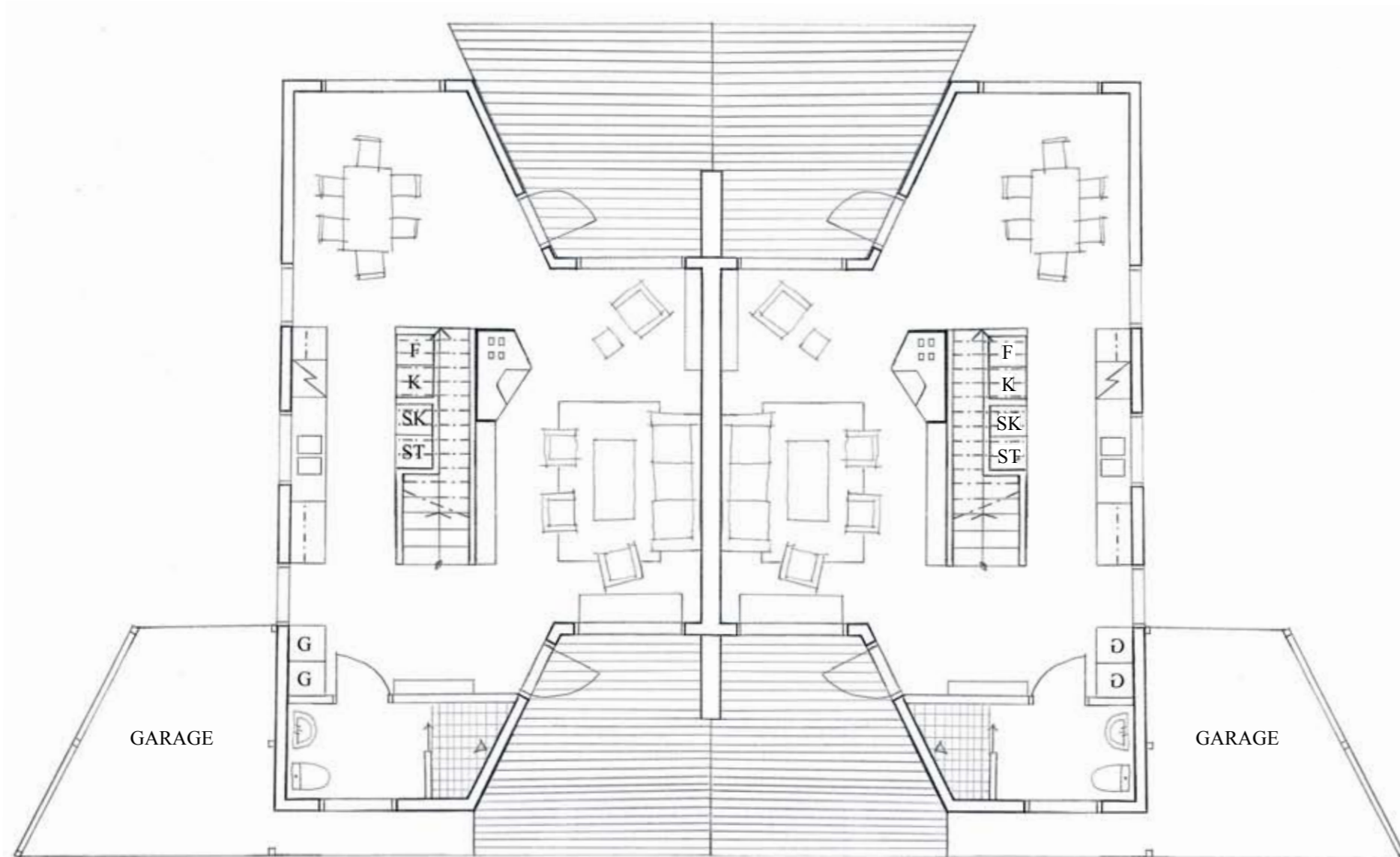

Vy över tomt, sedd norrifrån.

ETAPP 6 : Situationsplan, skala 1:1000

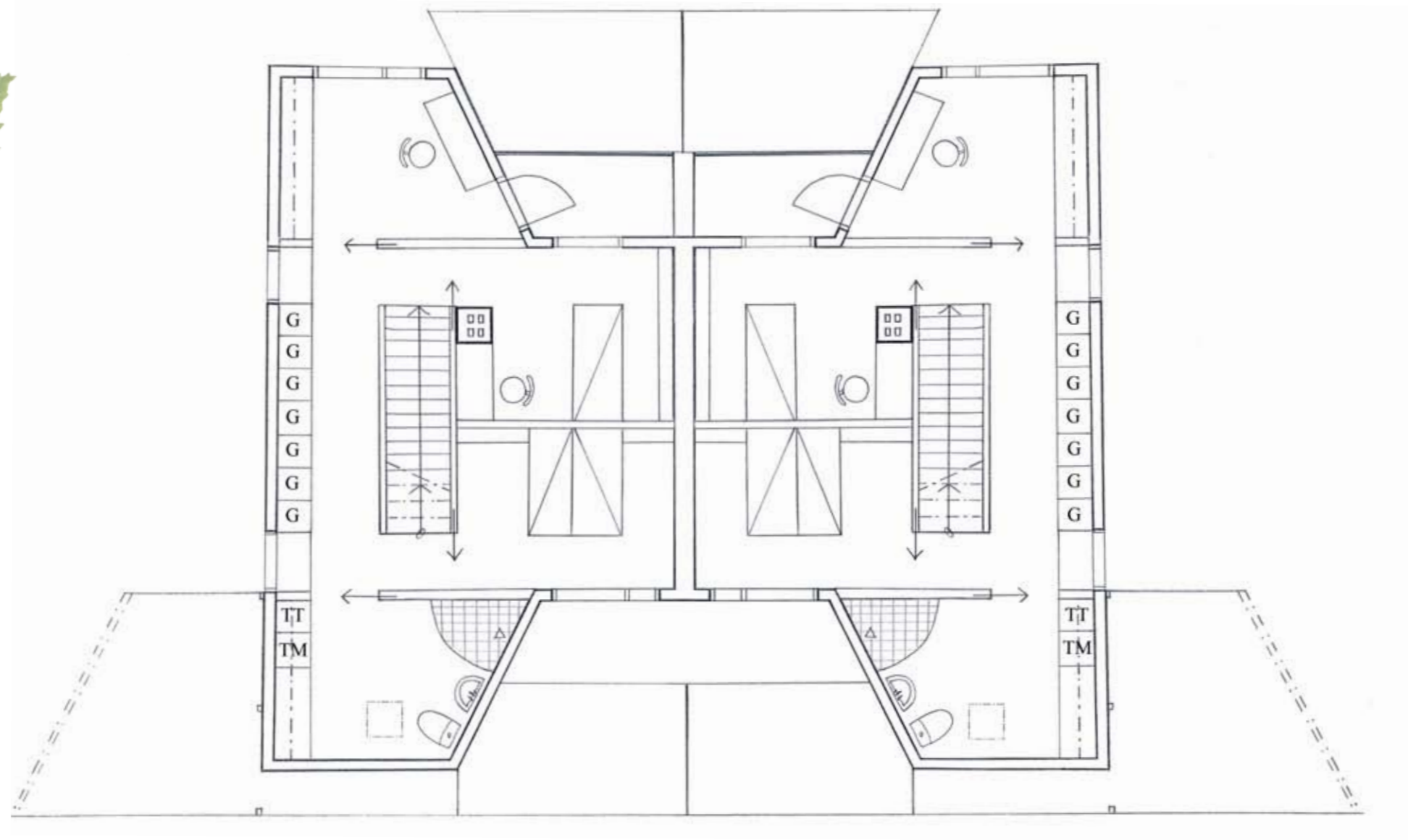

De föreslagna parhusen placeras med direktkoppling och i närmsta relation till befintlig arkitektur, i grannskap till Erskines formspråk.

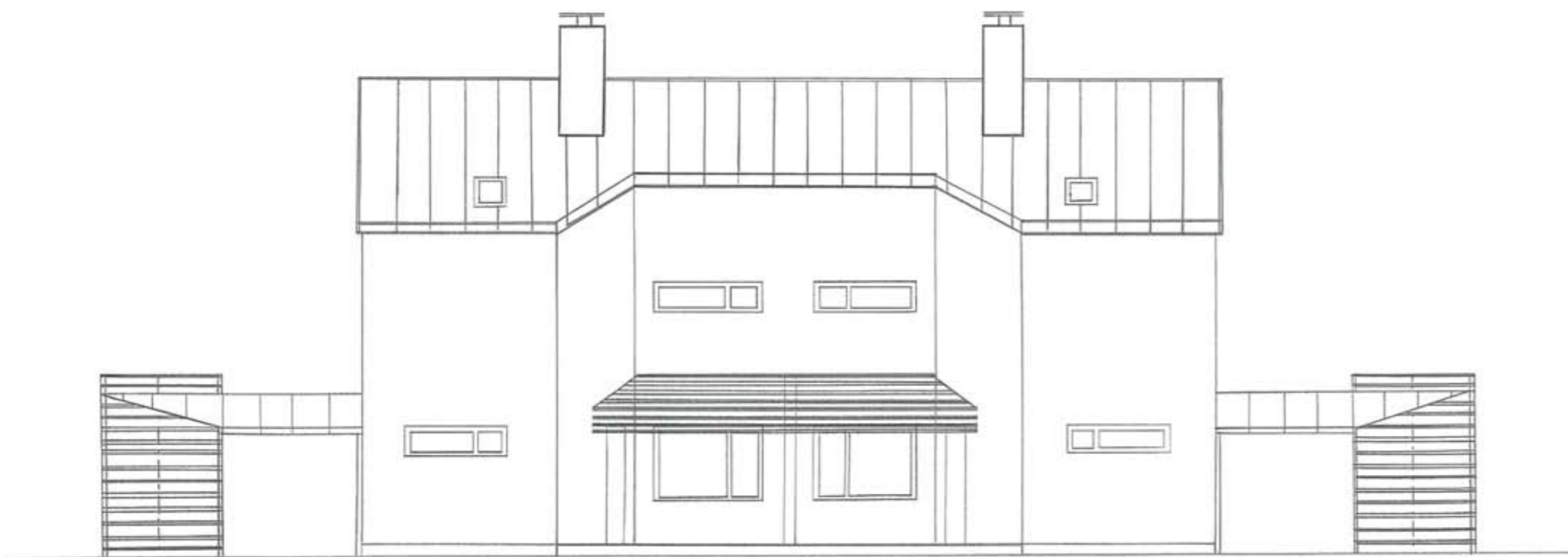

Markplan, skala 1:100
54 m² per lägenhet och plan

Övre plan, skala 1:100

Fasad väst, skala 1:100

Fasad öst, skala 1:100

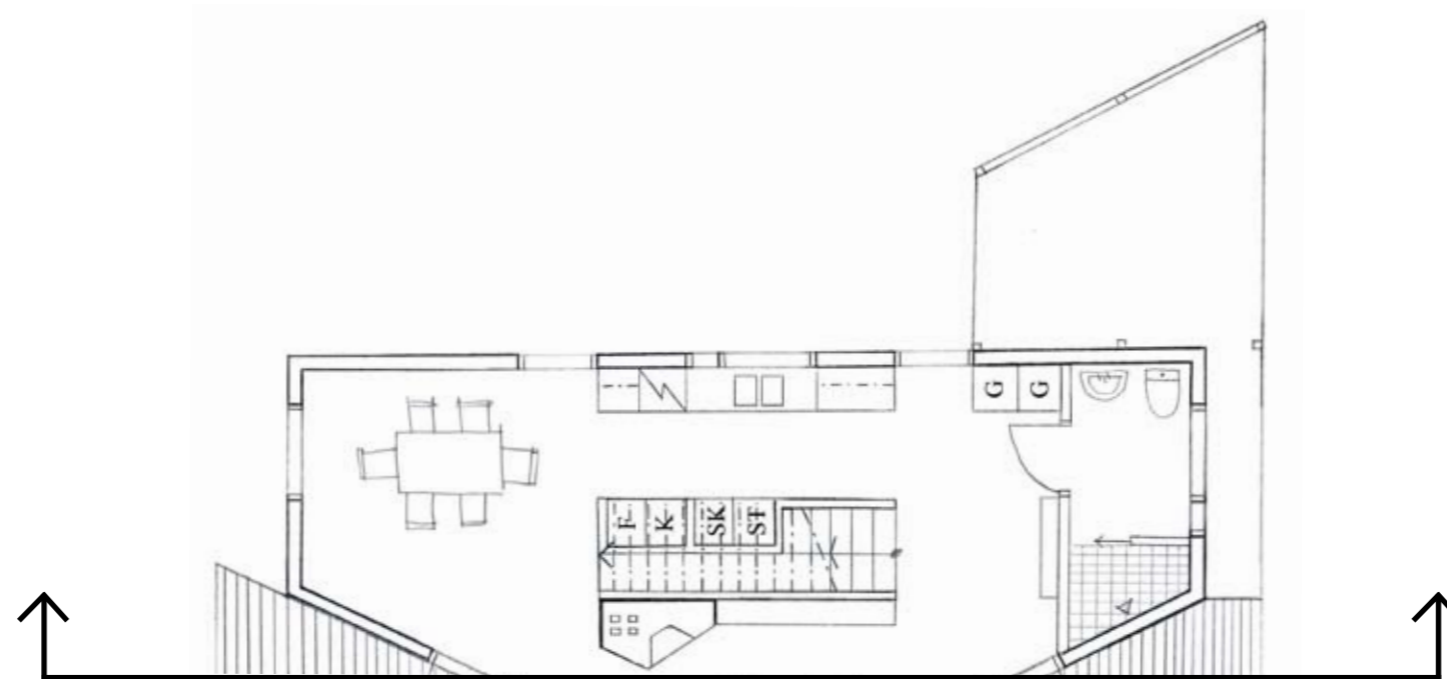
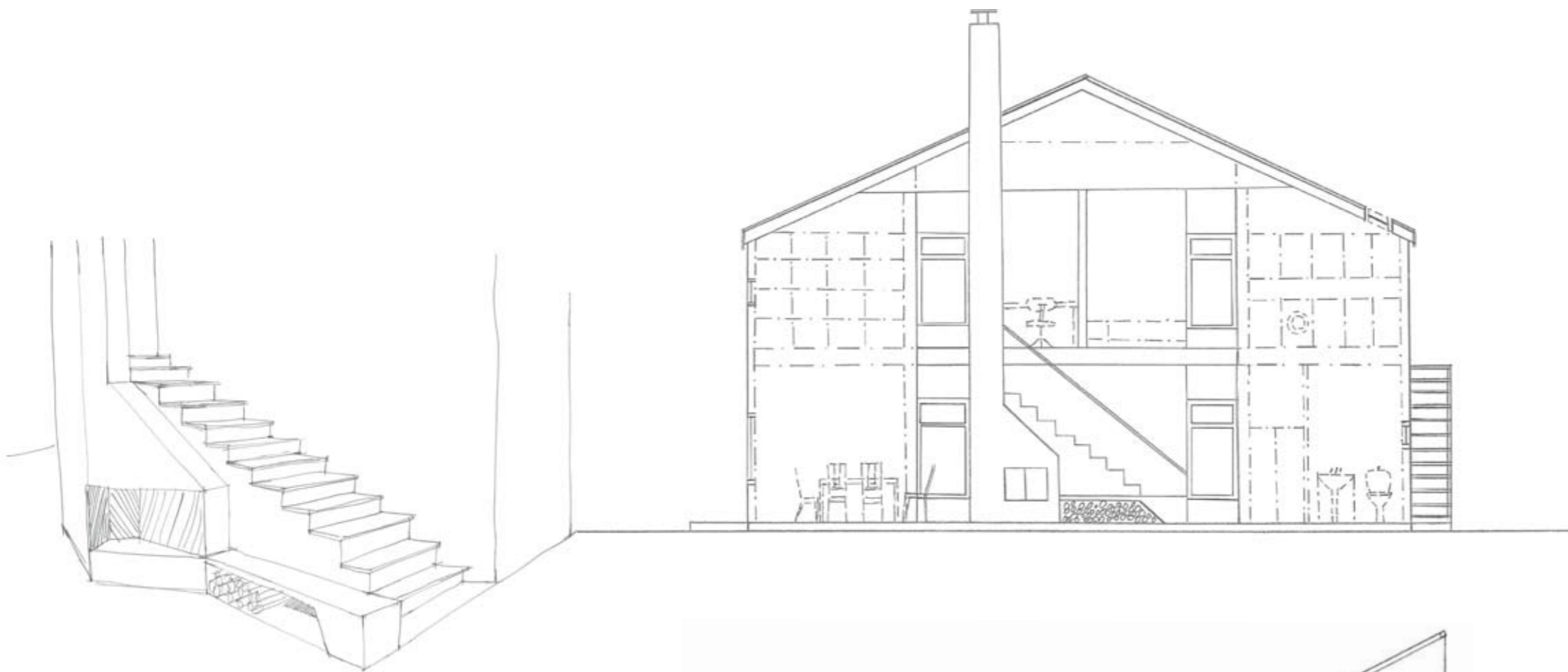

Fasad söder, skala 1:100

Fasad norr, skala 1:100

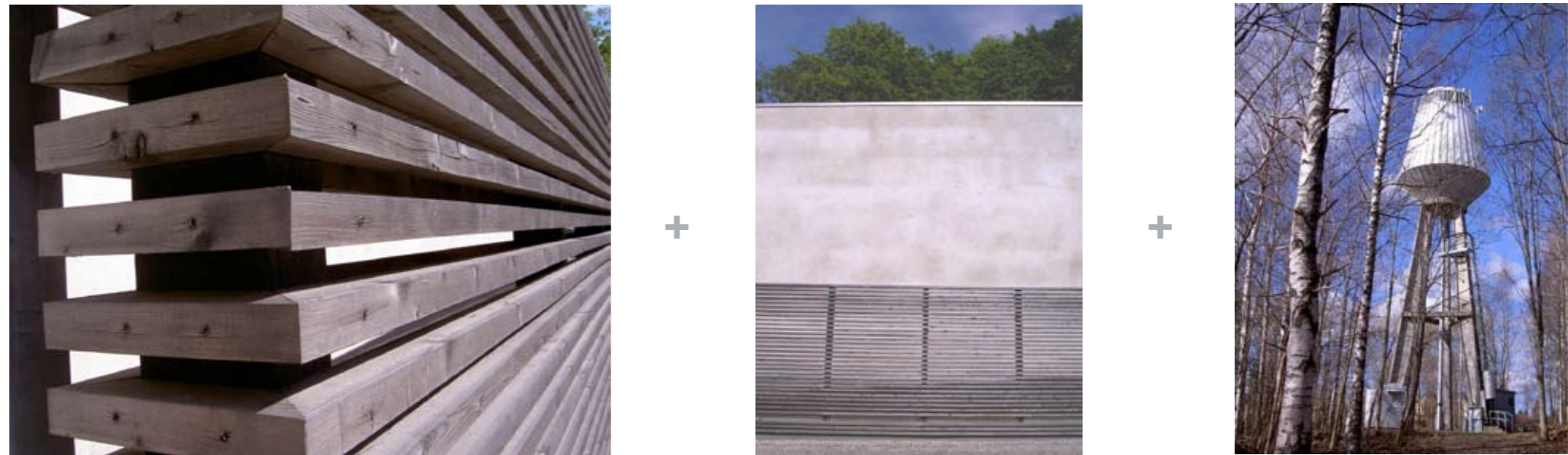
Sektionssnitt, skala 1:100

Materialval

Parhusens fasadmaterial utgörs av kalkvit puts på lättbetongblock. Uttrycket ska vara ljust.

Björk eller motsvarande ljust träslag används vid projektförslagets garageväggar, skärmtak, och balkongräcken. Träribborna förstärker radhusens horisontalitet är till viss del transparenta vilket ger en dynamik och ett stilfullt skuggspel. Uteplatsernas golv liksom fönsterkarmar och fönsterbågar utgörs också av trä (inte nödvändigtvis björk), endast ytbehandlat med olja för materialäktheten. Kontrastverkan mellan fasadmaterialen är också viktig för det gedigna uttrycket. **Plåt mot sten mot trä.**

Taket täcks av ståndfalsad zinkplåt vilket anknyter till brukssamhällets modernare historia (pappersmassa-fabrikens utbyggnad och vattentornet). Kontrasten med den blanka plåten mot den matta putsade fasadytan blir effektiv och reflekterar mycket ljus. I de föregående byggnadsetapperna lär arkitekten valt starka kulörer på ytterdörrarna just på grund av att han ville åt en kontrastverkan mellan de i övrigt relativt dämpade fasaderna och det bistra vinterhalvåret.

Så som vita björkstammar alltid är vita vill parhusen vara ljuspunkter året om.

**Skiss för det nya parhusområdet,
sett norri från.**

SLUTDISKUSSION

Historien om brukssamhället Gästrik Hammarbys kan sammanfattas i följande tre faser: järnframställning, pappersmassa industri och The Village Green.

Med anor från 1600-talet och fram till 1886 var Hammarby först en järnbruksort. Mellan åren 1888-1946 bedrev Storvik Sulfid AB sin verksamhet i området som expanderade. Från 1946 och fram till 1968 växte ett nytt samhälle fram i Gästrik Hammarby under fem byggnadsetapper där Ralph Erskine var den projekterande arkitekten. Han lät utforma hela samhället i förankring till bruksortens historia med herrgården som fond och en förlängning av flygelbyggnadernas axlar i form utav radhuslängan Långbo samt Kedjehusgatans kedjehus. Det gav en inramning för kärnan i samhället, "The Village Green". Torget fulländades då Stiftelsehuset uppfördes med serviceverksamheter som bör finnas i hjärtat av ett samhälle.

Både Storvik Sulfid AB och Ovan sjö kommun stod bakom det expanderande Gästrik Hammarby. Att man själv ägde sin bostad i brukssamhället, åtminstone de som företaget Storvik Sulfid AB uppfört, visar på ett demokratiskt ställningstagande. Marken ägdes av Storvik Sulfid AB vilket gjorde att de hade makten att bestämma var kommunen kunde bygga.

Målet i projekteringen var inte att visa den patriarkala hierarkiska maktordningen. Målet med funktionalismens bostadsprogram var ett bra boende med närhet till arbetet. För Erskine var funktionalismen snarare en metod än en stil. Han hade en enastående inlevelse för de sociala miljöerna som han skapade i samhällsstrukturer med en småskalig, funktionalistisk arkitektur.

Bostadshuset som företaget lät uppföra är överlag detaljrikare, färggrannare och mer påkostade. Alla företagens bostäder har trädgård. Med företagens bostäder menas Långbo, Kedjehuset, Villervallan, Alléns radhuslänga, radhusen längs Viktor Folins vägen, Vretbovägens radhus samt egnahemsvillorna och Waxholmsvillorna. Byggnaderna som uppförts av Ovan sjö kommun är det så kallade HSB-huset (under samarbete med HSB, Hyresgästernas Sparkasse och Byggnadsförening), Stiftelsehuset samt Gamla och nya pensionärshemmet. Första byggnadsetappen, den mest centrala intill "The Village Green", är den mest individuella. Ju längre bostadsprogrammet pågick desto mer likriktat blev bostadsbyggandet. Materialväxlingar och skillnader i fasadens uttryck framstår i den funktionalistiska arkitekturen som utsmyckande.

Mellan byggnadsetapperna finns ingen större skillnad i materialanvändningen, samtliga byggnader har till övervägande del en putsadfasad. Däremot är en ljusare och mer återhållsam färgskala gemensam för de kommunala bostäderna, medan företagens byggnationer har en variationsrik färgsättning och de har även ett mer varierat och genomarbetat uttryck vad det gäller fönsterutformning, byggnadsstil och fasadmateriäl. Tjänstemannavillornas fasader, Waxholm 1 och 2, är ljusa liksom herrgårdens. Frågan är om de ska representera det övre samhällsskiktet eller om de färgglada egnahemmen, Långbo, Villervallan, Kedjehuset m.fl har övertaget i arkitekturens hierarki?!

Att använda sig av tradition och utgå från den i nytänkandet som Erskine gjorde är något att ta fasta på i mitt tycke. Nedan redogörs hur traditionen i formspråket kommer till uttryck. Det traditionella sadeltaket får exempelvis ett nytt uttryck vilket gör att traditionen förs framåt. Erskine vänder även på det standardiserade, som exempelvis fönstren vilka får ett nytt uttryck utan foder.

Det ligger också ett stort arkitektoniskt värde i att materialvalet har sin koppling till ortens tillgångar, exempelvis de utmärkande murstockarna och de järnsmidda räcken som påminner på bruksortens smedjor. Fasadbeklädnadens slaggsten anknyter också till järnbruketshistoria liksom de cirkelrunda fönstren med sitt ursprung i Storviks Bryggeri. Materialvalet stärker verkligen förankringen till platsen.

Karaktäristiskt för Gästrik Hammarby är det sammanhållna formspråket och få samhällen har en så enhetlig karaktär. De befintliga kvaliteterna och förutsättningarna i brukssamhället är oräkneliga, inte minst med tanke på arkitekturen som förövrigt är klassad som Riksintresse för kulturmiljövården (K 912).

Hur framtidsutsikterna ser ut för Gästrik Hammarby är upp till oss att påverka.

KÄLLFÖRTECKNING

TRYCKTA KÄLLOR

Titel: Funkis, stilen som byggde Sverige.

Författare: Ingrid Sommar

Förlag: Forum (2006)

ISBN: 91-37-12860-4

Titel: Ralph Erskine som industriarkitekt.

Författare: Magnus Rönn

Förlag: Svensk Byggtjänst, Stockholm (2000)

ISBN: 91-7332-908-8

Titel: Det gamla bruket skall inte dö - en bok om Hammarby.

Författare: Bernt Stenmark

Förlag: Sjöströms text & repro (1999)

ISBN: 91-971627-9-5

Titel: Ralph Erskine, arkitekt.

Författare: Mats Egelius

Förlag: Byggförlaget, Stockholm (1988)

ISBN: 91-7988-016-9

Titel: Det vita bordet - Alvar Aaltos ungdom och grundläggande konstnärliga idéer.

Författare: Göran Schildt

Förlag: Wahlström & Widstrand (1982)

ISBN: 91-86050-03-6

Titel: The Anatomy of the village.

Författare: Thomas Sharp

Förlag: Penguin Books Limited (1946)

OTRYCKTA KÄLLOR

”Architecture the useful and universal art” – Erskines tal som han höll i samband med att han tilldelades RIBA’s Gold Medal for Architecture 1987. Publicerat på hemsidan; www.erskine.se/filosofi

ARKIV

Länsmuseets arkiv Gävleborg. Kopior av ritningsmaterial.

Arkitekturmuseets arkiv - Skeppsholmen, Stockholm. Repro. fotograferat original ritningar signerade Ralph Erskine.

Brandarkivet - Strandvägen, Stockholm. Repro fotograferat original ritningar över brukssamhället.

KONTAKTER I GÄSTRIKE HAMMARBY

Lena Engström - bemötande på många plan och aktiv i Ovansjö bygdeförening.

Mats Mattsson - Stiftelsehusets nye ägare med visioner.

Carl Adolf Murray - präst i Ovansjö socken och mycket historiskt bevandrad.

Evy och Bernt Olof Larsson - öppenjärliga och aktiva i Ovansjö bygdeförening.

Seppo Hast - drivkraft för Good Foundation.

Bilden hämtad från
www.erskine.se/biografi.

BIBLIOGRAFI - Ralph Erskine i litteratur, i artiklar & på internet

ERSKINE I LITTERATUR

Sökväg: LIBRIS - Ralph Erskine

Titel: *Ralph Erskine som industriarkitekt*

Författare: Magnus Rönn

Förlag: Svensk Byggtjänst, Stockholm (2000)

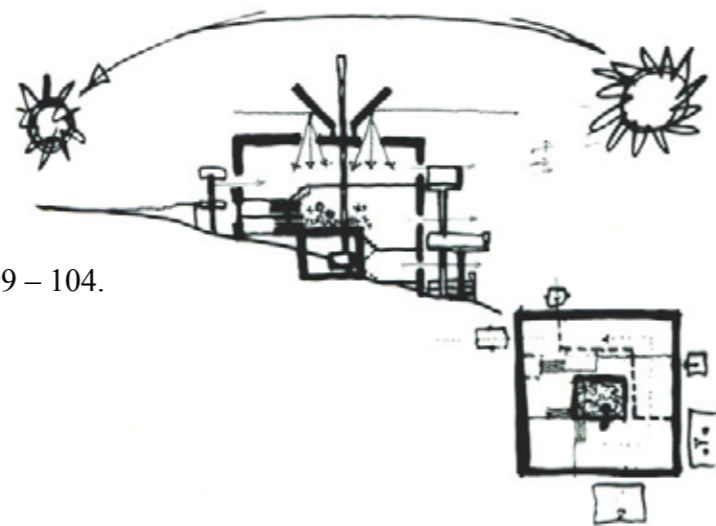
ISBN: 91-7332-908-8

Kap.3/ *Personen*, s. 13 – 20.

Kap.4/ *Arkivstudier*, s. 21 – 24.

Kap.5/ *Erskine i litteraturen*, s. 25 – 28.

Kap.13/ *Massfabrik i Gästrike Hammarby*, s. 99 – 104.

Villa Ström, Stocksund -61.

Titel: *Ralph Erskine, arkitekt*

Författare: Mats Egelius

Förlag: Byggförlaget, Stockholm (1988)

ISBN: 91-7988-016-9

Finansierat av Statens Råd för Byggnadsforskning!

Ovanstående bok finns översatt till engelska (1990), samma författare och förlag, ISBN: 91-7988-046-0.

Kap.2/ *På jakt efter ett språk*, s. 13 – 50.

/Bygga med naturen/ Bostäder i bruksmiljö/ Att finna en funktionell form/ Inspirerad av ny teknik/

En kontroversiell stil/

Kap.5/ *Ideal och utopi*, s. 81 – 101

/Grannskap & skvallergrupper/ Visionära planer för Stockholm/ Kollision med verkligheten/

Kap.6/ *Med känsla för människan*, s. 102 - 129

/Analys av tre bostadsområden: Erskines tre främsta bostadsområden: innerstadskvarteret Barberaren i Sandviken (-62 till -64 & -68 till -70), Nya Bruket i Sandviken (-73 till -78) och Landskronas låghusområde (-69 till -70) Esperanza/.

Titel: *Utställning Ralph Erskine, arkitekt*

Författare: Karin Winter

Förlag: Byggförlaget och Arkitekturmuseet (1988)

ISBN: 91-7988-006-1

Katalogens kapitel: Arkitekten som lärde sig åka skidor/ Demokratisk arkitektur/ Personen/ Arbeten/.

Titel: *Det gamla bruket skall inte dö - en bok om Hammarby*

Författare: Bernt Stenmark

Förlag: Sjöströms text & repro (1999)

ISBN: 91-971627-9-5

Utgiven i samarbete med Kultur- & fritidsförvaltningen, Sandvikens kommun.

Titel: *The Architecture of Ralph Erskine*

Författare: Peter Collymore

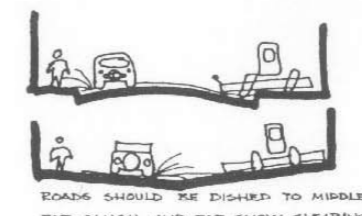
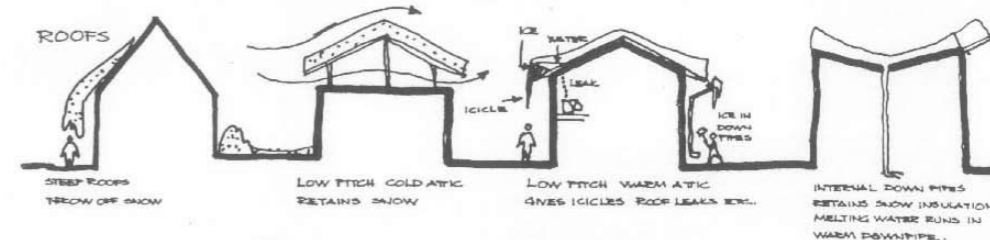
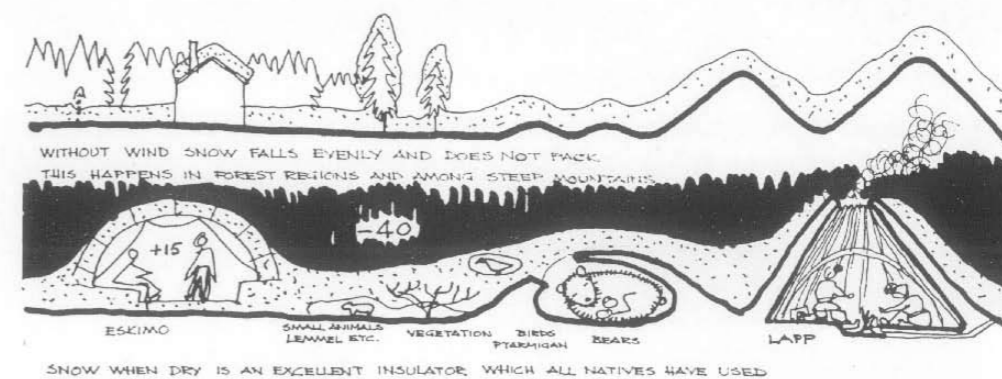
Förlag: Granda (1982)

ISBN: 0-246-11250-6

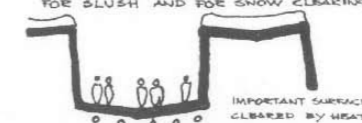
Kap.2/ *Architectural philosophy*, s.11 – 31.

/Participation/Architectural priorities/ Housing & communities: ideas in practice/ Architecture in a cold climate/

Ytterligare sökväg för litteratur: CHANS.

trating snow insulation,
pes of roof, and snow
s

vital. But controlled summer air movement disperses mosquitoes. Wind can be used by aerodynamic building design (such as rounded corners) to clear away snow and stop drifting in inconvenient areas such as roads or entrances. Snow aesthetics must be part of the northern experience.

(g) *Air drainage* In very cold weather there is often relative calm. Cold air can drain down to low lying areas and into pockets in the terrain, or into low lying towns or buildings causing great discomfort. Cold air drainage should be avoided by the correct siting and form of buildings on south facing slopes, and on sites where cold air can drain to still lower levels.

Utdrag ur *The Architecture of Ralph Erskine*, s.28

ERSKINE I ARTIKLAR

Sökväg: LIBRIS - Ralph Erskine

Titel: *Friluftsmänniska med djärva idéer* (2001)

Författare: Göran Willis

Ur: Svenska Turistföreningens årsbok. (s.132-137)

/ Ett möte med och hos Erskine. En intervju om hans filosofi och ett par projekt: Lida friluftsgård och Borgafjäll./

Titel: *Juristhuset i Frescati* (1991)

Författare: Ralph Erskine

Ur: Arkitektur 1991:8 (s.42-48)

/Arkitektens egna tankar bakom användningen av byggnaden, materialval, form och uttryck. Kritik./

Titel: *Idyll - på allvar och låtsas* (1990)

Författare: Karin Winter

Ur: Arkitektur 1990:10 (s.51)

/Ekerö centrum's Tappström, en miljöbeskrivning om variation, intimitet och småskalighet, om att ta vattnet i anspråk./

Titel: *Erskine på hemmaplan*

Författare: Mats Egelius

Ur: Arkitektur 1989:1 (s.47)

/Projekt i Stockholmstrakten: Myrstugsberget, Huddinge, Stockholms Universitet (Frescati), matsalen! i St.Görans sjukhus och Ekerö Centrum. Främst kommenteras och beskrivs St.Görans matsal samt bostadsområdet på Ekerö. Begreppet "Erskinism".

Titel: *Guld till Erskine* (1987)

Författare: Gunilla Lundahl

Ur: Arkitektur 1987:5 (s.58)

/Erskine tilldelades the Royal Gold Medal 1987, en prestigetyngd utmärkelse på inråd av RIBA, (Royal Institute of British Architects). Erskines tredje guldmedalj./

Titel: *Pris till Ralph Erskine*

Författare: Örjan Wikfors

Ur: AT: Arkitekttidningen 1984:4 (s.5)

/Nominerad till Wolf Prize in Arts av SAR, för Frescati-biblioteket och Erskines arbetssätt i funktionalism kontra postmodernism. "Erskine visar att det går att förena ett konstnärligt ansvarstagande med rejäl brukarplanering".

Titel: *Vår tids hjälte?* (1981)

Författare: Mats Egelius

Ur: Arkitektur 1981:7 (s. 4-9)

Bibliografi om Erskines förenande av intresset för byggande, funktionsblandning, brukarmedverkan och informell estetik. Kort om hans verksamhet från 30-talet och fram till 1980.

Titel: *Katalog Erskine* (1981)

Författare: Claes Caldenby

Ur: Arkitektur 1981:7 (s. 18-31, 34-37)

"Sammanfattar en mångsidig verksamhet". Erskines egna kommentarer och återbesök vid ett urval projekt, från Gyttorp 1945 till Nya Bruket, Sandviken 1973-78.

Titel: *Swedish or British?* (1981)

Författare: Peter Collymore

Ur: Arkitektur 1981:7 (s.32-33)

/Svenska arkitekturen kontra den brittiska på 30-talet. Klimat- och kulturskillnaderna inspirerade liksom Stockholmsutställningen (1930) som gav stort intresse för vår svensk arkitektur./

Titel: *Projekt på gång* (1981)

Författare: Ralph Erskine

Ur: Arkitektur 1981:7 (s.38-43)

- Moliets-et-Maa, Frankrike, projekt till semesteranläggning (-79).
- Malminkartano, Helsingfors, bostadsområde under uppförande (-81).
- Myrstuguberget, Huddinge, projekt till bostadsområde (-77 till -81).
- Docksta, Kramfors, turist- och konferens anläggning (parallellskiss -81).
- Öbacka, Umeå, projekt till bostadsområde (parallellskiss -81).
- Sporthall, Frescati Stockholm, totalentreprenad tävling (-81).

Ytterligare sökväg för artiklar: RIBA, ARKITEKTUR och BYGGTORGET.

ERSKINE PÅ INTERNET

Sökväg: www.google.se - Ralph Erskine

www.erskine.se

- Filosofi

Ett tal som Erskine höll 1987 då han tilldelades RIBA's Gold Medal for Architecture som " på många sätt sammanfattade hans syn på arkitektur och sitt eget arbete".

- Projekt

- Publikationer

- Stipendiefonden

- Biografi

- Kontakt

www.tovatt.com

- Introduction

- People, places & processes

- Mareplanning – six cases

- Belief in tomorrow's city

- Working with Ralph

- Ralph Erskine

www.arkitekt.se

- Ralph Erskine 1914 - 2005

- Ralph Erskine Award 2006

Adress: Gustav IIIs väg 4. Drottningholm. Stockholm.

Mail: info@tovatt.com

Ytterligare sökväg på internet: bibliotek.se

BILAGA : ENKÄTUNDERSÖKNING, frågor med svar

Under maj månad pågick en enkätundersökning i Gästrike Hammarby som syftade till att lyfta fram vad brukssamhällets invånare boende i Erskine-ritade byggnader tycker om sin närmiljö. Nedan följer enkäten som skickats ut till hundralet hushåll varav en tiondel svarat. För rättvisaste återgivning citeras svaren först och sammanställs i nyckelord därefter.

Bästa Hammarby-bo, hej!

Det är med koppling till mitt examensarbete vid arkitektutbildningen vid Chalmers Tekniska Högskola i Göteborg som jag kontaktar er. Kort sagt siktar jag i examensarbetet på att kunna ringa in vilka kvaliteter som finns i brukssamhället Gästrike Hammarby och vad som är kännetecknande för arkitekturen. Nedan följer några frågor angående detta som jag önskar att du tar dig tid att besvara.

1. Var i brukssamhället bor du?
(Det räcker med att du anger i vilket bostadsområde).
2. Vad har gjort att du flyttat till Gästrike Hammarby?
3. Vilka fördelar tycker du att Gästrike Hammarby har?
4. Vad i Gästrike Hammarby skulle kunna lyftas fram eller förbättras?
5. Vad tycker du om arkitekturen i Gästrike Hammarby som Ralph Erskine ritat?
6. Hur ser du på den framtida utvecklingen i Gästrike Hammarby?
7. Ytterligare kommentarer?

Skicka dina svar så snart som möjligt (senast 29 maj) antingen till min e-post: kristin_jhnssn@yahoo.se eller till hemadressen: Utlandagatan 37, 412 61 Göteborg. Ett annat alternativ är att du lämnar enkäten till Lena Engström på info-mötet i Stenhuset måndagkväll den 29 maj.
Tack för ditt bemötande!

Hälsningar/
Kristin Johansson
Mobilnr. 070 - 25 24 184

1. Var i brukssamhället bor du? (Det räcker att du anger i vilket bostadsområde).

Allén Radhus, Allén 28, Hagavägen 5 (f.d. pensionärsbostäderna), Villervallan (Kedjehusområdet - etapp 1), Villervallan (etapp 1), Erskine-hus i centrala H-by (etapp?), Intill Hammarby kapell, Grindberget Esplanaden 1, Villervallan (etapp 1), Långbo (etapp 1).

2. Vad har gjort att du flyttat till Gästrike Hammarby?

Allén Radhus

Är född i Gästrike Hammarby. Har bott i Storvik till -92. Min make avled -91. Flyttade till Hammarby -93.

Allén 28

Ville ha lugn och ro + ett billigt boende.

Hagavägen 5 (f.d. pensionärsbostäderna)

Hemlöshet

Villervallan (Kedjehusområdet - etapp 1)

Blev född i grannhuset.

Villervallan (etapp 1)

1949 p.g.a. arbetstillfälle i Sulfitfabriken.

Erskine-hus i centrala H-by (etapp?)

”Återvändare”. Född i H-by. Efter pension-ering möjlighet till billigt boende i eget hus. Närhet till åldriga föräldrar.

Grindberget Esplanaden 1 -

Intill Hammarby kapell

Erbjudande från Kopparfors AB att hyra villa år 1978.

Villervallan (etapp 1)

Komma närmare barnen, född i närheten, (innan de flyttade till GH hade de 7,5 mil till sina barn). Bott i Gästrike Hammarby i elva år.

Långbo (etapp 1)

Arbetet. Vi har varit lärare i skolan här. En del släkt fanns här.

3. Vilka fördelar tycker du att Gästrike Hammarby har?

Allén Radhus

Uppskattar naturen och vattnet.

Allén 28

Lugnt. Bra boende. Nära vatten. Otrolig miljö.

Hagavägen 5 (f.d. pensionärsbostäderna)

Naturen, lugnet, gemenskapen genom kyrkan.

Villervallan (Kedjehusområdet - etapp 1)

Skönhet, lugn, närhet till naturen.

Villervallan (etapp 1) -

Erskine-hus i centrala H-by (etapp?) -

Intill Hammarby kapell

En synnerligen intressant historia! Sjö, skog, luft.

Grindberget Esplanaden 1

Du frågar om kvalitét dom var bra när jag flytta hit men nu är det mycket sämre och det beror på att Sandvikens kommun inte är intresserad av sin glesbygd. Jag har själv jobbat med vad vi kan göra som bor här för att få folk att tänka att där skulle jag vilja bo men vi behöver hjälp för att fixa det är en stor apparat. Jag stannar där har mer att prata om har mycket tankar och idéer hör av dig om du vill höra mer.

Villervallan (etapp 1)

Billigt boende.

Långbo (etapp 1)

Vacker natur. Närhet till sjö och skog och ändå centralt. 15 min bilväg till Sandviken. Bra skola och barnomsorg. Trevliga människor.

4. Vad i Gästrike Hammarby skulle kunna lyftas fram eller förbättras?

Allén Radhus

Parkområdet skulle skötas bättre.

Allén 28

Fasader på vissa hus. Få folk att stödja vår närbutik.

Hagavägen 5 (f.d. pensionärsbostäderna)

Kommunikationerna förbättras.

Villervallan (Kedjehusområdet - etapp 1)

Skönheten och lugnet.

Villervallan (etapp 1)

Gräsmattorna oklippta: råttbon, ett par skrotbilar som bara står, grannen har köpt en ny och dumpat den gamla. Den andra har någon bara kört dit; störande moment. Lite krångel med ”fula gubbar” förr, det är borta nu det.

Erskine-hus i centrala H-by (etapp?)

Begreppet ”Trädgårdsstaden” skulle kunna lyftas fram. T.ex. genom att invånarna erbjuds rådgivning angående trädgårdsplanering anpassad till arkitekturen. Ett sätt att ”sätta igång” intresse. Ett tilltalande grannskap lockar alltid fastighetsköpare.

Intill Hammarby kapell

Verksamheten på Gamla Stenhuset som under juli och augusti, varje onsdag, samlar i snitt 80 personer.

Grindberget Esplanaden 1

Det är mycket men ex. någon som sköter grönområdena göra en park mellan gräsplan och grusplan. Mer attraktiva boendeformer m.m.

Villervallan (etapp 1)

T.ex. en Stugby i parkområdet eller en Camping med restaurang/kiosk, golf och andra fritidsaktiviteter, boullé. Bad finns (kan förbättras).

Långbo (etapp 1)

Fler serviceinrättningar.

5. Vad tycker du om arkitekturen i Gästrike Hammarby som Ralph Erskine ritat?

Allén Radhus

Exteriören är tilltalande men interiören är inte bra. Saknar en toalett på övre våningen där sovrummet är beläget.

Allén 28

Helt ok. Planlösningen hos oss är jättebra.

Hagavägen 5 (f.d. pensionärsbostäderna)

Blandat.

Villervallan (Kedjehusområdet - etapp 1)

Bra! Börjar få kultstatus.

Villervallan (etapp 1)

Vet inte...skeptisk. Han har gjort det väldigt opraktiskt; tre snedfönster på andra våningen som inte går att tvätta.

Erskine-hus i centrala H-by (etapp?)

Kanske betydelsen är litet överdriven. Exteriört från början nymodigt och speciellt som helhet, men med åren har mycket förlorats p.g.a. individuella förändringar (ex. material och färgsättning). Bostadsytan anpassad efter 50-talets standard. Idag i minsta laget för hushåll med fler än två pers-oner.

Intill Hammarby kapell

Intressant och spännande. De många takfönster har väl ibland vållat besvär.

Grindberget Esplanaden 1

Jag gillar det han har gjort man kan fort sätta på det spåret och göra nya hus i den stilen och sen marknadsföra oss mot Stockholm kanske dom håller på att flytta ut där dom vill ut på landet och snart har vi motor väg ända ner till Stockholm men när ingen vet att vi finns är det inte lätt.

Villervallan (etapp 1)

Bra

Långbo (etapp 1)

Fantasifull och pittoresk. Varierande utseende på bostadsområdena (husen). Vissa saker lite opraktiska t.ex. fönster. I vissa dörrar med fönster måste man skruva bort låsen för att kunna tvätta emellan.

6. Hur ser du på den framtida utvecklingen i Gästrike Hammarby?

Allén Radhus

Den är oviss om det inte kommer någon industri hit.

Allén 28

Hoppas att det skapas jobb och att fler bosätter sig här.

Hagavägen 5 (f.d. pensionärsbostäderna)

Kan bi hur fint som helst.

Villervallan (Kedjehusområdet - etapp 1)

Det behövs eldsjälarna som drar igång något positivt för byn.

Villervallan (etapp 1)

Det beror på om det kommer några nya jobb efter Stora Ensos nedläggning.

Erskine-hus i centrala H-by (etapp?)

Viktigt att ansvariga politiker i kommunen inser att förskolan och skolan måste finnas kvar. En förutsättning för att familjer kan stanna/flytta in. Sådana här samhällen måste hållas levande, som alternativ till centralorten Sandviken. Människor ska kunna välja sin bostadsort om man föredrar en lugnare och tryggare miljö. Kommunledningen borde vara mer aktiv för att uppmuntra bosättning och etablering av företag. Kanske dags för utlokalisering till "förorterna"? Måste alla kommunala verk fokuseras till centralorten? Vi lever ju i dataåldern.

Intill Hammarby kapell

God trots nedläggning av affär, bank, post och sjuksköterskemottagning.

Grindberget Esplanaden 1

Jag hoppas och tror att det ska bli bra men vi behöver hjälp.

Villervallan (etapp 1)

Fabriken slår igen. Förhoppningsvis kommer det något nytt till fabriken. En granne (i femtioårsåldern) som jobbat i fabriken i trettio år har fått jobb i Oskarshamn.

Långbo (etapp 1)

Hoppfullt med tanke på vilket intresse det verkar finnas här i Hammarby för just Erskines arkitektur. Kanske kan det bli lite PR för flera att flytta hit så det blir lite mera "liv" i byn.

7. Ytterligare kommentarer?

Allén Radhus -

Allén 28 -

Hagavägen 5 (f.d. pensionärsbostäderna)

Vi gör en insats i att renovera bostäder m.m.

Villervallan (Kedjehusområdet - etapp 1)

Byn och bruksparken behöver snyggas upp (ingen hjälp från kommun).

Villervallan (etapp 1)

Dåligt med service. Den lilla butiken som finns är mager (typ mjölk och det allra nödvändigaste) Lika långt till Storvik som till Kungsgårn´ för att handla.

Erskine-hus i centrala H-by (etapp?)

Positivt att uppmärksamhet riktas mot H-by, t.ex. Länsmuséetsprojekt, denna enkät m.m. Initiativet med Byalag inte att förglömma! Heja Hammarby! Ja, må Du leva!

Intill Hammarby kapell

Just idag meddelar Tidningen Arbetarbladet att det stora rivningshotade servicehuset köpts av min granne, som har höga planer!

Grindberget Esplanaden 1

Hör gärna av dig om det är något du funderar på eller vill fråga om jag har mycket idéer men det är lättare att prata om dom en att sitta och skriva ner allt.

Villervallan (etapp 1)

Två behandlingshem på denna lilla ort blir för mycket, det räcker gott med ett.

Långbo (etapp 1)

Vi trivs mycket bra här. Vi har bott här i 43 år.

ENKÄTSAMMANSTÄLLNING

Nyckelord för kvaliteter:

Billigt boende. Arbete (vid Sulfitfabriken). Födelseort. Släktband. Gemenskap. Lugn och ro. Närhet till naturen (sjön, skogen, luften). Centralt beläget till Sandviken och Gävle. Bra skola och barnomsorg. Bruksmiljön. Ortens historia.

Nyckelord för önskade accentueringar:

”Trädgårdsstaden”

Stenhusets verksamhet

Nyckelord för önskade förbättringar:

Badet (Jungfruholmen). Upprustning av vissa fasader. Lokaltrafiken. Fler serviceinrättningar. Närbutiken. Marknadsföringen. Skötsel av parkområdet. Utökade friluftaktiviteter som exempelvis golf, camping med restaurang o.s.v.

Nyckelord för den Erskine-ritade arkitekturen:

Kulturstatus. Fantasifull och pittoresk. Överdriven betydelse? Exteriören mer uppskattad än interiören. Liten bostadsyta. Opraktiska (tak-)fönster. Våtrum saknas på övre plan.

Nyckelord för den framtida utvecklingen:

Utlokalisering till förorterna! Nytt liv etableras i fabrikslokalerna liksom i Stiftelsehuset. Olika serviceverksamheter, exempelvis förskolan och skolan, gör att orten hålls levande och barnfamiljer stannar/ flyttar in. Byalagets initiativkraft och Läns-museéetsprojekt utvecklar PR för Gästrike Hammarby.

På din sida • Nyhetstips 026-15 93 03
Arbetarbladet.

Torsdag 17 augusti 2006

Sandviken

NYVÄCKT INTRESSE FÖR ERSKINE

Arkitektstudenten Kristin Johansson avslutar examensarbete i Gästrike-Hammarby

Han har fått planera allt från grunden och det är en sådan behövt. Det är unikt, jag vet inte om det finns något liknande någonstans

VILL PUFFA FÖR GÄSTRIKE-HAMMARBY. Kristin Johansson läser arkitektprogrammet på Chalmers och avslutar sitt examensarbete om Ralph Erskines arkitektur i Gästrike-Hammarby. Hon tycker att orten fått oförtjänt lite uppmärksamhet. "På utbildningen har i princip alla studieresor gått söderut. Det här är helt unikt och en riktig pärla som borde få blänka mera", säger hon. Foto: Britt Mattson

Tätt mellan Erskines hus i Gästrikland

SANDVIKEN
Om man vill få en bra inblick i Ralph Erskines karriär som arkitekt är Gästrikland inget dumt ställe att börja på. I landskapet finns allt från fabriker och vattentorn till pensionärsbostäder och villor med hans signatur.

Ralph Erskine fick sina första uppdrag i Gästrikland redan 1947 och fortsatte arbeta i området ända fram till början av 80-talet. Kvarteret Tapetseraren i Sandviken färdigställdes 1981 och blev hans sista verk i området.

Ralph Erskine kom till Sverige 1939 och hade med sig en engelsk arkitektutbildning i bagaget. Mycket av den klassiska engelska arkitekturen går också att känna igen i hans arbete. Kedjehuset i Gästrike-Hammarby har till exempel de traditionella små fyrkantiga trädgårdarna mot baksidan av husen.

Allt är inte lyckat

Kanske var det också en del av den engeliska stilen som följde med till Sverige som borde ha stannat i England, berättar arkitektstudenten Kristin Johansson som gör sitt examensarbete om Erskine:

– Allt är inte helt anpassat efter det svenska klimatet. Taket som saknar utsprång gör att putsen lossnar från fasaderna

GJORDE OM. I Sandvikens centrum finns många hus signerade Ralph Erskine. De här husen, vid Knutentorget, blev Erskine aldrig nöjd med och ett av hans sista arbeten innan han avled var att göra förändringar av balkongerna.

och det har blivit ett problem i Gästrike-Hammarby. Och han har också placerat murstocken mot fasaden på många ställen, det är inte helt effektivt i vårt kalla klimat, förklarar hon.

Och Erskines byggnader tar man inte miste på.
– Han har ett väldigt speciellt formspråk som man känner igen överallt. Åker man till exempel till England kan man se byggnader där som har precis samma stil som de i till exempel Sandviken, säger Kristin Johansson.

Josefin Nygren
Tel. 036-17 68 18
jnygren.nygren@arbetarbladet.se

fakta. Ralph Erskines arbete i Gästrikland

- Villa Nilsson i Storvik (1947-1948).
- Projekt för bostäder och massmagasin, fabrik, verkstad och kontor i Norrsundet (1947). Ombyggnad av arbetarbostäder i flerfamiljshus (1951).
- Stadsplan i Gästrike-Hammarby med industri, bostäder, butiker, samlingslokaler och fritidsområden. Bostäder, pensionärsbostäder, massfabrik, vattentorn och bensinstation (nu rivna). Arbetet pågick från 1947 och en bit in på 60-talet.
- Villa Nordstrand i Storvik (1950).
- Bostäder för skogsarbetare i Jädraås (1951).
- Kvarteret Barberaren med bostäder, butiker och kontor i Sandviken (1962-1968).
- Ungkarisbostäder i Sandviken (1968).
- Kvarteret Släggsmeden med bostäder, kontor och butiker i Sandviken (1968-1970).
- Nya bruket, 750 bostäder, barndaghem, pensionärsbostäder och sportanläggning i Sandviken (1873-1978).
- Vallhov, bostäder i Sandviken (1977).
- Kvarteret Tapetseraren med bostäder och kontor i Sandviken (1978-1981).
- Skaparbyn i Hedesunda (1990-1991).

Nästa avsnitt om Erskine: Mats Mattsson rustar gamla stiftelsehuset, "kiosken", i Gästrike-Hammarby.

fakta. Ralph Erskine

- * Ralph Erskine föddes 24 februari 1914 i Mill Hill, London, England.
- * Efter sin arkitektutbildning i England flyttade han till Sverige i maj 1939.
- * Han arbetade som arkitekt både i Storbritannien, Sverige och övriga världen. I Sverige finns hans byggnader spridda över hela landet.
- * Hans arbete präglades av humanism, brukarmedvetenhet och socialt engagemang och han blev en viktig förebild för många andra arkitekter.
- * 16 mars 2005 avled Ralph Erskine, 91 år gammal.

INTE SÅ LYCKAT KANSKE?
Att låta murstocken stå intill husväggen är kanske inte helt rätt tänkt för att det ska fungera i det svenska klimatet. Men det är också ett av Erskines kännetecken. Det gamla pensionärshemmet byggdes 1952.

fakta. Arkitekturen i Gästrike-Hammarby

- * Erskine kom i kontakt med Kopparfors och Gästrike-Hammarby 1946. Arbetet inleddes året därpå och fortsatte till slutet av 60-talet. Han ritade bland annat 120-130 bostäder, pensionsbostäder, servicebyggnader och ett vatten torn.
- * Under arbetet lät Erskine också arbetarna på bruket komma med synpunkter och önskemål. Det var något helt nytt i Sverige att brukarna också fick medverka.
- * Faktum är att det är rena slumpen att just Erskine fick rita hela samhället. Kopparfors ville först anlita arkitekten Anders Tengbom. Men eftersom han var upptagen just då rekommenderade han sin kompis Erskine.

KÄNNETECKEN. Putsade fasader som är stängda mot utsidan och öppna inåt mot trädgården är typiska kännetecken för Erskines formspråk. Och trots att den här sidan av kedjehuset, som uppfördes 1947, har få fönster är det ändå ljus inne.

Det våras för Gästrike-Hammarby

GÄSTRIKE-HAMMARBY
Det händer mycket i Gästrike-Hammarby just nu. Intresset för Ralph Erskines arkitektur har växt och allt fler ögon riktar mot bruksorten.

– Tyvärr är det väl ofta när en konstnär eller en arkitekt gått bort som han får sin rättmätiga uppmärksamhet, säger byggnadsantikvarien Martin Åhrén.

Ralph Erskines Gästrike-Hammarby är en pärla som borde få blänka lite mera. Det tycker bland annat arkitektstudenten Kristin Johansson. Hon går arkitektprogrammet vid Chalmers tekniska högskola och är just i färd med att avsluta sitt examensjobb om Erskines formspråk och hans arbete i bruksorten.

– Han arbetade här under en 20-årsperiod, samma arkitekt hela tiden. Han har fått planera allt från grunden och det är en sådan helhet. Det är unikt, jag vet inte

LOCKAR INTRESSERADE. Hammarbyborna Lena Engström är engagerad i lokala studiecirklar om Erskines arkitektur. Här ser hon sig om i det gamla centrumhuset tillsammans med Kristin Johansson, som går arkitektprogrammet på Chalmers tekniska högskola och arbetat mycket med Erskines formspråk.

om det finns något liknande någonstans, säger hon.
Trots att Gästrike-Hammarby är så unikt

har orten levt en ganska anonym tillvaro. Men nu har det börjat förändras. Allt flera blir intresserade av orten och dess speciella utseende.

– Det är ju inte bara arkitekturen som är intressant utan också det sociala byggandet som var en del av folkhemstanken. Han byggde ett helt samhälle här, säger Lena Engström som bor i Gästrike-Hammarby och är engagerad i arbetet med att föra fram Erskines jobb i ljuset.

Rustningsbehov

När byrådet bildades i Gästrike-Hammarby utsågs en kultur- och miljögrupp. Där är man just i startgroparna för en Erskine-studiecirkel för de boende på orten och intresset har varit stort: 20 personer har redan anmält sig. Där ska man bland annat prata om vad som behöver restaureras, och hur det ska gå till.

– Det är många som kommit till mötena och intresset bara växer. Jag tror att man

har förstått att det här är något att vara stolt över, säger Lena Engström.

Nytt projekt på gång

Samtidigt har Länsmuseet just satt igång med ett projekt om Gästrike-Hammarby, med pengar från Riksantikvarieämbetet. Projektet, som heter "Titta lite närmare", pågår under 2006 och 2007 och har som syfte att lyfta fram just den moderna bebyggelsen i Gästrike-Hammarby. Byggnadsantikvarien Martin Åhrén i Gästrikens länsmuseum berättar att projektet har växt under arbets gång. Han räknar med att projektet ska leda till både en publikation och seminarier.

– Erskine är en så pass framstående arkitekt och det finns ett stort värde i att lyfta fram honom. Och det finns andra intressanta aspekter, som det sociala arbetet bakom hur

det här växte fram. Dessutom var vi inte medvetna om det starka engagemanget som finns bland Hammarbyborna, säger han.

Hur kommer det sig då att intresset växer just nu?

– Intresset har i princip ökat sedan han gick bort 2001 och tyvärr är det väl ofta då man uppmärksammar konstnärer och arkitekter. Men sedan finns det ju också uppenbara värden och kvaliteter i den här arkitekturen, säger Martin Åhrén. Kristin Johansson håller med:

– Hans formspråk är så intressant. Det är egenständigt, genomarbetat och genuint. På den tiden kunde man vara mån om detaljer. Dessutom hade han en otrolig inlevelse för hur människorna här skulle bo. Han ville att man skulle kunna leva ett helt liv här.

Reportaget fortsätter på nästa sida

MJUKA TAK. Gult, grönt, blått och rött återkommer ständigt i Erskines arkitektur i Gästrike-Hammarby. De avrundade sadeltaken som ger ett mjukare, mer levande uttryck är också ett av hans kännetecken.

SAMMA DÖRRAR. Snidejärn och träribbor är vanliga inslag i Erskines arbete. Här syns järnet i balkongräckerna och liggande träribbor i de turkosa ytterdörrar som inte bytts ut sedan radhuslängan byggdes.

STEN FRÅN BRUKET. Erskine plockade upp många av de lokala materialen i sin arkitektur. Här, på radhusen i "Långbo", har han använt slagsten från järnbruket på husens nedre plan.

FLASKBOTTNAR. De små runda fönstren kan man hitta överallt i Gästrike-Hammarby och också i Erskines arbeten på andra håll i världen. Här har han använt flaskbottnar från det lokala bryggeriet som fönsterglas.

I år är det på pricken 60 år sedan Ralph Erskine fick uppdraget att rita Gästrik-Hammarby. I går berättade vi om hur allt större uppmärksamhet har riktats mot orten. Arkitektstudenten Kristin Johansson skriver sitt examensjobb om orten, Länsmuseet arbetar med en publikation om Erskines arbete och nu placeras studiecirklar om arkitekten. I dag avslutar vi serien om Gästrik-Hammarby med att träffa Mats Mattsson, ny ägare till gamla stiftelsehuset "kiosken" i centrala Hammarby.

Mats ger Erskines "kiosk" nytt liv

GÄSTRIKE-HAMMARBY

Från två hyresgäster till fullbokat på bara en månad. Det gick snabbt för Mats Mattsson att bryta trenden i Erskines gamla stiftelsehus. – Folk ser att vi satsar på det här och att det blir kvar, då är det många som vill ha lägenheterna, säger han.

I maj räddades det gamla stiftelsehuset, i folkman kallat "kiosken", i sista sekund undan rivning. Sandvikens kommun hade länge försökt göra sig av med huset som består av 13 hyreslägenheter.

Som en förälskelse

Bara två av tolv lägenheter var utyrda, butikslokalerna i bottenplan stod tomma, och huset kostade kommunen mycket pengar. Man ville riva huset. Då klev Mats Mattsson in i bilden. – Efter att jag hört berättas om huset och om Erskine och hans tankar blev jag intresserad. Och det här blev lite som en förälskelse, jag slog till utan att tänka efter så mycket, berättar han.

Och det drojde inte länge innan det rivningshotade huset som varit ett bekymmersbarn för Sandvikenshuset började återfå sin popularitet. Nu återvänder hyresgästerna till stiftelsehuset och redan vid årsskiftet ska många flytta in.

Fullt till midsommar

– Jag har bara två lägenheter kvar att hyra ut nu och räknar med att det är fullt här till midsommar. Det har gått bra.

En del av lägenheterna görs om till större berrumslägenheter, andra behöver bara tapet-

seras om, målas och fräschas upp. Och allt görs med hänsyn till Erskines formspråk. – En lägenhet är också reserverad och ska bli utställningslägenhet. Där ska vi möblera som den såg ut 1967, med kobratelefon, tidskrifter som handlar om högertrafiken och liknande. Man ska kunna hyra den och bo där i det skicket några nätter, berättar Mats Mattsson.

Utställningslokal

I bottenvåningens affärslokaler ska en större sal bli utställningslokal över Erskine. Länsmuseet är redan inblandat i utställningen, som ska bli permanent.

I en annan del ska lokala konstnärer få chans att ställa ut sina verk tillfälligt. Stiftelsehuset, som en gång var Gästrik-Hammarbys centrumhus och skulle knyta samman hela samhället, har fått nytt liv. Det gläder Mats Mattsson.

– Erskine sa väl någon gång "att vara arkitekt handlar inte så mycket om att rita hus utan om att förstå hur folk vill leva". Jag förstår att han har tänkt så här och hans idéer stämmer överens med hur jag vill ha det, säger han.

Text

Josefin Hygren
Tel. 026 27 38 18
josefin.hygren@arbetarbladet.se

Foto

Britt Mattsson
Tel. 026 27 38 44
britt.mattsson@arbetarbladet.se

RUSTAR. Företagaren och centerpolitikern Mats Mattsson köpte Ralph Erskines rivningshotade gamla stiftelsehus av bo bekvämare, de kommer hit, säger han.

HISS. I trapphuset ska en av de större förändringarna äga rum. Här måste en hiss installeras. "Många av våra blivande hyresgäster är äldre, som inte orkar med sina hus längre", säger Mats Mattsson.

ORIGINAL. Stora träbalkar finns på en del av balkongerna. De är original och tanken var att hyresgästerna skulle ha möjlighet att odla en hel del i hemmen.

fakta. Ralph Erskine

- Ralph Erskine föddes 24 februari 1914 i Mill Hill, London, England.
- Efter sin arkitektutbildning i England flyttade han till Sverige i maj 1939.
- Han arbetade som arkitekt både i Storbritannien, Sverige och övriga världen. I Sverige finns hans byggnader spridda över hela landet.
- 1946 kom han i kontakt med Kopparfors och Gästrik-Hammarby. Arbetet med orten pågick fram till 60-talet.
- Han gjorde bland annat en planritning över samhället, ritade bostäder, pensionsbostäder, servicebyggnader, fabrik och ett vattentorn.
- Hans arbete präglades alltid av humanism, brukarmedvetenhet och socialt engagemang och han blev en viktig förebild för många andra arkitekter.
- 16 mars 2005 avled Ralph Erskine, 91 år gammal.

fakta. Mats Mattsson

- Mats Mattsson bor själv i Gästrik-Hammarby, i en 1700-talsvilla.
- Han driver sedan 1986 konsultföretaget Mekkab, som i dag har sitt kontor i stationshuset i Storvik men kommer att flytta in i "kiosken".
- Inför valet i höst kandiderar Mats Mattsson också för en plats i kommunfullmäktige i Sandvikens som företrädare för centern.

Sandvikens kommun för en månad sedan. Redan nu har nya hyresgäster anmält intresse. "Folk vill ju bo kvar och inte flytta. Många säljer sina hus och vill

VÅD I VÅD. Det återstår en del tapetserande och målning innan lägenheterna är redo för inflyttning. Här är det Sture Bergström som stryker klistret på väggarna.

URSPRUNG. En av lägenheterna i "kiosken" ska bevaras som den såg ut då huset byggdes, och möbleras med 60-talsmöbler. Också badrummet ska få behålla sitt ursprungliga utseende.

Erskine sa väl någon gång "att vara arkitekt handlar inte så mycket om att rita hus utan om att förstå hur folk vill leva". Jag förstår att han har tänkt så här och hans idéer stämmer överens med hur jag vill ha det

ERSKINES ANDA. Loftgångar binder samman de tolv lägenheterna – något som Erskine ofta använde.

BILAGA : PUBLIKATION, Arbetarbladet 21 okt. 2006 + Svenska Dagbladet 28 jan. 2007

STORT INTRESSE. Ett 30-tal Erskineintresserade hade samlats i Gästrik-Hammarby för en temadag om arkitekten på fredagen. En rundvandring i bruksorten var förstas en av punkterna på schemat. Foto: Jerry Lundberg

Erskinedag lockade folk från hela Europa

GÄSTRIKE-HAMMARBY
Intresset för Ralph Erskines arkitektur växer ständigt. I går träffades arkitekter, forskare och andra Erskineintresserade från hela Europa i Gästrik-Hammarby för en temadag om arkitekten Erskine.

– Mål ett var helt enkelt att få hit en massa folk, säger Gunnar Årnström, EU-samordnare i Sandvikens kommun.

Det vimlar av folk i den alldeles nyöppnade utställningen i centrumhuset, det som hotades av rivning innan Mats Mattsson i Gästrik-Hammarbys byalag tog över det i år. I bottenvåningens utställningslokal är det nu fullt av Erskines gamla skisser, från 40-talet och framåt.

– Konsthallen hade en utställning 2002, sedan dess har alla

skisserna förvarats där tills Mats tagit hit dem, berättar Gunnar Årnström som arrangerat temadagen tillsammans med just Mats Mattsson och stadsarkitekten Anna-Maria Häggblom.

Ett 30-tal personer har samlats för att under en hel dag diskutera Erskine och hur hans idéer kan föras vidare. I deltagarlistan märks, förutom bland annat en lång rad arkitekter och arkitektstudenter, professor Marco Imperadori från Milano som hållit ett föredrag om Erskine och olika framtidsvisioner kring arbetet med hans arkitektur.

Starkt engagemang

Raoul Hjærtström, från länsstyrelsen i Örebro län, arbetar med Erskines kanske mest berömda område Gyttorp som numera är ett skyddat bygg-

nadsminne. Även om det finns många tydliga Erskine-drag i Gästrik-Hammarby tycker han att de båda samhällena skiljer sig åt rejält:

– Gästrik-Hammarby är mera traditionellt medan Gyttorp är mera modernistiskt i formen. Jag tror han kände sig mera bunden av bruksmiljön här. Men jag känner ju igen väldigt mycket av det som är karaktäristiskt för Erskine förstås.

Vilka förutsättningar har Gästrik-Hammarby för att uppmärksammas lika mycket som Gyttorp?

– Det måste kanske bli under andra former. I Gyttorp har det bara funnits en ägare. Men det verkar finnas ett stort positivt intresse och ett starkt enga-

gemang och det är huvudsaken. Det verkar väldigt hoppfullt, säger Raoul Hjærtström.

Handbok i husskötsel

Att intresset är stort märks också på att den nystartade studiecirkeln om Erskines arbete i Gästrik-Hammarby har inte mindre än 44 kursdeltagare - alla Hammarbybor. Och det finns gott om idéer kring hur arbetet ska fortsätta. En handbok i hur man sköter husen och en luftballongfärd längs Erskines väg för turisterna var några av de förslag som kom fram under eftermiddagens samtal.

– Vi pratade också om att jobba mot ett jubileum 2014, då Erskine skulle ha fyllt 100, säger Gunnar Årnström.

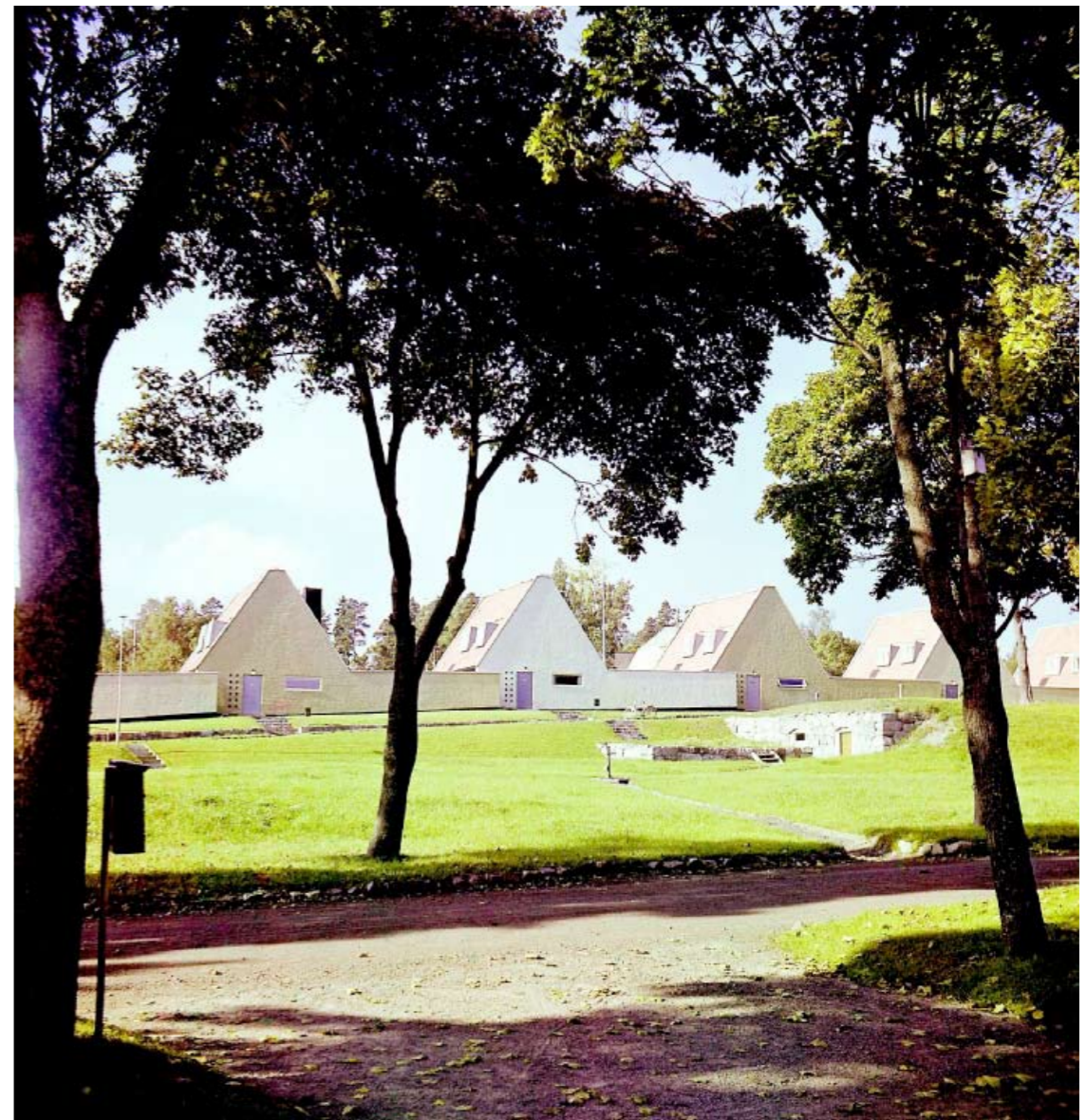
Josef Nygren
391.036.27 88 19
josef.nygren@arbetarbladet.se

KOLLAR IN HUSEN. Arkitekten Bengt Ahlqvist och italienske professor Marco Imperadori är två av deltagarna som ser sig om bland Ralph Erskines hus i Gästrik-Hammarby under temadagen om Erskine.

STUDERAR SKISSERNA. Sten Larsson från Hedesundavärna, arkitekten Geoff Denton från Erskines byrå Tovatt, och Raoul Hjærtström från länsstyrelsen i Örebro län tittar närmare på utställningen av Ralph Erskines skisser och arbeten.

Arkitekten Ralph Erskines eget foto av Gästrik-Hammarby, bruksorten som han ritat helt efter sin egen vision av mönstersamhället. FOTO: RALPH ERSKINE

DRÖMBYN

Efter andra världskriget ritade **FUNKTIONALISTEN** och arkitekten **Ralph Erskine** ett helt samhälle i Gästrikland där allt cirkulerade kring en enda arbetsgivare. Målet var en **FOLKHEMSDRÖM** i miniformat. När fabriken lades ner avfolkades orten. Nu återupprättas byn under rubriken **Det nerlagda MÖNSTERSAMHÄLLET**.

TEXT: ANDERS SUNDIN FOTO: PERNILLA WAHLMAN

SvD söndag 28 januari 2007

REPORTAGET | K 11

Ett tydligt exteriört grepp utmärker husen i Gästrike-Hammarby. Genom valet av material, tegeltak och väggar klädda med slaggsten, skulle husen påminna om industribyggnader och

brukets historia. Husens stora skorstenar är en blinkning till de gamla smedjorna.

Erskine ritade ALLT, från stora FABRIKEN till minsta FÖRRÅD

I Gästrike-Hammarby kan en trendmedveten husspekulant få ett superhippt formgivet hus för en spottstyver. Hade Ralph Erskine-bostäderna legat någon annanstans, låt säga i Bromma, hade de varit glödheta på bostadsmarknaden. Men i den lilla undanskymda orten Gästrike-Hammarby har de varit rivningshotade, svårålda, omöjliga att hyra ut och ett ständigt problem för Sandvikens kommun.

Visst måste det ha varit som en Sim City-dröm för unge Ralph Erskine

(1914-2005) att få sätta tänderna i det lilla brukssamhället i västra Gästrikland i slutet av 1940-talet. Två mil sydväst om Sandviken och sex kilometer söder om Storvik fick han rita allt från grunden, helt efter sin egen vision – precis som i det populära dataspellet. Generalplanen, kedjehuset, fabriken, radhusen, pensionärsbostäderna, tjänstemannavillorna, vattentornet, hyreshuset och bensinmacken – rubb och stubb har samma arkitekt.

Ett folkhemsbygge som en ung och hungrig nyskapande arkitekt fick ut-

Upplevelsen är total, allt är enhetligt och hänger ihop med det gamla.

forma efter sina estetiska ideal mellan åren 1947 och 1968.

–Kontrasterna på arbetena var enorma, Erskine ritade allt. Från den stora massfabriken ner till minsta

träförråd, säger Martin Åhrén som är projektledare på Länsmuseum Gävleborg och mannen bakom en påbörjad dokumentation av den lilla Erskine-staden Gästrike-Hammarby.

Ett bokprojekt som har den talande titeln Det nerlagda mönstersamhället.

Det var när Storvik Sulfit AB:s massafabrik i Gästrike-Hammarby växte och produktionen tog fart efter andra världskriget som ägarna blev alltmer beroende av att förbättra bostadssituationen för sina arbetare och tjänste-

män. Expansionen och nyanställningarna ledde till fler och större behov av bostäder, affärer och allmän service. Och eftersom fabriken förvaltare Elov Nilsson var bekant med arkitekt Anders Tengbom så tog han kontakt med honom. Men Tengbom var allt för upptagen för att ta uppdraget och rekommenderade istället vännen Ralph Erskine.

–Uplevelsen är total, allt är enhetligt och hänger ihop med det gamla. Lättbetong och puts från 1940-talet känns helt naturligt tillsammans med herrgården från 1800-talet. Makten kontra arbetarbostäderna är aldrig hotfull, faktum är att de gamla bruken tog ett stort ansvar för människorna som levde här. Senare bryts allt det sociala ansvaret som arbetsgivaren tog upp och lämnas över till kommunerna, säger Martin Åhrén.

Erskinefastigheterna i Hammarby har aldrig stätt övergivna, så förfallet har aldrig kunna ta över och rasera kulturhusen. Några större på- och tillbyggnader som förfulat har heller aldrig ägt rum och några konflikter mellan de boende om att få bygga om och till har aldrig hotat de kulturhistoriska intressena.

–Men man bör vara medveten om vad man flyttar till när man köper ett hus i Gästrike-Hammarby. Jag upplever att alla bybor är väldigt stolta och medvetna om sin närmiljö och sina Erskinehus, säger Martin Åhrén.

En av de stolta och medvetna 565 invånarna heter Mats Mattsson, byggkonsult till yrket och engagerad medlem i byalaget i Hammarby.

–Jag blev föreläskad i de här husen första gången jag såg dem, säger han när vi går omkring i Villervallan, Ked-

jehuset och Långbo som de tre dominerande husgrupperna heter. Mattsson köpte det Erskineritade Centrumhuset, som byggdes 1967, av kommunens fastighetsbolag Sandvikenhus under 2006.

Makten kontra arbetarbostäderna är aldrig hotfull, faktum är att de gamla bruken tog ett stort ansvar för människorna som levde här.

Sandvikenhus hade då lämnat in en ansökan om rivningslov för hyreshuset och dess tolv tvärumslägen-

heter. Från slutet på 60-talet och in på 90-talet fanns även en butik, post och distriktsköterska i lokalerna på nedre plan. De senaste tio åren har huset till stor del varit övergivet.

–Jag kunde bara inte låta dem riva huset, det var ju inget större fel på det heller, berättar Mats Mattsson som fick köpa huset för i det här fallet futtiga 300 000 kronor.

Upprustningen är nu i full gång och i dag har han sitt kontor på nedre plan och i ett av de större utrymmena görs plats för en permanent Erskineutställning. Lägenheterna blir till ettor, tvåor och treor. I dag är alla utom två uthyrda och ryktet sprid sig så snabbt att Mattsson inte behövde annonsera för att få dem uthyrda. En lägenhet längst upp återställs så som den såg ut i slutet av 60-talet vad gäller inredning och möblemang.

Mats Mattsson

Husen i Gästrik-Hammarby är uppbyggda kring den engelska traditionen "The village green", byggnader grupperade kring en öppen plats.

Husen är Hammarbys LIVLINA som ska få byn att VAKNA igen

Månadshyran ligger på 3500 kronor men då ingår en båtplats i Gavelhytteån, som rinner några hundra meter därifrån.

På ett sätt tar Mats Mattsson samma ansvar som fabrikerarna förr i bruksorterna.

Det finns en enorm tillgång i miljön här och om fabriken tidigare var det viktiga för Hammarby och Erskinehusen bara något för arbetarna att bo i så är husen nu huvudattraktionen och vår livlina. Det måste vi utnyttja för att få byn att leva igen. Hit

till lägenheterna flyttar de lite äldre som inte orkar sköta sina hus längre och så tar deras barn över deras hus här i stället, så förnyar vi och fyller på befolkningen i byn. På så sätt tar jag väl socialt ansvar, säger Mats Mattsson.

Dagis och skola finns redan och nu hoppas byborna att kommunen och Stora Enso, som är de stora markägarna, ska stycka av och sälja tomter för nybyggnation intill Gavelhytteån för att kunna få byn att växa ytterligare.

I oktober 2006 samlades här ett 30-

tal arkitekter, byggare och forskare från hela Europa för att diskutera möjliga idéer för att kunna bevara och utveckla "mönstersamhället".

Mötet var i första hand ett sätt för oss att lyfta Erskinehusen i Gästrik-Hammarby från en lokal nivå och göra det till en större fråga. Att skapa ett nationellt och internationellt nätverk kring Erskine. Vi ska också gå igenom samtliga hus och ta fram gamla ritningar och försöka få fram en skötselhandbok för att trygga husen, säger Gunnar Årnström, EU-samordnare på Sandvikens kommun, som hoppas

att Erskinehusen på sikt skapar kulturturism till den lilla avfolkningsorten.

I skrivande stund är tre Erskinehus till salu i Gästrik-Hammarby, på hennet.se. Ett av dem är ett av de sadeltaksförsedda kedjehusen. Tre rum och kök om 82 kvadratmeter. Det har förstas lite skavanker men ser ut att vara i gott skick. Priset, 225 000 kronor, känns i sammanhanget som en struntsumma. Hade huset legat i Stockholm hade det kostat flera miljoner.

kultur@svd.se

DETALJSINNE Engelsen Ralph Erskine blev en förgrundsgestalt inom svensk arkitektur. Funktionalismen och modernismen lockade hit honom och präglade hans byggnader. Skulpturliknande exteriörer, ett sinne för detaljer och att bygga med naturen var annat som utmärkte Erskine.

TEXT: ANDERS SUNDIN OCH ELISABET ANDERSSON

FOTO: TOWNT ARCHITECTS & PLANNERS

Hotell anpassat efter naturen

Ett tak kan även vara en skidbacke. I Hotell Borgafjäll, i Västerbotten, har arkitekturen och naturen förenats. Taket går ner till marken, och fungerar vintertid som skidbacke. Hotellet ritades av en ung Ralph Erskine, och det är ett tidigt exempel på hans ambition att bygga med naturen och anpassa arkitekturen efter rådande klimat. Hotellet, som lär ha fått sin form av Klöverfjällets silhuett, ritades 1948 och betraktas idag som ett nyckelverk. Sökandet efter en arkitektur för ett arktiskt klimat blev en viktig del av Erskines arkitekturkarriär.

FOTO: ÅKE ESSEN-LINDMÄN

Aula Magna en höjdpunkt

Ralph Erskine har ritat flera byggnader för Stockholms universitet i Frescati. Här finns Allhuset, med sitt varierade tak på sneda trästälvar, som kontrasterar mot det större och allvarigare Universitetsbiblioteket, invigt 1983. Även Sporthallen och Juristernas hus är ritade av Erskine. Höjdpunkten blev Aula Magna, universitetets aula som stod färdig 1997. Den amfiteaterformade salen rymmer 1 200 personer, och den stora byggnaden är delvis nedsänkt i en kulle.

De boende fick bestämma

Området Byker gav Erskine världsrykte. När Erskine skulle förnya den gamla arbetarstadsdelen i brittiska Newcastle öppnade han ett tillfälligt kontor på plats. Han inledde en dialog med områdets invånare som blivit legendarisk. Lägenhetsplaner ändrades efter de boendes synpunkter, och området blev ett alternativ till 60-talets storskaliga planering.

Erskine ritade en lång huskropp, som skärmar av Byker från en störande motorväg, och innanför denna skyddande mur byggdes låga hus i olika storlekar.

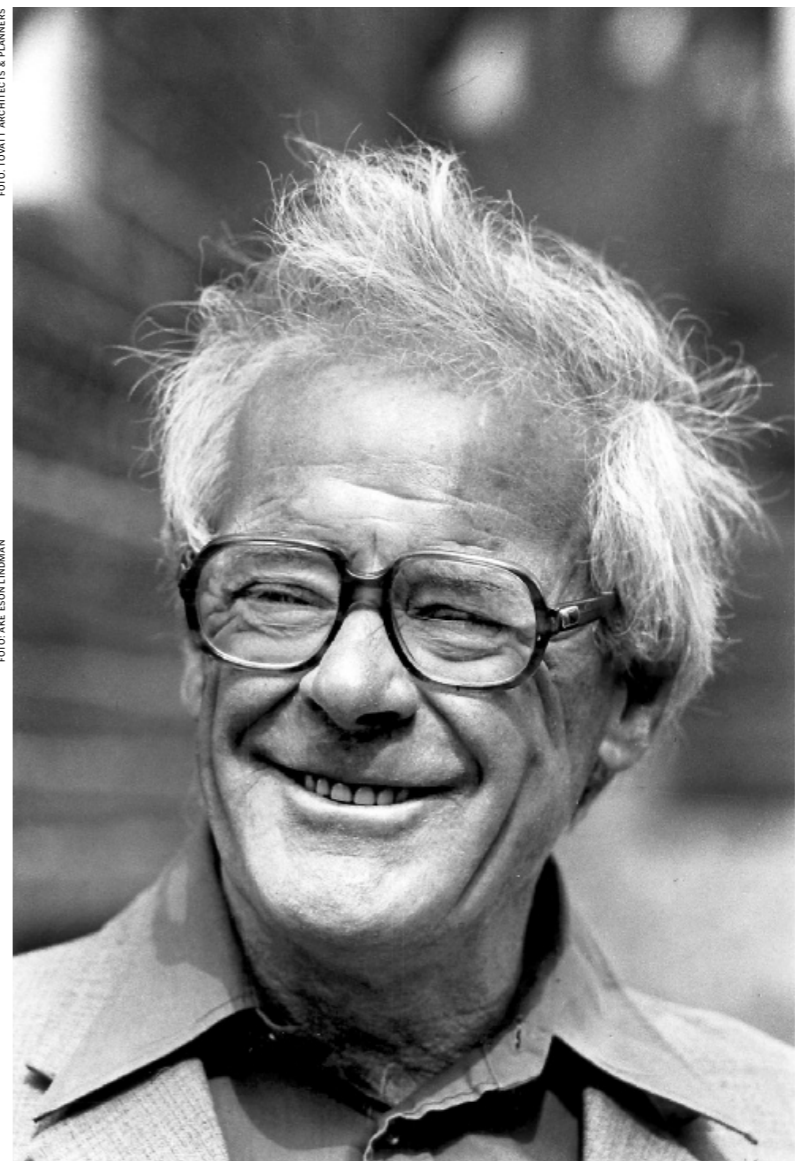

FOTO: TOWNT ARCHITECTS & PLANNERS

Erskine en viktig del av det svenska folkhemmet

Ralph Erskine har satt stora avtryck över hela världen men huvudparten av hans innovativa och framåtblickande byggen finns i Sverige där han är en av förgrundsgestaltarna inom 1900-talsarkitekturen.

Britten Erskine kom som 25-åring till Sverige 1939 för att studera den svenska modernismen och funktionalismen och blev sedan kvar resten av sitt 91-åriga liv.

I Storbritannien var synen en annan på arkitektur, där skulle det estetiska och vackra sättas i första rummet.

Trots att Erskine är brittiskfödd är han en stor och viktig del av det svenska folkhemmet. Han blev populär bland fabriker och industrimän som lät honom upp-

föra hela brukssamhällen. En parallellhistoria till den i Gästrik-Hammarby finns till exempel i Gyttorp i Västmanland.

Erskine lämnade tillsammans med Anders Tengbom och Léonine Geisendorff också ett djärvt förslag till hur Sergels torg skulle kunna se ut när Stockholms stad 1965 anordnade en arkitektävling för att knyta ihop norra och södra delen av innerstaden. Uppdraget gick till Peter Celsing, men Erskine/Tengbom/Geisendorffs öppna torg ända ner mot vattnet fick hedersomnämning bland de 45 inlämnade förslagen.

Erskines hus präglas av skulpturliknande exteriörer, han anses vara mycket

bra på detaljer. En intressant detalj i Gästrik-Hammarby som beskriver folkhemstanken och dess omhändertagande är de små skåpen i köken i Centrumhuset. Inuti dem finns klämmor där hushållen skulle sätta upp och spara sina återbäringskvitton från Konsum.

Erskine och hans fru Ruth fick en tomt i Lissma söder om Stockholm efter ett tag i Sverige, där byggde han sitt första egna hem med bara ett stort rum och en eldstad. Bostaden, som kallas Lådan, fick stor uppmärksamhet. Men större delen av sitt liv bodde och arbetade han i sin egendesignade villa på Drottningholm som nyligen blev byggnadsminne.

TACK :

**Länsmuseet Gävleborg - Anna Lindgren, för input till examensarbetet.
Martin Åhrén, för respons och information.
Anna Forsberg, för arkivmaterial.**

**Sandvikens Kommun - Gunnar Ärnström, för information och samordning av mötet i
Gästrike Hammarby den 21 oktober 2006.**

Centralarkivet, Sandviken - Bosse Hedblom, för arkivmaterial och diskussion.

SandvikenHus - Marita Winestedt, för ritningsmaterial.

Arkitekturmuseets arkiv, Skeppsholmen - Jonas Malmdal, för bästa tänkbara service.

Tovatt Architekt & Planners - Geoff Denton, för inspiration till nya influenser.

**Alla Gästrike Hammarby-bor för tillmötesgående.
Särskilt tack till Lena Engström, för starkt engagemang och ovärderligt samarbete.
Mats Mattsson, för förtroende och för Stiftelsehusets räddning.
Carl Adolf Murray, för ett otroligt kunnande och berättande.
Evy och Bernt Olof Larsson, för boklån, gästfrihet och välvilja.
Seppo Hast, för visning av verksamheten Good Foundation.**

Arbetsbladet - Josefin Nygren, för starkt intresse och publicitet.

Chalmers datatekniker - Eric Andersson, för datasupport och backup.

**Vänner och familj för all omtanke och tillit.
Särskilt tack till Amelie Larsson, för stark inlevelseförmåga och nytänkande.
Sara Lännerström, för uppbackning, tålamod och gott resesällskap.**